

כ"ח בשבט התשע"ט

3 בפברואר 2019

תאריך:

בעניין:

ת.ז.:

ב"ה

פסק דין

באה לפנינו האישה פלונית, וביקשה מאיתנו לסייע בידיה להיפטר מתחת עולו של בעלה, פלוני, אשר מסרב לתת לה גט כמה שנים, והוא חי בחוץ לארץ ואיננו שומע בקול בית הדין, ואין לאל ידם של דיניי ישראל לכופו בשום דרך שהיא. לאחר העיון בפרטי המקרה נראה לנו שאכן יש יסוד לבטל את קידושיה למפרע, ונבאר את הדברים מעיקרם.

פרק א': עיקר דין מקח טעות

בפסק דיננו שעסק בהיתרה של האישה צביה גורודצקי עסקנו בהרחבה בדין "טב למיתב טן דו", וכאן נביא רק את עיקרי הדברים שנכתבו שם הקשורים לדין מקח טעות, והמעיינים יקחו את שאר דברינו משם.

במסכת כתובות מצאנו סתירה, כי במשנה (ע"ב:) שנינו:

"המקדש את האשה על מנת שאין עליה נדרים, ונמצאו עליה נדרים – אינה מקודשת; כנסה סתם, ונמצאו עליה נדרים – תצא שלא בכתובה. על מנת שאין בה מומין, ונמצאו בה מומין – אינה מקודשת; כנסה סתם, ונמצאו בה מומין – תצא שלא בכתובה".

מבואר שיש כאן הבדל בין אם אמר תנאי בשעת הקידושין או שלא אמר תנאי, וכשלא אמר תנאי ונמצאו בה מומין אין הקידושין בטלים ואין הם קידושי טעות, אלא שהיא מפסידה כתובתה, אך ודאי צריכה גט. אמנם, במשנה קודמת שם (נ"ז:) אמרו שאין האישה שנישאת לכהן אוכלת בתרומה עד שתיכנס לחופה, ובגמרא ביארו שהוא משום סימפון, וביאר רש"י שם (ד"ה "משום"):

"מום באישה או בבהמה שמבטל המקח קרוי סימפון, והכא גזור בה שמא ימצא בה מום ונמצאו קידושי טעות ובטלים, ונמצא שאכלה זרה בתרומה".

מתוך השוואת הסוגיות הקשו הראשונים שלכאורה יש כאן סתירה, כי לעיל אמרנו שהמקדש אישה ללא כל תנאי הרי היא מקודשת ואין הוא יכול לפוטרה בטענת מקח טעות, ואילו במשנה זו אנו למדים כי אם יתגלו לאחר הקידושין מומים באישה, היא לא תהיה מקודשת ונמצא שאכלה תרומה בזרות, והרי שם לא התנה כלל, ומדוע לא נאמר שהיא מקודשת?

ותירצו התוספות (ד"ה "על מנת") בתירוצם הראשון שלדעת רב אין התנאי בקידושין כלום כל עוד כנסה סתם, ואילו לשמואל דווקא התנאי בקידושין קובע, ולפי תירוצו זה יש לומר שכיוון שהלכה כרב באיסורי אף בלא תנאי בקידושין אפשר לבטלם בטענת מקח טעות (וכן הבין בפני הושע שם (ע"ב:)). בתירוצם השני כתבו התוספות שמה שאמרו שצריכה גט בקידושה סתם הוא מדרבנן, כי מדאורייתא באמת הקידושין מבוטלים (ולכן אין לה כתובה) אף כשמצא מום ולא התנה. וכן תירצו הריטב"א (שם) והרא"ש (ז', י') והאגודה (שם, סימן ק"ד) ובתוספות הרא"ש (ד"ה "המקדש").

אמנם לאחר מכן הקשו התוספות שאם צריכים גט מדרבנן, מדוע אמרו בתחילת מסכת יבמות (ב'): לעניין חמש עשרה נשים שפוטרת צרותיהן, שבנמצאת היבמה איילונית צרותיה מותרות כיוון שהתברר שמקח הבעל הראשון היה מקח טעות ואינה אישתו (לשון רש"י על המשנה שם). ועתה, מדוע לא הצריכו אצלה גט מדרבנן? ותירצו התוספות: "וצריך לחלק בין מום דאילונית לשאר מומין". וביתר ביאור כתב הרא"ש (שם):

"ויש לומר דשאני מום דאילונית, דעיקר דעתו של אדם הנושא אישה בשביל בנים, הלכך הוי קידושי טעות; אבל בשאר מומין צריכה גט אפילו כנסה סתם, דמספקא לן אם אין אדם חפץ באישה נדרנית או באישה בעלת מום או לא, ולכך צריכה גט מספק מדבריהם".

וכן הוא בתוספות הרא"ש (שם). אולם בתוספות ר"ד תירץ תירוץ אחר, וזו לשונו:

"ודאי בשאר המומין, כגון הני דתנן שכל המומין הפוסלין בכהנים פוסלין בנשים, אי אתני עלייהו הוא דלא הוו קידושין, אבל מסתמא הוו קידושין; אבל במומין המכוערים – כגון: ריח הפה, וריח החוטם, ומכות שבגופה – אפילו מסתמא הוי מקח טעות ועלייהו קאמרו דחיישינן משום סימפון".

וכן הביא בשיטה מקובצת משם הריב"ש:

"ובחידושי ריב"ש כתיב דיש מי שמחלק ואומר דהכא בסתם מומין, כגון כל המומין הפוסלין בכהנים; ובהיא דארוסה בת ישראל משום סימפון דמומין גדולים, כגון: בעל פוליפוס ודכותיה".

מכל הנ"ל יוצא שלפי התוספות ר"ד והריב"ש יש מקום לחלק בין מומים גדולים למומים קטנים, ועל מומים גדולים הקידושין מתבטלים אף ללא תנאי בקידושין, מה שאין כן במומים קטנים (וכן העלה להלכה בשו"ת ברכת רצ"ה (סימן ק"ז)). אולם, לפי רוב הראשונים אין לנו חילוק זה (ובשיטה מקובצת שם הסביר מדוע לא חילקו כך בתוספות), ואין לנו אלא חילוק בין איילונית לבין שאר מומים. ונראה שהסיבה לחילוק זה היא כמו שכתב הרא"ש, שכל עיקר הנישואין הם כדי לקיים מצות פריה ורביה, ומי שנשא אישה שאינה בת בנים ודאי שזהו מקח טעות.

והנה, לפי זה, נראה פשוט שכן הוא אף לגבי האישה, שאמנם אמרו בגמרא בכמה מקומות שהאישה רוצה לשבת בצוותא עם בעלה גם אם משלמת על כך מחירים מסוימים ("טב למיתב טן דו מלמיתב ארמלו"), אך מכל מקום אם הבעל אינו מקיים באופן בסיסי את עיקרי העניינים שבשבילם כלה נכנסת לחופה, הרי ברור שגם מבחינתה זהו מקח טעות גדול, ואף לצורכה נאמר שיש ביטול הקידושין. כך מופיע בשו"ת בית הלוי (ג', ג') שהביא מדברי הב"ש (אבהע"ז, קנ"ד, סק"ב) שאף הוא סבר שיש להשוות את האיש והאישה לעניין קידושי טעות כשגילתה שיש לבעל מום גדול.

כן דעתו אף בשו"ת עין יצחק (שם), והוסיף שכן משמע ממה שבסריס כופים להוציא, שלא היו כופים על כך אם היינו אומרים "טב למיתב", ומזה שכופים להוציא משמע שאנו בטוחים שזהו מום גדול כל כך שאין אישה שהייתה רוצה להישאר עם בעלה. עוד מצאנו בשו"ת מהרש"ם (ג', ט"ז) שכתב שכן מוכח מהאור זרוע (א', תקצ"ז-תקצ"ח) להשוות בין סריס לאיילונית (אך המעיין שם יראה שצריך עיון בראיה זו, ומכל מקום אחרונים רבים הסכימו לדברי הב"ש).

ונראה שגם סברת התוספות ר"ד והריב"ש היא כך, אלא שהרחיבו הגדר מעט, שלדעתם מום גדול הוא כל מה שמעכב בעד האיש והאישה לקיים ביניהם קשר בסיסי של נישואין, ואפילו הוא דבר צדדי לעצם העניין, וכגון ריח הפה שאינו רוצה להתקרב אליה מחמתו, וזה מעכב אותם מלקיים יחסי אישות. ומאידך, מומים שבגללם אינו יכול לעשות פעולות מסוימות או שמשונה משאר הבריות – על אלו אין אומרים שהם מומים גדולים. אולם, כל דבר שמרחיק את האיש מאישתו הוא בגדר מום גדול.

מכל מקום, אף לדעה המחמירה יותר, אף שאין ביטול קידושין בדבר צדדי, בכגון איילונית שזה משפיע על עצם האפשרות לקיים יחסי אישות ולהוליד ילדים, בזה יש ביטול קידושין לכל הדעות. אולם, אין לחדד שבפני הושע למסכת גיטין (מ"ו): כתב שלרש"י נראה שאף באיילונית צריכה גט לחומרא, משום שאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, וכתב לבאר המשנה בראש מסכת יבמות בשני אופנים:

"הרי שזכינו מיהא לדין שיש ראייה מרווחת ללשון רש"י ז"ל בשמעתין דאיילונית בעיא גט גמור אפילו

מדאורייתא, ומצאתי מקום לומר שכן היא שיטת הרי"ף ז"ל... ולפי מה שכתבתי יכולנא לשנויי דההיא דריש יבמות באיילונית יבמה מן האירוסין דודאי לא בעיא גט דהוי קידושי טעות, מה שאין כן כשבעל אחר קידושין לעולם דבעיא גט משום דעולא ומשום שאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות... מיהו שינויאי דחיקא לא משנינא שכבר מצאתי תירוץ אחר מרווח בלשון מורי זקני הגאון מורנו הרב רבי יושע ז"ל בליקוטים שלו בספר מגיני שלמה בריש פרק קמא דיבמות... ושם נאמר... דלפי זה אין הטעם כלל משום קידושי טעות, אלא כיון דאיילונית לא רמיא קמיה לייבם מקרא ד"אשר תלד"... ולא משום קידושי טעות, וממילא אולא לה ראיית התוספות... אלא דבסוף דבריו שם שדא ביה נרגא... והעלה הדברים בספק, עיין שם".

והנה לדברי הפני יהושע יש שורש וענף, כי נחלקו רב אסי ורבא במסכת יבמות (י"ב) בנוגע לצרת איילונית, ולדעת רב אסי צרת איילונית אסורה ליבם ואילו לדעת רבא היא מותרת ליבם. וביארה הגמרא שלדעת רב אסי יש לחלק בין הכיר בה בעלה הראשון לפני שקידשה לבין לא הכיר בה, שבהכיר בה נשאה על דעת שהיא איילונית ועל כן הנישואין קיימים, ואם כן צרתה היא צרת ערוה כי האיילונית היא אשת אחיו שאסורה לו אם לא בייבום, אך גם בייבום אסורה (שכך דרש שם רב אסי מהפסוקים). אולם, אם לא הכיר בה בעלה קודם הקידושין, הרי זה מקח טעות, ואין האיילונית אוסרת על צרתה, וצרתה מותרת ליבם. אמנם, רבא סבר שבין הכיר ובין לא הכיר בה אסורה ליבם מטעם שפקעה זיקתו לגמרי כלפי האיילונית וצרתה (עיין שם).

מעתה, הביא הנימוקי יוסף על הרי"ף (א'): בשם רבינו תם, שכיוון שפסקנו כרבא, הרי שאין לנו טעם מקח טעות כלל, ואיילונית שיוצאת בלא כתובה מכל מקום צריכה גט מדרבנן. אמנם, המעיין בדברי הנימוקי יוסף יראה שהביא דברי רבינו תם בלשון "אפשר", ומה עוד שבסברה אי אפשר להוכיח שרבא דוחה סברת רב אסי אלא שמכל מקום מצד סברה אחרת התיר את הצרה ליבם, אך אין הגמרא אומרת אם מקבל הוא סברת מקח טעות באיילונית אם לאו מעיקר העניין. וגם ראייה לדבר יש ממה שהעלו במסכת סנהדרין (ס"ט). שקידושי קטנה שנמצאת איילונית הם קידושי טעות אם לא שקיבל הבעל עליו קודם הקידושין לישא אותה אף אם תימצא איילונית לכשתגדל.

כן נמצא במאירי (שם) שכתב כן מפורשות שאף לדעת רבא יש לנו סברת מקח טעות באיילונית, וגם בריטב"א (שם) כתב שרבא "מוסיף והולך" על דברי רב אסי. וכן נראה מהרמב"ן והרשב"א הריטב"א על המשנה בראש מסכת יבמות, וכן הוא בתוספות הרא"ש (ב'; ד"ה "או"), וכן העלו התוספות על המשנה בראש מסכת יבמות (ב'; ד"ה "או"). ושם גם תירצו מה שאמר הפני יהושע לדעת הרמב"ם שאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות אף באיילונית, וכתבו:

"ואפילו לאביי דמפרש טעמא משום דאין אדם בועל בעילת זנות, היינו בשאר מומין דמסיק אדעתיה, ובדעתו אפילו יהיו בה מומין בועל לשם קדושין; אבל אילונית דלא שכיח לא מסיק אדעתיה, ומשום חשש אילונית לא יהא בועל לשם קדושין".

ובשו"ת אמונת שמואל (סימן ל"ד) אף הוא הביא שכן דעת רוב הראשונים, והוסיף אף דעת הרא"ש ורבינו ירוחם, ושכן דעת הב"ח להלכה.

(ויש להעיר אחר בקשת המחילה מרבתינו גדולי הראשונים, שנראה כי טעו בדעת רבינו תם, כי המעיין בספר הישר (סימן קע"ה, ובכמה דפוסים הוא סימן ק"ס) שם מובאת דעתו, יראה שרוב הסימן אינו דברי רבינו תם כלל אלא דברי רבינו אברהם מבורגיל"א המובאים בתוספות הנ"ל (שם), ובסוף הסימן מובאת דעת רבינו תם ונראה ברור כי הוא סובר לקיים טענת מקח טעות. וברוך ה' שזיכנו שנדפס מחדש פירוש אור לישרים לרבינו הערוך השולחן על ספר הישר, ושם (אות א') כותב אף הוא כן, שרוב הסימן אינו דברי רבינו תם (והמקשה בשו"ת אמונת שמואל (שם) הרגיש בסתירה זו שבדברי רבינו תם, ותירץ שפוסק כרבא אלא שבמקומות מסוימים הסביר על פי דברי רב אסי שלא להלכה. והנראה לעניות דעתנו כתבנו. ובאמת כן העלה (באחד מתירוציו) אף בשו"ת שרידי אש (א'; קס"ח) שאין זו דעת רבינו תם כלל. ואם כן רבינו תם אף הוא סובר ככל הראשונים שראינו, ולא נשארה לנו אלא דעת רש"י).

אמנם, כל זה לפי דברי הפני יהושע, אך נראה שגם רש"י מודה לדברי שאר הראשונים, ואפשר להוכיח הדבר

ממה שהקשה הרשב"א על רש"י, שעל המשנה פירש רש"י (ד"ה "וכולן") דין איילונית כרב אסי, והרשב"א הקשה שהרי הלכה כרבא. אולם נראה שלדעת רש"י אף רבא מודה לטעמו של רב אסי ואין הם חולקים בטעם זה, ועל כן כתב רש"י בפירושו למשנה הטעם הפשוט יותר בביאורה, או שמא בחר בטעם המוסכם על כל הדעות ולא ירד לחילוק הדינים המבואר בגמרא.

פרק ב': דעת שאר הראשונים לעניין מקח טעות

בפרק הקודם דנו בדין איילונית שממנה לכאורה מוכח הדבר שדנים דין מקח טעות לבטל הקידושין, ואף שנדון לקמן בדברי החולקים על דין איילונית הנ"ל, מכל מקום כן היא דעת רוב הראשונים, כמו שהתחלנו לבאר לעיל. כן כתב המאירי במסכת יבמות (ב'): שקידושי איילונית מבוטלים למפרע כשלא הכיר בה בשעת נישואין:

"שמקח טעות הוא ונתגלה הדבר למפרע שלא היתה אשתו מעולם... ומאחרוני הרבנים כתבו שאין באיילונית מקח טעות כל כך שתהא יוצאה בלא גט, והדברים זרים שהרי אין לך מקח טעות גדול מזה, וכל הנושא לדעת בניו הוא נושא, ואפילו בעל – אין אדם מוחל בדבר זה, וכן הסכימו בה גדולי הדור. ומכל מקום גדולי הדורות תירצו בה שאין איילונית במקח טעות גמור במקום יבם אלא בספק... וקשה לדבריהם...".

כן מצאנו אצל הראשונים שדנו דין מקח טעות בקידושין במקרים שונים, והמוקדם שבהם הוא רבינו שמחה המובא בספר אור זרוע (א', תשס"א), ויש שם קצת ערבוב בפרטי המקרה כי מהאור זרוע נראה שהחתן התעורר לאחר כחצי שנה מיום נישואיהם, אך מדברי רבינו שמחה משמע שהיה עיוור בשעת הנישואין אך היא לא הכירה בכך. רבינו שמחה הורה שיש לכופף את הבעל להוציא את אשתו בגט, ועל כך הוסיף שם:

"מה שהשבתי לכופף – לרווחא דמילתא בעלמא, כי לעניות דעתי אפילו גט לא היתה צריכה, אם לא ידעה מום זה שבבחור – קידושי טעות הן, אף על פי שלא היו הקידושין בתנאי, וברירתי דברי על פי ההלכה"

אמנם דבריו אלו נראים דווקא על פי דברי הריב"ש והתוספות ר"ד שהובאו לעיל, לחלק בין מומים גדולים למומים קטנים, אך לפי המחלקים בין איילונית וכדומה לשאר מומים נראה שלא היו מתירים בזה משום מקח טעות.

מכל מקום, גם בשו"ת מהרי"ק (סימן ק"ה) כתב שאין אנו מאמינים לבעל בטענת מקח טעות כיוון ששהה עם אשתו אף לאחר שגילה שיש בה מום, וכן הביא טעמים נוספים המוזכרים שם, אך משמע שמעיקר הדין אם היינו מאמינים לדברי הבעל ודאי שהיו הקידושין מתבטלים. וכן פסק בשו"ת תרומת הדשן (פסקים וכתבים), סימן קל"ח) במומר גמור שהקידושין קידושי טעות הם, ולא רק ביבם מומר אלא אף בבעל מומר.

מאידך, מוצאים אנו אף מי שהחמיר בדבר, שכן בתשובות מיימוניות (נשים, סימן ו') מובאת תשובת הריצב"א לעניין אישה שלא היה בעלה יכול לבוא עליה, ושהו יחד שלוש שנים, ופסק הריצב"א שיוציא ויתן כתובה; ואם כן ברור שלדעתו לא היה היתר משום מקח טעות כלל. אף התשב"ץ בתשובה (א', א') דן במקרה כזה, והסתפק שמא נולד עניין זה לאחר הקידושין, או שיהיה ראוי לאחר זמן שיתרפא "וכבר ראינו מי שאירע לו כך ושב לאיתנו", וכתב שלא גרע זה מטומטום שקידושי קידושין, וגם הוסיף שמי יאמר לנו שלא ידעה בכך לפני הנישואין, ואף זקן שקידש יוכיח שקידושי קידושין גם אם לא יכול להוליד. ועל כל זה הוסיף: "ואם תאמר שגם קידושיו בטלים אתה מפקיע כמה נשים מבעליהם, ומקרעין כמה כתובות בשוקא".

מכל מקום, בשו"ת באר יצחק (אבהע"ז ד') דחה דבריו כי לא הביא להם ראיה, וכתב שאין ראיה לדבריו בלא הכירה המום לפני הקידושין. בשו"ת בשמים ראש (סימן ש"מ) השיג על התשב"ץ שאין ראיה מזקן שהרי יכול לבעול, וטומטום אפשר לקורעו ולהפכו לזכר (ואף כי נחלקו גדולי ישראל בנוגע לספר זה, מכל מקום כבר ציטטו ממנו רבים וטובים בתשובותיהם, ואף אנו נאמר שמע האמת ממי שאמרה. כך או כך, אין זו דעת רוב הראשונים כמו שנתבאר).

פרק ג': דעת הפוסקים המחמירים בדין מקח טעות

מחלוקת זו ממשיכה אצל רבותינו האחרונים, כי החוות יאיר (סימן רכ"א) דן לעניין ביטול קידושין של מי שנמצא סריס לאחר שנישא, שכיוון שאינו יכול לבעול כתב שנראה לו שקידושו מתבטלים ואינה צריכה גט, ומכל מקום כתב שדבריו הם להלכה ולא למעשה. גם בשו"ת בשמים ראש (שם) נטה לומר שבמום גדול אפשר לבטל את הקידושין מטעם מקח טעות, אלא שמכל מקום למעשה לא רצה לקבוע הדבר במסמרות. וכן בשו"ת אבן יקרה (ג', נ"ג) נטה להקל אך למעשה כתב:

"אך אם אמנם דבר זה ברור בעיני, חלילה לי לסמוך על דעת. וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה? ויען אינני זוכר פסק זה מפורש יוצא בדברי מי שקדמוני, ואין כוחי איתי כעת לחפש בדברי גדולי המורים... קטוניתי מלסמוך על עצמי בדבר חמור כזה."

בין הפוסקים שקבעו דעתם להחמיר מצאנו בשו"ת עבודת הגרשוני (סימן ל"ה) שאף שקבע בעניין אישה שטוענת שאין בעלה יכול לבוא עליה שקידושה קידושי טעות הם, מכל מקום פסק שמפאת זה יש לבעל להוציאה בגט, ושכופים אותו לכך, אך לא כתב שהקידושין מתבטלים. וכן בשו"ת שבות יעקב (א', ק"א) דן באיש שאין לו גבורת אנשים ועזב את אישתו וישבה גלמודה חמש שנים, וביקשה שיתירוה כיוון שאי אפשר למצוא את הבעל שיתן לה גט; והוכיח מהמשנה במסכת כתובות (ע"ב:): שבכנסה סתם ונמצאו בה מומים אין מבטלים הקידושין אלא צריך לתת גט, ומכאן שאין מקום לבטל הקידושין (וכן הביא זאת לראיה בשו"ת חלקת יעקב (אבהע"ז, פ"ה)).

השבות יעקב האריך להחמיר בדין זה, ודחה שם את הראיה מאילונית כי האיש מנוע מלקיים מצות פריה ורבייה כשהיא איילונית, אך היא אינה מצווה על כך ועל כן אינה יכולה לבטל קידושה כשאין לו גבורת אנשים, ומה עוד שלחלק מהראשונים אף קידושי איילונית אינם מתבטלים כמו שביארנו קצת לעיל. ועוד כתב שאין לומר שאין כאן בעל כל דהו, "דאף על גב דאין יכול לבעול, מכל מקום בכל דהוה היה ניחא לה דרך איבריה וחיבוק ונישוק, ורוצה אשה בקב ותפלות, רק עכשיו מתחרטת כי רוצה חוטר לידה ומרה לקבורה, על כן כופין להוציא בגט". עוד הביא ראייה שאפילו לצורך מה שמזנות ותולדות בבעליהן נחשב בעל כל דהו, ובסוף דבריו הביא דברי החוות יאיר, ומסיים:

"אכן לפי מה שכתבנו כל דבריו ממילא מופרכין ואין לסמוך עליו בזה להלכה נגד משמעות פוסקים ראשונים, ועגונה זו לשוא שמרה כי אי אפשר להתירה בלי גט או עידי מיתה, לכן הדבר צריך חקירה אם עדיין בחיים ולכפותו אותו להוציא בגט כשר"

והמעיינים ימצאו אריכות גדולה בשו"ת דבר יהושע (א', ע"א) לעניין שיטת השבות יעקב.

גם הנודע ביהודה (מהדורא תניינא, אבן העזר, פ') יצא להחמיר בדבר, וכתב להוכיח ממה שבחייבי לאוין חלים הקידושין, שגם במומר הקידושין חלים, כי הרי בחייבי לאוין אין תקנה לאיסור ואף על פי כן אומרים אנו שבעל כל דהו נוח לאישה, ואם כן קל וחומר הוא למומר שיכול לעשות תשובה בכל רגע שנוח לה לאישה בו ואי אפשר לבטל קידושה (ובשו"ת זקן אהרן (סימן קכ"ד) חלק וכתב שאין חוששים לשמא יעשה תשובה). אף שבסוף דבריו כתב הנודע ביהודה סברות לחלק בין אשת איש לאיסור לאו, ובין איש שבידו לגרש (שלכן ייתן גט ולא יתבטלו הקידושין) לבין אישה שאין בידה לגרש (שלכן נקל לה שיתבטלו קידושה), מכל מקום סיים וכתב:

"ומכל מקום אומר אני חס ושלום להקל בזה, ואין רצוני להאריך בדברי פילפול של מעלתו כי אריכות הפילפול בזה הוא היזק רב... וסיומא דפסקא שאשה זו אשת איש היא וכל זמן שלא תשיג גט מהמומר תשב עגונה".

כן נוטה דעת הצמח צדק בתשובה (אבהע"ז, ש"ב), וכן דעתו בשו"ת בית הלוי (ג', ג') לעניין מומים המתגלים בבעל עצמו, שבתחילה כתב:

"אבל דבר דהיה טעות בעצם המעשה, וכגון בנתקדשה לאחר ונודע שהוא בעל מום או מוכה שחין והיא לא ידעה מזה, דזה נקרא מקח טעות. והרי הא דטעות חוזר אינו בגדר תנאי וגם לא שייך לדון בו דין דברים שבלב, דהביטול של הדבר הוא מצד דעצם המעשה היה בטעות ולזה לא בעי כלל שיהיה אומדנא דמוכח, וכל מום שמקפדת עליו כשנודע לה הרי הוא מקח טעות וחוזר. ואפילו אם נאמר דגם במוכה

שחין איכא כל דהו, מכל מקום הרי אין לך מום גדול במקח מזה דנתכוונה לבעל טוב ונמצא רק כל דהו, וחוזרת בה כדין כל מקח טעות".

אך סיים שם שמכל מקום לפוטרה בלא גט אי אפשר, כדין בעל שקידש ומצא מומים באישתו, שמקודשת מספק, וצריכה גט לכל הפחות מדרבנן.

עוד כתב לאסור בשו"ת חיים של שלום (ב', ו') לענין מי שאין לו גבורת אנשים, והביא דברי תשובות מיימוניות ועבודת הגרשוני, וכתב שאף החוות יאיר יודה בסריס חמה (שהוא סריס מלידה) שכיוון שאמרה הגמרא שיש לו רפואה אין קידושו מתבטלים, "דלאו סריס הוא אלא אין לו גבורת אנשים, וזה בא מחלישות וריפיון העורקים והדופקים, והרבה יש דברבות הימים הדרא בריא שנחזקו העורקים ומגיעים לגבורות". וכן החמיר למעשה בשו"ת באר יצחק (שם), וביתר ביאור מופיעה דעתו בשו"ת עין יצחק (א', אבהע"ז, כ"ד) שאין היתר מקח טעות מספיק בפני עצמו. ובשו"ת היכל יצחק (אבהע"ז ב', כ') הוסיף שכן משמע מהתוספות למסכת בבא קמא (שם) שכל שהיא נשואה אי אפשר להתירה כיוון שאין הבעל עושה בעילותיו בעילות זנות ועל כן אינו מסכים לביטול הקידושין.

כן דעתו לאסור אף בשו"ת חלקת יעקב (שם), לכל הפחות באישה שאינה שומרת תורה ומצוות שבעלה מומר, כיוון שהיא עצמה אינה מקפידה על המצוות, ועל כן אינה מקפידה אם בעלה מומר או לא, ואי אפשר לומר שזהו מקח טעות בשבילה (ונתלה שם בדברי התשב"ץ). וכן דעתו בשו"ת שבט הלוי (ד', קע"ב) לענין אשת משומד שברח להחמיר שאין אופן לבטל את הקידושין. וכן פסק בשו"ת מנחת יצחק (ז', קכ"ב) לגבי מי שהעידו עליו שאין לו גבורת אנשים, וכן פסק בשו"ת בית אבי"י (ג', קל"ה).

ומשו"ת מילואי אבן (סימן כ"ט) נראה שדעת הרב אליהו קלאצקין שלא לבטל בלא גט, ודעתו מתבארת יותר בשו"ת דבר אליהו (סימן מ"ח) שם כותב שאף שודאי מקח טעות הוא בשאין לו גבורת אנשים, אך מכל מקום צריכה גט מדרבנן. ויש שכתבו שגם מדברי הב"ש (אבהע"ז, קנ"ד, סק"ב) משמע שמקח טעות אינו מוביל לביטול קידושין אלא רק שיכפו בית הדין להוציאה בגט (אך בשו"ת דברי יהושע (א', ע"א) דחה דבריהם וסבר שהב"ש מחמיר רק במומים קטנים). וכן כתב הרב יוסף אליהו הנקין (פירושי איברא, עמודים 39-51) ודחה כל ראיות המתירים, וסיים:

"וזה הטוב יכפר לכל העושים בשגגה, ומפורסם שהמורים בעצמם חזרו בהם כיאות לגדולי תורה ובעלי מעשה כבירים כמותם".

ותורף דבריו שם שקשה לנו לדון אומדנא ברורה בדעת האישה, וכך נראה גם משו"ת עזרת כהן (סימן מ"ד), שכתב:

"ולפעמים יש שאיזה חיבה מיוחדת לאיש מיוחד מביאה אותה להתקשר לו בלא טעם, ולא בחינם האריכו חז"ל במשלים שונים בביאור של טב למיתב טן דו, אלא ללמדנו מהם הלכות גדולות עד כמה אשה בכל דהו ניחא לה... והשכל נותן כן, דכיון דאישה חפצה להנשא, וספק של מומין נסתרים אי אפשר להמלט ממנו, ועל כן גמרא ומקניא נפשה מפני הספק, שחושבת שיצליח לה שלא תיכשל בבעל מום נסתה, ואם יזדמן ותיכשל על זה אמרינן טב למיתב טן דו ומחליטה להנשא, ומה שעכשיו היא חפצה להפרד ממנו אמרינן דהשתא הדרא בה".

וכך נראה גם משו"ת נשמת חיים לרב חיים ברלין (סימן קכ"ו) שאף הוא סבר שאף שמעיקר הדין יש מקום לדון דין קידושי טעות, מכל מקום למעשה קשה לעשות זאת כי יש להסתפק אם אכן אומדנא זו נכונה בדעת האישה. ועוד הוסיף שם חשש אחר, מטעם פריצת גדר, ולחשיבות הדברים נביא את לשונו:

"אמור מעתה, אם החכמים שהיו בזמן הש"ס לא היה בהם כח להתיר קידושי טעות בלא גט, אנחנו יתמי דיתמי מה כחנו מה גבורתנו להפקיע קדושין ונשואין ובעילה בלא גט? ואין לשער הקילקולים והפרצות שיוכלו לצמוח מזה בדור הפרוץ הזה בעוונותינו הרבים, שיחילו לדמות מילתא למילתא, מתחילה יתירו על פי אומדנא לנערות כאלה שנתפשו ברשת הצודדים להעמידם לקלון רחמנא ליצלן, שהם קידושי טעות דאדעתא דהכי שיברח מהם המקדש ויניחם כאוניה בלב ים לא נתקדשה, ואחר כך יתירו כל אשה שהלך

בעלה למדינת הים, לאמריקא או לאפריקא ונאבד שמו וזכרו, הרי ודאי אדעתא דהכי לא נתקדשה, ואחר כך יתירו גם בהעובדא דהחות יאיר או דהחתם סופר, דאם אחד יבטיח לנדוניה כן וכך ואח"כ יתברר שמטה ידו ואין לו לקיים הבטחתו, יאמרו שאדעתא דהכי לא נתקדשה והוי קידושי טעות ויתירו הקדושין בלא גט, ויתרבו חס ושלום ממזרים בישראל.

ואשר התנצל כבוד תורתו הרב שיחיה במכתבו, כי לא יבטלו הקידושין אלא על ידי ג' או ד' איתני ארץ מגאוני הדור, הרי אחרי שיוקבע הדבר בדפוס שיש כח בגאוני הדור להתיר, הרי יהא הפתח פתוח בדור הפרוץ הזה, וכל רב יאמר שגם הוא מגאוני הדור ויופרץ הדבר מאוד, עד שאחר כך אי אפשר יהא לגדור הפרצה חס ושלום, והקולר יהא תלוי בנו. על כן האמת אגיד לאהובי שיחיה, שתסמר שערות בשרי בזכרי את הקלקולים שיוכלו לצמוח מזה בענין חמור כזה, בחומרא דאשת איש, ועליו להתיישב היטב בזה ולא יהא נבהל ומהיר להוציא היתר כזה לרשות הרבים, ולא ירד בני עמכם בזה ואני את נפשי הצלתי, והמקום יהא בעזרו ושומר רגלו מלכד חס ושלום, וחכמים הזהרו בדבריכם, ודי בזה".

לסיכום, יצא לנו כי יש חבל אחרונים אשר מחמיר בדין זה, הרי הם: עבודת הגרשוני והשבות יעקב והנודע ביהודה והצמח צדק והחיים של שלום והבאר יצחק וההיכל יצחק והחלקת יעקב והשבט הלוי והמנחת יצחק והגרי"א הנקין והנשמת חיים והדבר אליהו והבית אב"י. וכן דעתו בשו"ת יריעות שלמה (א', ח'), וכן כתב בשו"ת שמש ומגן (ג', כ"ז) להחמיר בזה (אף שיש מקום להסתפק אם אוסר בכל עניין). וגם הרב יוסף שלום אלישיב בתשובתו שהתפרסמה בישראל (י"ט, עמודים תק"ח-תק"כ) מחמיר למעשה, אף שנראה שאינו פוסל ביטול קידושין משום מקח טעות לחלוטין, וצריך עיון בדעתו.

פרק ד': דעת הפוסקים המקילים לענין מקח טעות

אמנם, כנגדם עומדים אחרונים רבים בדעתם להיתר, וראשון לאחרונים נזכיר את הרא"ם בתשובה (סימן ס"ח) לענין שכיב מרע שזיכה גט לאשתו כדי שלא תיפול לפני אחיו המשומד, ודן שם אם בכלל יש לה צורך בגט עצמו, ונביא מדבריו קצת באריכות, כי לאחר שמביא את דברי מהר"ם שהתנגד לזיכוי גט כזה (על פי שיטת רש"י), ולאחר שהקשה על דברים אלו ודחאם, כתב:

"וטעם האוסרים לא ידעתי, אך לבי נוקפי מאוד להקל בדבר זה מכיון דיצא מפי מהר"ם זכרו לברכה דהוא בתראה וראה דברי כל הגאונים זכרם לברכה וכל הגדולים הראשונים והאחרונים, ועל פי הוראותיו סומכין כל ישראל".

מכל מקום, המשיך הרא"ם וכתב שם שנראה לו ברור שלקבל גיטה הוא זכות גמורה כיוון שברור שחובה היא לה ליפול לפני היבם המשומד שהיה כופה אותה לעבור עבירות, ושמא אף היה לה דין הנבעלת לגוי שקנאים פוגעים בה, והוסיף:

"וכן מצאתי בהדיא בתשובה אחת של הרב הגאון רבינו שמריא האיסקריטי זכרו לברכה, שכתב על שאלת מי שיש לו אח משומד ומת בלא בנים ואין אשתו עמו לקבל את גיטה מידו, יזכה לה על ידי אחר, דזכין לאדם שלא בפניו".

ועוד כתב:

"ואי לאו דמסתפינא מחברי הוה אמינא דאפילו ביבם כשר, היכא שהיה רחוק מהיבמה במלכות אחרת שהיא צריכה להמתין אותו ולהתעגן תחתיו כמה שנים, וגם שהדבר מסופק אצלה דשמא לא יוכל לבוא או שמא לא ירצה לבוא אל אותה העיר שהיבמה עומדת שם – ודאי זכות היא לה להוציאה מתחת זיקתו... וכל שכן ביבם משומד בארץ רחוקה, דהוה תרתי לריעותא".

וסיים במעשה אחרון:

"ובספר אביאסף... כתוב: מעשה באחד שחלה ותקיף ליה עלמא והיתה אשתו במקום רחוק והיה לה יבם קטן, ושאלו את אבא מרי אם בכי האי גוונא זכות הוא לה שלא בפניה אי לא, ורבי משה ברבי שלמה

הכהן אמר לי דזכות הוא וזכין לה שלא בפניה”.

הנה כי כן דיבר הרא”ם דברים ברורים שמעיקר הדין ברור לו כי זכות גמורה היא לה שלא ליפול לפני יבם משומד. אמנם שם הבעל זיכה גט, אך על פי אותו הטעם כתב בשו”ת הרד”ך (בית ט’) להתיר במשומד שלא היה אפשר להשיגו כי הלך לארץ רחוקה, אלא שמכל מקום סיים הרד”ך:

”הנראה לעניות דעתי כתבתי להלכה ולא למעשה, ואם מחכמי הדור שלמים וכן רבים יסכימו לעשות מעשה גם אני הצעיר אהיה סניף להם כיהודה ועוד לקרא, כי היכי דנמטייה שיבא מכשורא”.

אם כן, תלה היתרו בהסכמת חכמי הדור. ולהיתר נראה אף משו”ת בצל החכמה (ד’, צ”א) לעניין בעל משומד כשלא הכירה בו קודם שנישאו (ובלבד שהיא שומרת תורה ומצוות). וגם בשו”ת זקן אהרן (סימן קכ”ד) כתב לדון דין מקח טעות בכגון זה, וסיים שם:

”ומכל הלין, בנידון דידן שהיבם פוקר ורשע להכעיס וגם אינו במדינה והשעת הדחק גדול מאוד, אישה צעירה בדמי ימיה אובדת בעוניה, ולפי תעודת הרופאים המומחים יש סכנה לחייה אם לא תינשא... ובהצטרף לזה מה שיצא הקול שמת היבם – נראה פשוט להתיר להאישה... ואם אך יסכימו לזה רבני זמננו לאחר שיעיינו בדברים הללו וימצאו אותם נכונים יוכלו לצרף גם דעתי להיתירא ודרינא בהדיהו. חפץ אני לקוות כי גאוני המתירים ימליצו בעדי כשם שהמלצתי עבורם, ובזכותם אוושע להניצל משגיאות”.

וכן דעתו בשו”ת כוכב מיעקב (סימן מ”א) לגבי יבם מומר שאינו בנמצא. והרב מאיר אריק בשו”ת אמרי יוסר (סימן קנ”ט) יצא לדון בדין אחר, וכותב לדון דין מקח טעות באישה שניטל רחמה ואינה יכולה להוליד, ואף שהעלה שהיה מקום לחלק בין מקרה זה לאיילונית כיוון שלאילונית אין חיבת ביאה כלל מה שאין כן בניטל הרחם, מכל מקום למעשה כתב להקל בשניהם על פי שיטת הרשב”א כמבואר שם. וכן בשו”ת לבושי מרדכי (אבהע”ז, קמא, נ”ח) כתב שאם ניטל רחמה נחשב זה למום. וכן פסק בשו”ת ציץ אליעזר (ז’, מ”ח, קונטרס אורחות המשפטים, פרק ה’) לעניין אישה שאינה יכולה ללדת (ועיינו אף בשו”ת אהל משה (ב’, קכ”ג)).

אף בשו”ת בית אב (שביעאה, אבהע”ז, כ”ז) כתב להתיר במקרה שהאיש לא יכול היה לבוא על אשתו, ודחה דברי השבות יעקב ותלה דבריו בקל וחומר בפסקו של רבינו שמחה שהובא לעיל, כי אם בסומא שיכול על כל פנים לקיים יחסי אישות יש לומר מקח טעות, קל וחומר במי שאינו יכול לבוא על אשתו שקידושו הם קידושי טעות. וסיים שם:

”והעולה בקצרה הוא דהיכא דנתברר על פי הרופאים מובהקים דהבעל לא יוכל להיות עם אישה כאורח כל ארעא, הנה במקום עיגון דאי אפשר להשיג גט בשום אופן, יש לסמוך על הב”ח והחוות יאיר ורבי עזריאל אשכנזי ומהרש”ק בספר אמונת שמואל, ודעת רבינו שמחה כוותייהו, דהיכא דלא ידעה ממום זה הוי קידושי טעות ואינה צריכה גט כלל, ודלא כתשובת שבות יעקב”.

ובביאור יד דוד לרבי דוד מקרלין ערך בזה מערכה, וכתב שנראה לו ברור מסברה לדון דין מקח טעות בסריס כבאיילונית, וסיים שם:

”אך מה אעשה שכל גדולי הראשונים לא העירו בזה כלל, על כן לא אוכל להחליט כן, וסתמתי בפנים שהוא ספק לדון בזה להחמיר כדן כל ספק קידושין. עם כל זה, בהצטרפות עוד איזה עניינים המורים לבטל הקידושין יכולים בעת מעשה לעשות מעשה ולבטל הקידושין במקום עיגון גדול, אך העיקר שיהיו המעשים על ידי גדולים בתורה וביראת ה’, ולאחר המתנות וחקיקור הנצרך לעניין חמור כזה. וכן באם היה שחוף לגמרי והוא באופן שאין לו רפואה לזה, והאישה תיכף כשנדע לה מזה צווחה שאין רצונה כלל בהקידושין האלו, ואם הייתה יודעת מזה לא הייתה מתקדשת לו, הדעת נוטה שהקידושין בטלין, שאין לך טעות יותר מזה. וגם טב למיתב טן דו לא שייך באופן זה, ולא הייתה יכולה לידע מזה, וגם הוא דבר שאין לצפות שיתרפא... דודאי בטלים הקידושין. אך מחמת שלא מצאתי לי חבר בסברא זו ובאשת איש החמורה, מפני שאני מדמה לא אעשה מעשה... ואחר כך מצאתי בתשובת חוות יאיר שהעלה גם כן כדעתי בזה”.

וכן דעת המהרש”ם (ג’, ט”ז) לעניין אישה שנישאה למי שלא היה לו גבורת אנשים ומת, והאחים לא רצו לחלוץ

לה, שאף שסיים שם: "ובכל זאת מפני חומר העניין אין רצוני שיסמוך עלי לבד עד שיסכים עוד רב מובהק בתורה ויראה, וגם רום מעלתו יסכים, אז אצטרף גם אנוכי", מכל מקום מעיקר הדין דעתו הייתה שיש כאן ודאי קידושי טעות, וכתב שאף התשב"ץ שאסר לא אמר כן אלא מפני שסבר שלסריס יש רפואה (וסובר המהרש"ם שזהו עיקר טעמו של התשב"ץ אף כי הביא שם כמה טעמים), ולכן במקום שברור שאין לו רפואה הכל יודו שאלו קידושי טעות. וכן כתב בשו"ת מנחת יצחק (ט', קמ"ט) שנראה מהמהרש"ם (ג', רצ"ה) שהקל בסריס שנחתכו ביציו עם הגיד שקידושיו קידושי טעות. וכן דעת הרב יחזקאל אברהמסקי בתשובה (הובאה בסוף כרך ב' של אוצר הפוסקים).

אמנם מצאנו בשו"ת מהרש"ם (ב', ק"י) שלעניין בעל מומר מתהפכת שיטתו, וכתב: "ולא נמצא בשום פוסק להתיר אשת ישראל שהמיר, ורק לענין יבום דנו בזה מכח האומדנא", ויש לומר שהא מחלק בין בעל שנשתמד לבעל שאינו יכול לבוא על אשתו, שבראשון יש להסתפק אם אמנם אין אומרים "טב למיתב", אך בשני שהוא מעיקר עניין הנישואין (כפי שכתבנו לעיל) ודאי יש ללכת על פי הסוברים שאלו קידושי טעות. וכן כתב בשו"ת היכל יצחק (אבהע"ז ב', כ"ה) שנראה שרוב הפוסקים מקילים בדין זה, ואף שכתבנו לעיל למנות אותו עם האוסרים, נראה שהגריא"ה הרצוג אף הוא מחלק כפי שכתבנו בדעת מהרש"ם.

ומעניין הדבר כי היפך זה מצאנו בשו"ת חיים של שלום, כי לעיל הבאנו בין המחמירים, אך בתשובה אחרת (ב', פ"א) כתב להקל לכל הפחות מעיקר הדין לבטל הקידושין במקרה שהיה מומר מלפני הקידושין, ואם כן מיקל במומר אך מחמיר במי שאין לו גבורת אנשים, ויותר נראה היה לכאורה להיפך מצד הסברה (אך שמא אינו מיקל אלא מעיקר הדין ולא למעשה, וצריך עיון).

וכן מצאנו בשו"ת אהל משה (ב', קכ"ג). וכן נראית דעת הרב חיים עוזר גראדז'נסקי בשו"ת אחיעזר (א', אבהע"ז, ה') לעניין איסורי לאוין (בודאי איסור ולא בספק איסור כמבואר שם), וכן בתשובתו (ג', י"ט) לעניין מי שהיה חולה בחולי שיכול למות ממנו והיא לא ידעה קודם שנישאה לו. ובשו"ת ברכת רצ"ה (סימן ק"ז) כתב כן לעניין מומים גדולים, ומשו"ת דברי מלכיאל (א', פ"ו) נראה שאף הוא סבור שבמקרים מסוימים שבהם ברור שצד אחד הטעה את הצד השני אפשר לבטל את הקידושין מדין מקח טעות. וכן העלה בשו"ת הרי בשמים (ד', קמ"ז) לעניין שוטה. וכן נראה שסובר מעיקר הדין הרב בן ציון בווארון בשערי ציון (ב', אבהע"ז, י"א) שיש מקום לדון דין מקח טעות.

ואף בשו"ת מהר"י הכהן (תניינא, אבהע"ז, י"ג) כתב להקל ברמאי להלכה (ולא למעשה, עד שיסכימו עמו גדולי הדור). וכן פסק בספר כחא דהיתרא. ואף בשו"ת דבר יהושע (א', ע"א) יצא להקל לעניין אישה שנישאת לאנדרוגינוס ורק הכירה בו לאחר נישואיה. וכן מצאנו בספר מנחת אברהם (ב', י') שכתב להקל מעיקר הדין בחולה נפש חמור שגם היה ספק אם יוכל להיות לו כח גברא, ורק ביקש שיצטרף אליו הגרצ"פ פראנק להיתר (והגרצ"פ פראנק כתב להסכים).

וכן פסק הרב שאול ישראלי בתשובתו בחוברת ברקאי (גיליון ו'), לעניין בעל שנפטר ממחלה פחות משנה לאחר נישואיו, ואי אפשר להגיע ליבם, וגם אין ביטחון שהיבם יסכים לחלוץ באשר הוא פורק עול מצוות. ולאחר שדן בפרטי המקרה קובע שזהו מקח טעות, וזה לשונו:

"כל הני עובדות, הם אומדנא גדולה... וכיון שכן ודאי דיש לסמוך על אומדנא זו, ולבטל הקידושין... וכל זה נראה לעניות דעתי ברור ופשוט".

והנה, גם בשו"ת שרידי אש דן בזה (א', צ') ולא רצה להורות הלכה למעשה, ובייחוד הביע דעתו בזה בתשובה אחרת (א', קס"ח), ואף שגם שם לא רצה לקבוע הלכה פסוקה, מכל מקום הדבר ברור לכל מבין להיכן נוטה דעתו. ותחילה הביא את דברי המאירי לעניין איילוני (לעיל), אלא שכתב שמכל מקום יש שם חיבת ביאה ואפשר להבין קצת מי שסובר שחלים קידושין, וגם משום אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, "אבל בסריס שאין לו קישוי אין שום טעם לנישואים אלה, וכי אפשר לומר שהיא מתקדשת לשם שאר וכסות בלבד? דבר זה זר ומוזר ואין להעלותו על הדעת".

אמנם, לאחר העיון כתב להקל אף באיילוני, ונביא כאן חלק מדבריו הארוכים שם:

"המסקנא היוצאת מכל האמור, שלדעת רוב הראשונים: התוספות בכמה מקומות, הרמב"ן, הרשב"א, הרא"ש, הריטב"א, והנימוקי יוסף והמאירי וכן האור זרוע הלכות יבום וחליצה, כולם כאחד סוברים, שאיילונית שלא הכיר בה ונתקדשה הם קידושי טעות והם בטלים ואפילו בעל אחר כך, כי רק בשאר מומים אמרינן יש מי שמוחל ומתפייס במומים, אבל באיילונית אין אדם מתפייס באיילונית דאין אשה אלא לבנים".

ואף שבהמשך דבריו כתב: "ואין אני קובע מסמרות בזה ולא באתי אלא להעיר את המעיינים ולגדולי ההוראה להכריע בזה", מכל מקום המשיך להעיר:

"ומאוד אני מצטער על שהחמירו האחרונים במי שאין לו גבורת אנשים שצריכה גט, והרי אין לך מקח טעות גדול מזה. וראוי שהגדולים ישובו ויעיינו בדבר זה להלכה ולמעשה. ודעת החוות יאיר ידועה אלא שלא רצה להכריע בזה. ומובן, שצריך לברר תחלה אם יש לו רפואה... וקשה לומר שתהא מתרצית להינשא למחוסר כח גברא כדי שיקרא עליה שם אישות. ועל כל פנים צריך לחקור על מצב האשה, מעלותיה וסיכוייה לנשואין הגונים, ואין לנו לעגן בנות ישראל מסברות בעלמא שאין להן יסוד בהגיון ואין השכל מודה עליהם".

ולמרות כל הנ"ל לא רצה להורות כנגד הנודע ביהודה (שם), וכתב:

"ומי לא יחת לבו בראותו את הגאון הגדול הזה מדבר דברים קשים נגד המקילים באשת איש שהמיר בעלה, וחלילה לי להרים ראש ולהקל, אבל תורה היא וללמוד אנו צריכים ומה שכתבתי לא כתבתי אלא להעיר ולפלפל וזהו דבר חדש שלא מצינו בו בדברי הגאונים הראשונים והאחרונים ז"ל בירור מלא ומקיף".

ובסוף דבריו שם הוסיף עוד מעשה שבא לפניו:

"ועכשיו בעובדא שבאה לפני במשומד שהטעה את האשה, והיא ברחא ממנו בהוודע לה מהמרתו - יש לנו לומר שהקידושין בטלים משום מקח טעות. והדברים קל וחומר: ומה באיילונית שלא הכיר בה, שרובם ככולם של הראשונים סוברים (ואנחנו ביררנו שגם הרמב"ם סובר כן) שהקידושין בטלים אף על פי שיש סברא לומר שאדם מתפייס באיילונית, ומחמת חיבת ביאה סבר וקיבל, על אחת כמה וכמה במומה, שאין שום בת ישראל כשירה, ואפילו אשה עוברת על דת, אינה מתפייסת בבעל מומר... והאישה הלא הקפידה וברחה ממנו ולא נשארה אצלו אף רגע אחד. וזו אומדנא גדולה שהפוסקים סוברים שלא בעי דעת שניהם... בוודאי שיש לנו להתיר את האשה, מכבלי העיגון. כל זה אני אומר להלכה ולא למעשה, עד שיכריעו גדולי הדור, כי אין ביכולתי להורות נגד הגאון".

ואחרי כולם אנו מזכירים את אחד מגדולי הפוסקים בדור האחרון, הרי הוא הגאון הרב משה פינשטיין, שכתב תשובות רבות בנידון, ובאחת דן במי שאין לו גבורת אנשים (אבהע"ז א', ע"ט) ומסיק:

"ולכן בעובדא דידן שאינו יכול לבעול ונתברר שהיה זה לפני הקידושין ואי אפשר להשיג ממנו גט בשום אופן, אין לעגנה ויש להתירה מטעם קידושי טעות".

ועוד הסכים להתיר (אבהע"ז ד', קי"ג) בבעל עקר:

"אבל להינשא לבעל עקר מתחילה הוא חיסרון גדול ולא ירצו להנשא לו הנשים שראויות להוליד בנים, וכל שכן לבעל שראוי להוליד ואינו רוצה בבנים מצד איזה שגעונות ואכזריות וכדומה שודאי לא ירצו להנשא לו ואולי אף אחת בעולם מסתם נשי שחושבות שראויות לא ינשאו לו לעולם והוא מום גדול מאד ולא שייך להסתפק בזה כלל... שאף כשנזדמן שנתעברה הכה אותה שתלך אצל רופא לעשות הפלה, וגם שאמר שאינו רוצה כלל בבנים, ולכן הוא טעם גדול שיש ודאי להאמינה שאילו ידעה לא היתה ניסת לו, וכדחזינו שהלכה מאתו לבית אמה ולא חזרה אליו בשום אופן".

וכן כתב בתשובה נוספת בנידון זה (אבהע"ז ג', מ"ח). בתשובה אחרת (אבהע"ז א', פ') דן במי שיש לו גדר שוטה, וגם שם מסיק להלכה להתיר:

"והנה זה ודאי ששוטה הוא מום גדול שאינו ראוי לאישות כלל... דבשוטה לא תקינו נישואין... דאין אדם דר עם נחש בכפיפה אחת... וכיון שהוא מום כזה שלא ראוי לאישות כלל... מסתבר שבלא ידעה שהיה חולה במחלת שטות – ואף בידעה אך חשבה שנתרפא לגמרי, ואחר הנישואין נודע שהיה חולה ולא נתרפא לגמרי שמחמת אותה המחלה חזר ונשתטה ביותר ונעשה משגע גמור אחר הנישואין – יש לדון בזה דין מקח טעות ולבטל הקידושין". ובשני המקרים אין לומר "טב למיתב" כמו שיתבאר וכתב בזה עוד שתי תשובות לענין שוטה (אבהע"ז ג', מ"ה-מ"ו): "יש להתיר האשה כשאי אפשר להשיג גט, בין מצד מום של שטות בין מצד שלא יכול לבעול... כי הם דברים ברורים שיש להורות כן למעשה".

וכן כתב תשובה אחרת (אבהע"ז ד', פ"ב) לענין אישה שוטה שאינה מסוגלת לקיים יחסי אישות, וגם שם כתב שמצד הדין יש כאן קידושי טעות:

"והנה ענין שטות הוא מום גדול שאין אדם יכול לסבול זה... ואם כן מסתבר שהם קידושי טעות, ובאיש הא ליכא הענין דאמר ריש לקיש באישה טב למיתב טן דו, וכדחזינן שתיכף שראה שאינה מתרפאת נפרד ממנה בערכאות... ואף שבשוטה שייך שיתירו לו בהיתר דמאה רבנים נמי הוא דבר שיש בזה טירחא גדולה והוצאת ממון וגם הרבה נשים לא ירצו להנשא לאיש שיש לו חיובים לאשה האחרת... ולכן ברור שלא היה מקדשה על אופן זה והוא מקח טעות. וחילוק זה אף אם מדאורייתא צריכה גט, וכל שכן אם הוא רק מדרבנן".

וכן פסק (אבהע"ז ד', קי"ג) לענין אישה שגילתה שבעלה שטוף במשכב זכר שאף זה מקח טעות הוא:

"אבל לענין נידון דידן כיון שמצינו שבמום גדול הוא בעצם מקח טעות גם באישה... מסתבר שזה דהבעל הוא שטוף במשכב זכור שהוא התועבה היותר גדולה והמאוס ביותר והוא דבר גנאי לכל המשפחה, וכל שכן שיהיה זה גנאי ביותר לאישתו אם בעלה בוחר יותר במשכב המאוס הזה תחת משכב אשתו – הוא ודאי קידושי טעות, וברור לן ששום אישה לא היתה מתרצית להינשא לאדם מנוול ומאוס ובזוי כזה. ואם תיכף כשנודעת מזה הלכה ממנו, מסתבר שאם אי אפשר להשיג גט ממנו יש להתירה מדין קידושי טעות, אך אם אפשר להשיג גט צריך להשתדל בכל מאי דאפשר להשיג גט כשר, דהא אם אינו שטוף בזה אלא שנודמן איזה פעם מצד שתקפו יצרו אולי אין להחשיב זה לקידושי טעות אף שהוא רשע גמור גם בשביל פעם אחת, ויש שיטעו לדמות להחשיב גם זה קידושי טעות; אבל אם הוא שטוף בזה שיותר נהנה ממשכב זכור ממשכב נשים הוא ודאי קידושי טעות. אבל כל זה אם הלכה ממנו תיכף, אבל אם שהתה אצלו אף אחר שנודעת אז קשה לבטל הקידושין. ואם בא זה מענין שטות מאחר שהוא שלא כדרך הטבע ודאי הוא מום דכיון שהוא מצד שטות עלול לעוד שטותים, אבל בעצם הוא מצד רשעות וניווול שגם כן הוא טעות כדלעיל".

וכן מצאנו דעתו אף לענין בעל משומד (אבהע"ז ד', פ"ג):

"איברא דבנשים שהן שומרות תורה אם הטעה אותה משומד לומר שהוא שומר תורה ונודעה אחר זמן שהוא משומד מסתבר שהוא מקח טעות...".

עוד נזכיר שהגאון הרב עובדיה יוסף בשו"ת יביע אומר (ח', אבהע"ז, ג') כתב שודאי באיילונית וכדומה לזה אין כאן קידושין גמורים ולכל היותר הם ספק קידושין, ובתשובה אחרת (ז', אבהע"ז, ז') נראה שנוטה אף הוא להקל וסומך ידיו על תשובת הגרמ"פ. אמנם לענין בעל שחלה במחלת ריאות כתב (ט', אבהע"ז, ל"ו) שלא לסמוך רק על ביטול קידושין, אך נראה ששם לא היקל משום ביטול קידושין בלבד משום שידעה האישה על מחלת הבעל קודם הנישואין, ואף שלא ידעה חומרת המצב, מכל מקום אין לראות בביטול קידושין אלא סניף להקל בכגון זה.

הא למדנו, שהפוסקים הסכימו לדון באופנים שונים דין מקח טעות ולא סגרו עלינו את הדרך בזה, וראינו שכן דעת הרא"ם והרד"ך והרב בצל החכמה והרב זקן אהרן והרב מאיר אריק והלבושי מרדכי והציץ אליעזר ושו"ת בית אב, והמהרש"ם וההיכל יצחק והחיים של שלום והדברי מלכיאל במקרים מסוימים, והאחיעזר בשתי תשובות נוספות, והאהל משה והבית הלוי והיד דוד והברכת רצ"ה וההרי בשמים, והדבר יהושע והשערי ציון וספר כחא דהיתרא ומהר"י הכהן והרב שאול ישראלי והמנחת אברהם, והשרידי אש והגר"מ פינשטיין, והגאון הרב עובדיה יוסף עליהם.

הנה, יוצא לנו כי רבו המתירים (אף כי כל אחד מתיר בעניין אחר, מכל מקום למדנו מדבריהם כי יש מקום לדון דין מקח טעות בקידושין ולפטור האישה בלא גט), והמנחת יצחק (ד', קכ"ב) כתב כדבר פשוט שרבו האוסרים, אך אין זה אמת כמו שמתברר מדברינו (וראו בשדי חמד (א', מערכת האל"ף, אות של"א) שלומר "אין זה אמת" אינו לשון זלזול חס ושלום, ומותר לומר כן על רבותינו). ומכל מקום, הרוצה להמשיך ולהעמיק בדברי רבותינו יעיין בקובץ תחומין (כ"ב, עמוד 210 ואילך; כ"ד, עמוד 194 ואילך; כ"ה, עמוד 108 ואילך; ל"א, שני מאמרים מעמוד 282 ואילך).

אמנם, אף כי הארכנו לפרוס בפני הלומד את כל השיטות הלכה למעשה, עדיין לא דנו בדבריהם בסברה ובראיה, וכמובן שאין אנו יכולים להחליט באופן זה או אחר עד שנראה יסוד האוסרים ויסוד המתירים. ובסברות כל העוסקים במלאכת הקודש נדון בשני פרקים הבאים, ונראה להיכן הדין נוטה, ובעיקר נדון לעניין איילוניות וסריס, כי בנושאים אלו בעיקר דנו הפוסקים.

פרק ה': סברות המחמירים לעניין מקח טעות בקידושין – שיטת הרמב"ם

כבר הזכרנו לעיל כי נושא מרכזי אחד הקשור לנידוננו הוא סברת "טן דו" על מי נאמרה וכיצד נאמרה, וכבר דנו בזה בפסק דין נפרד. אמנם בפרק זה נדון בשאר הסברות והראיות הקשורות לענייננו. והנה, אחת הראיות העיקריות שהביאו האוסרים לדבריהם הינה שיטת הרמב"ם באיילוניות, וזו לשון הרמב"ם בהלכות אישות (ד', י'): "סריס שקידש, בין סריס חמה בין סריס אדם, וכן איילוניות שנתקדשה – הרי אלו קידושין גמורין".

מדבריו לכאורה יש לדייק בפשטות שקידושין אלו הם קידושין גמורים לכל עניין, ואין לומר בהם מקח טעות (אמנם יש לציין שבשו"ת דבר יהושע (א', ע"א) דייק מהרמב"ם שדווקא סריס שיכול לבעול כן הוא, ולא שחוף שאינו יכול לבעול כלל, עיינו שם).

ונראה שכך היה משמע לבעל ההגהות מיימוניות שם שהגיה והביא שיטת הראשונים הסוברים שבאיילוניות אינה צריכה אפילו גט (כמו שהבאנו לעיל), ואם כן לכאורה הבין דעת הרמב"ם כחולקת על שיטה זו. וכן כתב המגיד משנה (שם): "דאף על פי שלא הכיר בה כשקידשה – צריכה גט, וכן עיקר". ויש שרצו לדייק בלשונו של הטור (אבהע"ז, ס"ד) שאף הוא הבין כן. ובספר בית אבי-גדר על הרמב"ם שם (לרבי חיים ויגודר) כתב שאין להקשות ממסכת סנהדרין (ס"ט). שמשם משמע שללא שסבר וקיבל אין האיילוניות מקודשת, כי יש לומר שאכן בכל עניין הבעל מקבל עליו להינשא לה כי חזקה אין אדם עושה בעילותיו בעילות זנות (ובעמק המלך נשאר בצריך עיון, וכתב שהתירוץ הנ"ל נכון רק לרש"י ולא לרמב"ם, וגם משו"ת צמח צדק (שם) נראה כן, ואין כאן המקום להאריך).

וגם בשו"ת נודע ביהודה (מהדורא תניינא, אבן העזר, ע"ח) סבר שהרמב"ם אינו מחלק בין הכיר בה ללא הכיר בה כיוון שיכול לבדוק, וכיוון שלא בדק אומרים "סבר וקיבל", ואין אומרים "אין אדם מתפייס במומין" לעניין איילוניות כי סובר הרמב"ם שבאיילוניות יש כאלו שמתפייסים (והביא שם שאף החלקת מחוקק (אבהע"ז, קי"ז, סק"י) כתב שאפשר שבאיילוניות הכל יודעים שזהו מצבה ולכן קל לברר, ועל כן אינו נאמן אם אמר שלא הכיר בה). אלא שמחמת הגמרא בסנהדרין הנ"ל מחלק הנודע ביהודה בין קטנה לגדולה, שבקטנה אינו יכול עדיין לבדוק ולכן שם שייך מקח טעות, מה שאין כן בגדולה, וכן דעתו בשו"ת עין יצחק (א', אבהע"ז, כ"ד). (ובשו"ת אמרי יושר (שם) הקשה על דבריו, ולעניין ניטל הרחם העיר שאי אפשר לבדוק ולכן בזה לא שייכת סברת הנודע ביהודה וגם הרמב"ם יודה בזה שהוא מקח טעות, ואין כאן המקום להאריך בזה). ומסיים הנודע ביהודה:

"ולעניין קידושין אני אומר, הואיל והוא מום גדול ויש לו קול ראוי היה לו לחקור, ואם היה חוקר בודאי שהיה עומד על הדבר... ואפילו הכי לא חשש לחקור – ודאי שהיה סבר וקיבל. וכל זה בגדולה, אבל בקטנה אי אפשר לעמוד על שום סימן, והיא עצמה וגם קרוביה אכתי אין להם יכולת לידע דבר זה"

מטעם זה פסק שבקידש קטנה ונמצאת איילוניות ודאי שאלו קידושי טעות. ולדיעה זו שאין לחלק בין הכיר ללא הכיר הסכים בשו"ת היכל יצחק (שם, כ"ה), וכן נראה משו"ת אגרות משה (אבהע"ז ד', פ"ב) לכל הפחות לחוש לכתחילה לדעה זו (כשאין עוד טעמים להתיר, אמנם בזמננו לאחר חרם דרבינו גרשום אין מקום להחמיר כמבואר

(שם).

אמנם בלחם משנה כתב שדברי המגיד משנה הם דברי תימה, כי לא ייתכן בסברה לומר שכשלא הכיר בה הם קידושין גמורים (וגם בשרידי אש (א', קס"ח) כתב כן), והביא הראיה שהבאנו לעיל מתחילת מסכת יבמות לעניין היתר צרות האיילוניות. עוד כתב שאם נכון הוא שרבינו תם הצריך גט אין זה אלא מדרבנן (מפני מראית עין), ומכל מקום לא יצדק לומר על זה לשון "קידושין גמורין", ועל כן ברור כי הרמב"ם לא דיבר במקרה שלא הכיר בה (ובספר לבב דוד (לרבי דוד מועטי) תירץ שאפשר לומר שלדעת רבא בגמרא שם אכן קידושה מדאורייתא, וכן הציע בספר עמק המלך על הרמב"ם, ולעיל עסקנו בשיטת רבא וביארנו שאין הדברים מוכרחים כלל).

למרות הנ"ל כתב הלחם משנה שאכן נראה מהרמב"ם שאישות כל שהיא יש לה לאיילוניות, ממה שכתב בסוף הלכות אישות (כ"ד, ח'): "היתה איילונית או מחייבי לאוין ולא הכיר בה... כל שאבד או נגנב מנכסי מלוג חייב לשלם, הפך מכל הנשים, מפני שאין שם אישות גמורה לא זכה בנכסי מלוג". מלשונו נראה שיש כאן אישות כלשהי גם בשלא הכיר בה. מכל מקום, מכאן לכאורה ראה ניצחת שמה שכתב בפרק ד' שהם קידושין גמורים הוא דווקא בהכיר בה (אמנם הלבב דוד תירץ שכוונת הרמב"ם שכופים אותו להוציא, והוכיח כן מחייבי לאוין שצריכים גט מדאורייתא, שכללם עם האיילונית באותה הלכה. ובשו"ת שבות יעקב (שם) כתב לדייק שהאישות אינה גמורה, והכוונה היא לעניינים הממוניים של האישות, אך הקידושין הם קידושין גמורים).

בספר מעשה רקח על הרמב"ם (על ההלכה בפרק ד') כתב להסתפק אם כדברי הלחם משנה לחלק בין הכיר בה ללא הכיר בה, או לומר שדעת הרמב"ם שלא לחלק וכוונתו רק שהם קידושין גמורים מדרבנן, וכמוכח מדבריו בפרק כ"ד. בספר עמק המלך דקדק עוד ממה שכתב הרמב"ם בהלכות אישות במקום אחר (ז', ח'), וזו לשונו: "המקדש אשה סתם ונמצא בה אחד מן המומין הפוסלין בנשים... הרי זו מקודשת מספק" (וכבר הבאנו סוגיית המשנה והגמרא בעניין זה לעיל). ועתה תמוה, כי בכל המומים כתב שהיא מקודשת מספק, אך באיילונית כתב שהם קידושין גמורים, ואם כן לא זו בלבד שאינו מחשיב את האיילונית כמום שמחמתו יש לבטל הקידושין, אלא שאף סובר שהוא פחות חמור משאר מומים! וזה דבר שקשה מאוד להיאמר (וכן הקשה בשרידי אש (שם)).

ומחמת הדוחק תירצו בעמק המלך ובשרידי אש שיש לומר שאיילונית המוזכרת בפרק ד' אינה איילונית שיש בה מום כקול עבה וכדומה, אלא איילונית שלא הראתה סימנים והגיעה לגיל שלשים וחמש ויום אחד. וכתבו שכמוכן זה דוחק גדול, והיותר פשוט בדעת הרמב"ם לומר שמחלק בין הכיר בה ללא הכיר בה, ובהכיר בה היא מקודשת קידושין גמורים (ושמא רק מדרבנן לדעת השרידי אש), מה שאין כן בלא הכיר בה. ולמעשה נראה לשרידי אש שדעת הרמב"ם בלא הכיר בה שאינה צריכה גט כלל ושגם בטור אין לומר שסובר כן בדעת הרמב"ם (אף כי גם כתב להסביר דעת המגיד משנה, עיינו שם), וכן הסכימו לחלק בב"ש (אבהע"ז, קנ"ה, ס"ק י"ט) ובשו"ת אמונת שמואל (שם) ובשו"ת בית אב (שם) ובשו"ת אהל משה (שם), וכן נראה משו"ת חוות יאיר, (שם) ומשו"ת מהרש"ם (ג', ט"ז) בהערתו לגבי דברי התשב"ץ.

ואחרי המלכים אנו באים, ונאמר כי לאחר העיון, נראים מאוד דברי הגר"י אברהמסקי (שם) שכתב שדברי הרמב"ם בפרק ד' מהלכות אישות אינם מורים הלכה בדין קידושי טעות באיילונית, לא להקל ולא להחמיר, והביא שם דברי הקרית ספר שהרמב"ם בפרק ד' כלל לא יורד לדון בדין זה, ואין כוונתו אלא לומר שיכולים קידושין לתפוס הן על ידי סריס המקדש והן באיילונית המתקדשת, ותו לא. ואי אפשר להביא ראיה לכאן או לכאן מדבריו שם, וזה נראה פשוט. ולכאורה את מה שכתב הרמב"ם בפרק כ"ד שבאיילונית אין אישות גמורה יש לפרש על פי שכתב בפרק ז', שהמקדש וכנס סתם ומצא בה מומים הרי היא מקודשת מספק, ואם כן גם קידושי איילונית הם קידושי ספק, וזהו שכתב שאין בה אישות גמורה. וכך הסביר באבן האזל הלכות אישות (ו', א'):

"אך בביאור דבריו שכתב שאין שם אישות גמורה, נראה דסובר דאיילונית הוא הדין כשאר מומין דסובר הרמב"ם דקדשה סתם מקודשת מספק כמו קדשה על תנאי וכנסה סתם וכמו שכתבנו, אלא דסובר הרמב"ם דכל הך דינא דקדשה סתם מקודשת מספק היינו בנמצאו בה מומין ואומר שמקפיד עליהם, אבל אם כשמצא מומין אומר שאינו מקפיד ודאי מקודשת משעה ראשונה... ואם כן הכא דמיירי בסתם גבי איילונית אם חייב לשלם נכסי מלוג דמיירי בכל גווני אפילו אינו מוצא משום איילונית, או במת ונודע שהיא איילונית אחר מיתתו, ואם כן אי אפשר לומר הטעם משום דהוי ספק קדושין דהספק גופיה לא הוי ספק מבורר, אלא דמכל מקום כיון שאין שם אישות גמורה דאם יקפיד הרי הקידושין הם בספק ולכן לא

זכה מטעם זה בנכסי מלוג... דכיון דיש כאן ספק של קדושי טעות ולא נגמרה האישות בתורת ודאי לכן בודאי לא זכה הנכסי מלוג וחייב לשלם".

ואם נרצה לומר שדין איילונית הוא כדין שאר מומים נראה כי פירושו של האבן האזל הוא המתאים ביותר ללשונו של הרמב"ם. אמנם, לאחר העיון בסוגיה במסכת כתובות (ק'--ק"א:) נראה פירוש אחר ברמב"ם, ושיטתו בעניין איילונית אינה יכולה להתבאר אלא מתוך עיון בפרק כ"ד, וזה לשון הרמב"ם הנצרכת לענייננו שם:

"הנושא את האיילונית ולא היו לו בנים ולא אשה אחרת לפרות ולרבות ממנה, אף על פי שכופין אותו ומוציא הרי היא ככל הנשים ויש לה כתובה ושאר תנאי כתובה, וכן זוכה הבעל במה שזוכה בשאר הנשים. אבל הנושא אשה ולא הכיר בה ונמצאת איילונית או מחייבי לאוין, וכן הנושא שנייה בין הכיר בה בין לא הכיר בה, אין לה עיקר כתובה ולא תנאי מתנאי כתובה אבל תוספת יש לה ואין לה מזונות ואפילו לאחר מותו, וכשכופין אותו ומפרישין ביניהם אין מוציאין מן הבעל פירות שאכל.

ולמה אין להן עיקר ויש להן תוספת? העיקר שהוא תקנת חכמים כדי שלא תהיה קלה בעיניו להוציאה, הואיל ולא הכיר בה אין לה עיקר; אבל התוספת שהוא חייב עצמו בה כל זמן שתרצה ותעמוד לפניו, הרי עמדה בתנאי שלה והרי הקנת לו הנאתה והרי היא עומדת, אבל התורה אסרה אותה עליו ומה היא יכולה לעשות? לפיכך יש לה תוספת, שאין מעשיה הן הגורמין לה להאסר אחר הנישואין אלא אסורה היתה מקודם.

ולמה לא חילקו בשנייה בין הכיר בה בין לא הכיר בה אלא אמרו אין לה עיקר כתובה בכל מקום? מפני שהיא מדברי סופרים עשו בה חיזוק, אבל אם נשא אחת מחייבי לאוין והכיר בה או אחת מחייבי עשה בין הכיר בה בין לא הכיר בה – יש לה כתובה, שחייבי לאוין שהכיר בה רצה להזיק בנכסיו, וחייבי עשה איסורן קל, ויש לשתיהן מזונות לאחר מותו... הממאנת אין לה עיקר כתובה אבל תוספת יש לה..."

והיאך דין נשים אלו בנדוניא שלהם?... אם היתה שנייה או מחייבי עשה, בין הכיר בה בין לא הכיר בה או שהיתה איילונית או מחייבי לאוין והכיר בה – הרי היא בנדוניתה ככל הנשים... היתה איילונית או מחייבי לאוין ולא הכיר בה, כל מה שאבד או נגנב או בלה או שנשחק מנכסי צאן ברזל אין הבעל חייב לשלם, שהרי היא נתנה לו רשות להיותן אצלו, וכל שאבד או נגנב מנכסי מלוג חייב לשלם, הפך מכל הנשים, מפני שאין שם אישות גמורה לא זכה בנכסי מלוג."

והנה, יש לעיין בלשון זו בכמה נקודות, כי בתחילת דבריו משווה הרמב"ם בין איילונית לחייבי לאוין ולשניות, אך כשמסביר החילוק בין עיקר לבין תוספת הדבר ברור שכל דבריו שם אינם שייכים באיילונית שהרי כתב שמקבלת תוספת כיוון שאין לה מה לעשות כי התורה אסרה אותה על בעלה, והרי איילונית אינה אסורה על בעלה, ואם כן ברור שהטעם האמור שם הוא דווקא על חייבי לאוין ושניות לעריות. וטעם האיילונית לא נתבאר מעתה, יש לשאול אם כל מה שדייקו המפרשים מלשון הרמב"ם שאין באיילונית אישות גמורה, אם באמת זו כוונת הרמב"ם, כי גם שם כתב הרמב"ם דין איילונית וחייבי לאוין יחד, ושמה המשך המשפט שם שאין לה אישות גמורה חל רק על חייבי לאוין, וכמו שעשה הרמב"ם בתחילת הפרק. ולפי זה כוונתו שאין אישות גמורה בחייבי לאוין כיוון שאין הבעל יכול לקיים את אישתו מן התורה וכופים אותו להוציאה, והרי אלו נישואין שאין סופן להתקיים, ועל כן אין כאן אישות גמורה – מה שאין כן באיילונית שאם ירצה לקיימה יכול לעשות כן.

אולם, גם אם נאמר שכוונת הרמב"ם אף על האיילונית, צריך להסביר ביטוי זה של הרמב"ם שלא מצאנוהו במקום אחר, ומה כוונתו שאין "אישות גמורה"? והמעין במסכת כתובות (שם) יראה שבמשנה כללו הממאנת והשנייה והאיילונית יחד, אך הרמב"ם מחלק ביניהם בהלכותיו ואת דין הממאנת לא הזכיר אלא בהלכה ה' לאחר שהזכיר דין שניות וחייבי לאוין ואיילונית. ונראה לומר שלדעת הרמב"ם אין הממאנת שווה לאיילונית וחייבי לאוין, כי הממאנת יוצאת מרצונה, ואילו האיילונית וכו' אינן יוצאות מרצונן אלא שהבעל אינו רוצה בהן או שמחויב על פי התורה להוציאן.

והנה, אף שכלל הרמב"ם את השנייה עם האיילונית וחייבי הלאוין בתחילת דבריו, אין זה אלא מצד עיקר העניין, כי באמת גם בשנייה שייך הטעם ששייך בחייבי לאוין, אך מכל מקום לאחר מכן הוציאה הרמב"ם מן הכלל כיוון שהיא מדברי סופרים ודברי סופרים צריכים חיזוק, וכן הוציא חייבי עשה מן הכלל כיוון שאיסורן קל ואין הבעל

מחשיב זה למוס אף אם לא הכיר בה לפני כן.

ויוצא מכל זה כי הממאנת שיוצאת לרצונה, וכן השנייה שקנסוה חכמים, וחייבי עשה שאין הבעל מקפיד עליהם – בכל אלו אין חילוק בין הכיר בה ללא הכיר בה (ובממאנת לא שייך הכיר בה כמובן, ובעצם נותנים לה דין "לא הכיר בה" במהות עניינה). אך אלו הם יוצאים מן הכלל כי באמת הכלל הוא מה שקבע הרמב"ם בראש הפרק שיש חילוק גדול מהבחינה העקרונית בין הכיר בה ללא הכיר בה, ובלא הכיר בה לא הייתה אמורה לקבל דבר מהבעל אם לא שהתחייב לה על התוספת מעצם זה שעומדת לפניו, והסביר הרמב"ם שהרי זה מעין עסקה ממונית לכל דבר, שכיוון שקיימה התחייבותה הרי הוא צריך לקיים התחייבותו. אך יוצא לנו שמעצם הנישואין עצמן, בלא הכיר בה לא הייתה היא אמורה לקבל דבר.

על פי זה נראה לפרש דברי הרמב"ם בהלכה ח' שם, שחילק בין איילונית וחייבי לאוין לשנייה וחייבי עשה, שהנה קנסו חכמים (כמו שמתבאר סוגיה במסכת כתובות) שניות וחייבי עשה "דידה בדידה ודידה בדידה", שהוא מפסיד נכסי צאן ברזל והיא מפסידה נכסי מלוג, וזה כדי להדגיש כי אין בנישואין אלו דבר (כמו שמבואר שם בגמרא וברש"י ושאר ראשונים). אולם, בחייבי לאוין ובאיילונית לא קנסו לפי הרמב"ם, ועל כן אין מחייבים את הבעל על נכסי צאן ברזל שלו, ואין האישה מפסידה מנכסי מלוג שלה.

ועוד נראה כי הקנס הוא סימן לכך שהיו כאן קידושין אלא שאין דעתם של חכמינו נוחה מהם, או שלכל הפחות קנסו כדי לעשות חיזוק לדבריהם (במקרה של שניות), ואילו באיילונית וחייבי לאוין שאין קנס המשמעות היא שהקידושין חוזרים וכאילו לא היו. וזהו שכתב הרמב"ם שלא הייתה שם אישות גמורה בשניהם, ומעולם לא זכה הבעל בנכסי מלוג, כי ודאי אם לא היה מקפיד כששמע שאישתו מחייבי לאוין או איילונית אז ודאי שיש כאן אישות, ולכן אין לומר שלא הייתה כאן אישות כלל. ועוד, שהרי סברה וקיבלה קידושיו, ואף הוא רצה לקדשה, והבטיח לה תוספת כתובה כדי שתהיה עומדת לפניו, ואם כן אי אפשר לומר כי לא היה כאן דבר. וזהו שקורא הרמב"ם "שאינן כאן אישות גמורה". ומכל מקום, נראה מכאן שלאחר שהכיר בה ומקפיד על כך, האישות חוזרת לגמרי, ואינה צריכה אפילו גט.

ואחרי כל זה, עדיין קשה לומר דבר ברור בשיטת הרמב"ם, ושמה דעתו כרבינו תם שצריכה גט אך מדרבנן כמו שפירשו כמה אחרונים (כבשו"ת עין יצחק (שם) שהבין שהחוב דרבנן הוא חומרא של חכמים משום מיעוט אנשים שאינם מקפידים אם נשותיהם הם איילוניות או לא), או שמה הם קידושי ספק כמו שהבאנו בשם אבן האזל (וגם העין יצחק סבר כן, והסתפק אם גם את השבות יקבץ לברא כן), או שמה דעתו כפי שביארנו (ויש לעיין אף בשו"ת אגרות משה (אבהע"ז ד', פ"ב) לעניין שיטת רש"י שאף בשיטתו יש להסתפק כנ"ל).

אולם, אף אם נאמר כי כן היא דעת הרמב"ם להצריכה גט, דעת רוב הראשונים שהאיילונית אינה מקבלת תוספת כתובה כלל, ומכאן נראה שדעתם אף להוציאה בלא גט מעיקר הדין, שכן דעת הרמב"ם בסוגיה במסכת כתובות (שם) והראב"ד על הרמב"ם בהלכות אישות (כ"ד, ב'), ועוד ראשונים רבים.

ובשולי הדברים נעיר שכתב בשו"ת אמרי יושר (שם) שמה שכתב הנודע ביהודה שאין אומרים "אדעתא דהכי לא קדיש" באיש משום שיכול לגרש ולכן לא תיקנו לו הפקעה אלא חייב לתת גט, אין זה אלא בזמן הגמרא שהיו בית דין יכולים לכפות את הגירושין, אך היום שאין כח לבית דין בזה גם באיש יש מקום לומר סברת קידושי טעות. ואם כן אף אם נאמר ששיטת הרמב"ם בגמרא היא שאיילונית צריכה גט, כל זה דווקא בזמנם, אך בזמננו יש מקום להקל יותר. וכן כתב בשו"ת אגרות משה (אבהע"ז ד', פ"ב):

"בזמננו שרבנו גרשום מאור הגולה החרימם שלא יגרשו בעל כרחא דהאשה, לא מסתבר כלל שיתרצה הבעל לסבול המום דשוטה שאי אפשר לדור עמה וגם אינו יכול לישא אשה אחרת בשביל איסור זה דבעילת זנות שבעצם לא יעבור על שום איסור דרשאי לסמוך על הרוב שלא יתבטלו הקידושין... ואף באיילונית מסתבר שלא יתרצה להיות נשוי כל ימיו לאיילונית ולא יוכל לישא אחרת ולהתבטל מפריה ורביה, ואף שבשוטה שייך שיתירו לו בהיתר דמאה רבנים נמי הוא דבר שיש בזה טירחא גדולה והוצאת ממון וגם הרבה נשים לא ירצו להנשא לאיש שיש לו חיובים לאשה האחרת... ולכן ברור שלא היה מקדשה על אופן זה והוא מקח טעות. וחילוק זה אף אם מדאורייתא צריכה גט, וכל שכן אם הוא רק מדרבנן".

וקל וחומר הוא לאישה שנישאה לסריס, שכיוון שאינה יכולה לישא בעל על בעלה, על כן ודאי שמתקנים לה ביטול קידושין במקום הצורך, וכך הביאו בשו"ת אהל משה (שם) ובשו"ת אגרות משה (אבהע"ז א', ע"ט) להתיר בפשיטות מטעם זה אף למי שחולק באיילוניות (ואמנם יש להעיר מדברי שו"ת צמח צדק (שם) שהחמיר יותר בסריס מבאיילוניות "כיון שיש לו רפואה... לכן לא דמי כלל לאיילוניות שאין לה רפואה כלל", אך כתב שלכל הפחות צריך שיהיה לו גבורת אנשים, גם אם אינו יכול להוליד. ומכל מקום כשאין לו רפואה אף הוא יודה כדברי הגרמ"פ, וגם נראה שהגרמ"פ מדבר בכגון זה). וכן מוזכרת סברה זו בספר מנחת אברהם (ב', י').

ועוד נזכיר דברי רש"י שכתב כמה פעמים בסוגיה זו שבאיילוניות מקח טעות הוא זה, ולעניין תוספת סבר (ד"ה "אבל") כתב: "אבל תוספת יש לה, דמתנה בעלמא יהיב לה בחיבת ביאה". ואם כן, אף אם יש לה תוספת כתובה כשיטת הרמב"ם, יש לנו לומר שאין זו אלא מתנת נישואין משום חיבת ביאה ואין ללמוד ממנה לשאלתנו אם יש כאן קידושין בלא הכיר בה או לא (אמנם עיינו בשו"ת צמח צדק (שם) שהוכיח מזה דווקא כשיטת המחמירים). ומכל הנ"ל נראה שאף אם אין דברי הרמב"ם ברורים הלכה למעשה, מכל מקום אין מדבריו קושיה לשיטות המקילים.

(ואחר כותבנו כל זאת ראינו לגר"א הנקין בפירושי איברא (שם) שביאר סוגיה זו על פי הירושלמי שמפרשת סימפון כשטר תנאי שנכתב בשעת הקידושין, עיינו שם כל דבריו, ותמה על כך שלא הביאו ראשונים ואחרונים ירושלמי זה. ומכל מקום תשובתו בצד תמיחה, כי מזה שהראשונים לא פירשו כן, אף לא פירשו כדבריו בסוגיות הגמרא וברמב"ם. ויש לעיין שם בכל דבריו).

פרק ו': סברות המחמירים לעניין מקח טעות בקידושין – שאר הטענות

יש מהפוסקים שהקשו ממה שמביאים התוספות במסכת יבמות (ס"ה:, ד"ה "כי") שהריצב"א פסק בתשובה במי שנשא אישה ואחר כך גילתה שאין לו גבורת אנשים, והבעל מודה בכך, שצריך לתת גט וכתובה בכגון זה – ולכאורה זה מקח טעות והיה צריך לבטל הקידושין לגמרי! ומכאן למדו שיש להחמיר (ולכן, לדוגמה, מחמיר בשו"ת באר יצחק (שם)). אמנם כבר הבאנו לעיל שבאמת זו מחלוקת ראשונים אם אומרים מקח טעות או לא, וייתכן שהריצב"א בין המחמירים, ובשו"ת שרידי אש (א', קס"ח) תמה על דברי הריצב"א וכתב ש"זהו דבר זר ומופלא ואינו עולה על הדעת".

אולם, הגר"י אברהמסקי בתשובתו הנ"ל תירץ שהצרכו גט וכתובה למראית עין כדי שלא יטעו העם שלא ידעו את פרטי המקרה לחשוב שאין צורך בגט כדי לגרש, או לחילופין יש לומר ששם היה אפשר שיתרפא ולכן לא היה זה מקח טעות. ובספר כחא דהיתרא תירץ שהריצב"א דיבר במי ששהתה עם בעלה לאחר שגילתה שאין לו גבורת אנשים, ולכן אין לה לתבוע אלא גט וכתובה (ולפי זה הריצב"א הוא מן המקילים במקרה שפרשה ממנו מיד לכשגילתה).

ולעניין שיטת רבינו תם ורבי אברהם מבורגיל"א, כבר דנו לעיל בדבריהם והעלינו שנראה כי רבינו תם עצמו מן המקילים, ורבי אברהם מבורגיל"א הוא מן המחמירים, אך רבים הראשונים שחלקו עליו כמבואר שם. ובשו"ת שרידי אש (א', קס"ח) האריך הרבה בביאור שיטתו.

ולעניין מה שסבר השבות יעקב להוכיח ממסכת יבמות (ק"ח:): שאפילו מצד שיכולות לתלות בבעליהן ולזנות יש לומר "טב למיתב", בשו"ת בית אב חלק וכתב שאין זה הפירוש של "טב למיתב" אלא "טב למיתב" הא רק רצון לשבת בצוותא, ושאר האמירות שם של האמוראים אינם עניין לזה כלל. ובתשובת הגר"י אברהמסקי כתב שבאיש שאין לו גבורת אנשים ממילא אינן יכולות לתלות בו (והמנחת יצחק (שם) הקשה עליו). וגם בשו"ת אגרות משה (אבהע"ז ד', פ"ג) סבר שהפירוש שם שונה מפשוטו:

"ש"אין החשש הזה מטעם שכך הוא טבע האשה שאינה מקפדת למי להנשא כל כך, ואפשר לפעמים שלא נזדמנה לה מי שרוצה בה בקלות לא תחכה הרבה ותתרצה להנשא אף לבעל כל דהו; אלא דכיון שתאבה לתשמיש אפשר שיש לה עם מי לזנות אבל מצד הבושה אינה יכולה לזנות כשאין לה בעל לכן נתרצית להנשא אף לבעל כל דהו שנזדמן לה בקלות כדי שתוכל לזנות עם אלו שרוצים לזנות עמה. וזה נוגע לדינא

לאישה שידועה לצנועה ביותר כהא דקים לן בגווה שאין להרהר אחריה דלא נימא אצלה טב למיתב טן דו, וכן נוגע לאשה שפרוצה ביותר דלא מתביישת במה שידעו שהיא מזנית שגם כן לא נימא אצלה הא דטב למיתב טן דו, ורק בסתם נשים שאין ידועות נימא בהו טב למיתב טן דו".

ואם כן הכל לפי העניין, ואין דברי הגמרא שם הלכה פסוקה לכל אישה.

ויש לדעת שיש מי שכתב שאין כאן מקח טעות אם יש לכל הפחות חיבת ביאה, ואף אם האישה עקרים, שכן כתב החוות יאיר (שם). והנה, יש להעיר ממה שכתב בשו"ת בשמים ראש (שם) שאף אם נודה למחמירים שהקידושין חלים, מכל מקום במקרה שהאיש אינו יכול לבוא על האישה כלל – וכגון שנחתך הגיד – הרי זו חופה שאינה מסורה לביאה, ולכן אין כאן נישואין כלל; וכן הביא בשו"ת באר יצחק (שם), וכן הסכים המהרש"ם (ג; ט"ז). ועתה, במקרה כזה אין היא נשואה אלא מאורסת, וכבר ראינו לעיל שלדעת התוספות מן האירוסין אין צריך דעת שניהם אלא דעתה בלבד, ואם כן במקרים כאלו יש לצרף אף שיטת התוספות למקילים לומר שיש כאן קידושי טעות.

אמנם, בשו"ת עין יצחק (שם) דחה זאת, שאף שהטובה שמקבלת האישה מהנישואין (שאליה מתייחסים התוספות) אינו הכסף אלא חיובי האישות של הבעל, מכל מקום יש להסתפק אם מצד הנאת קירוב בשר שמותרת לאחר הקידושין מספיק לומר שיש לה טובה, וכמו שהבאנו לעיל מהשבות יעקב. אך בשו"ת דבר יהושע (א', ע"א) דחה דבריהם. ועוד יש לעיין במה שכתב בשו"ת אגרות משה (אבהע"ז א', ע"ט) על דברי הבית הלוי ורבי עקיבא איגר, ואין כאן המקום להאריך.

כל זה לענין סריס ואילונית, אך לענין משומד מצאנו שדנו בסברות אחרות, וכגון מה שכתב בשו"ת חלקת יעקב (שם) – והובאו דבריו לעיל – שבמי שאינו שומר תורה ומצוות אי אפשר להקל לענין מומר, כי ודאי שאין זה נחשב מקח טעות, "ואף שהמיר דתו שלגבי האשה זה מום גדול מפני רגש היהדות, לא עדיף ממומא אחרינא". וכן דעתו בשו"ת שבט הלוי (שם).

אמנם נחלק עליהם בזה הגרמ"פ בשו"ת אגרות משה (אבהע"ז ד', פ"ג), וזה לשונו:

"...אף שגם האשה משמע שגם כן היא עוברת על כמה מצוות חמורות... על כל פנים מזה שהלכה ממנו תיכף כשאמר לה שהוא משומד חזינן שאם לא היה מטעה אותה לא היתה ניסת לו, ואם כן הרי היו קידושי טעות, משום שרוב אף מאלו שאינם שומרי תורה ואף מאלו שעוברים על עבירות חמורות נמי לא היו רוצות לינשא למשומדים..."

שלפי זה בזמננו בעוונותינו הרבים שהרבה נשים אינן שומרות דיני התורה ומחללות שבת בפרהסיא ואלו הנשים אין מתביישות גם בזנות אין לומר בהו טב למיתב טן דו, שלכן כיון שחזינן שמשומד מאיס לה... מסתבר שאין לומר בה טב למיתב טן דו שלכן ברור שלא היתה מתחילה ניסת לו אם היה מגלה לה שהוא משומד והיו קידושי טעות. אבל מכל מקום קשה לסמוך על זה דאפשר גם לחוש מאחר שאינה שומרת תורה שאולי גם מה שהוא משומד אינו כל כך חסרון אצלה, ומה שהלכה ממנו אולי היתה איזה קטטא בינייהו ואף שהקטטא היתה בשביל שהיא רצתה למול את בניה נמי אינו עושה זה בחשיבות טעות בהקידושין. איברא דבנשים שהן שומרות תורה אם הטעה אותה משומד לומר שהוא שומר תורה ונודעה אחר זמן שהוא משומד מסתבר שהוא מקח טעות..."

וסיים שם שהכל לפי העניין ואם הדבר ברור שמומרותו מאוסה עליה יש מקום להקל.

באחרונה נזכיר שחלק מהאחרונים המחמירים תמהים על המקילים, שאם כך הוא שיש מקום לבטל קידושין בלא גט מדוע לא מצאנו שהזכירו זאת במקרים שונים המובאים בגמרא של איילונית או של שטות וכדומה? אמנם כבר תירצו חלק מהמפרשים שבכל הנ"ל מדובר בהכירו בהם בשעת קידושין, אך גם ללא זה, הרי כפי שיתברר להלן אין לדון דין ביטול קידושין אלא במקום שאין אפשרות אחרת, וודאי שלכתחילה יש לכופף לגרש או לעשות כל מיני תחבולות אחרות ולא לדון דין ביטול קידושין. ורק במקום שאין אפשרות אחרת דנו דין זה, והגמרא עוסקת באפשרויות אלו שדנים אותם לכתחילה, ולא בביטול קידושין שהוא פיתרון של שעת הדחק בלבד.

פרק ז': סיכום דיני ביטול קידושין משום מקח טעות

עתה נתבאר מה שצריך לנו על מנת להכריע בכל העניינים.

ביארנו לעיל מחלוקת הראשונים והאחרונים, אם אפשר לבטל קידושין או שצריך גט, זה בכה וזה בכה. והנה, על פי מה שביארנו לעניין מקרה שיש מום בעצם עניין הנישואין – וכמו שכתב הגרמ"פ בתשובתו (אבהע"ז א', ע"ט) לעניין מי שאין לו גבורת אנשים: "דהא חסר בו העיקר שניסת בשבילו ואין צורך כלל להביא ראיות על זה... ולכן יש לנו לדון בזה דין מקח טעות ולבטל הקידושין" – שם נראה ברור שיש ללכת אחר טענת ביטול קידושין. וכן בטענת איילונית נראה כן. הגרמ"פ (אבהע"ז ג', מ"ח) הדגיש כי באמת אף המסתפקים בדין זה מודים לכך:

"ורק אם מצד יראת הוראה בדבר חמור דאיסור אשת איש היו נמנעין מזה איזו מורי הוראה, אין להם להמנע אחר מיתת הבעל כשנוגע רק לאיסור לאו דיבמה לשוק, אבל אם היו אוסרין מצד חשש איסור לדינא לא שייך לחלוק בין בחיי הבעל לאחר מיתת הבעל".

לכן, ביבמה שהייתה נשואה למי שלא היה לו גבורת אנשים ונפלה לפני משומד, ודאי שאין לה לחשוש כלל, ובאמת מעיקר הדין בזה אין הבדל בין בעל משומד ליבם משומד, כי זה פגם גדול מאוד בעצם הנישואין. אם כן אף במי שאין לו גבורת אנשים הדין כן אף כשהוא בחיים.

לעומת זאת, בדין חייבי לאוין נראה להחמיר. הנה, בשו"ת חלקת יואב (אבהע"ז, כ"ו) מבאר שמסברה גם חייבי לאוין שלא הכיר בהם הם מקח טעות, אלא שיש לחלק בין כאלו שיש להם היתר באיזה שהוא אופן (כיבמה שנתקדשה בשוגג, לאחר חליצה) לבין אלו שאין להם היתר. ובאלו האחרונים כתב שחייב הלאו הוא כמום (ולא אומרים שהיה לו לחקור כי לא היה לו להעלות על דעתו שתעשה ארוסתו איסור), ומסברא אף גרוע ממום, ולכן ברור שאלו הם קידושי טעות. אמנם בשו"ת אהל משה (ב', קכ"ג) הקשה על דבריו מדברי הר"ן (וכבר מובאים דבריו בשו"ת נודע ביהודה (אבהע"ז, תניינא, פ')), שכתב על הרי"ף למסכת כתובות (נ"ט): להבדיל בין חייבי לאוין למומים, וזה לשון הר"ן:

"וכי תימא: אמאי? והא אמרינן... כל שמקחו מקח טעות אפילו תוספת אין להן, ומאי שנא אילונית כשלא הכיר בה? יש לומר: לא דמי, דהתם כיון שהיתה יודעת במומיה והדבר ידוע שאין אדם נתפייס במומין ולא באשה נדרנית – עלה דידה הוה רמי לגלויי ועלה סמך ולא חשש לבדוק אחריה; אבל באילונית לא היה הדבר מוטל עליה שהרי לא היתה יודעת בכך. וכן הדין באלמנה לכהן גדול וממזרת ונתינה לישראל, שאף על פי שלא הכיר בהן יש להן תוספת, שלא היה הדבר מוטל עליהן לגלות, דסברי דאפשר שיערב עליו המקח ואף על פי שיש איסור בדבר – מה שאין כן במומין ובנדרים שאין אדם ניפייס בהן".

ומדברי הר"ן למדו האחרונים שאף כי ייתכן שבחייבי לאוין אדם מתפייס ואף שיש איסור בדבר, מכל מקום במומים אין אדם מתפייס, ואם כן יש יותר מקח טעות במומים שבגוף מאשר באיסור לאו שעל האיש והאישה, ועל כן יש יותר להחמיר בהם לעניין סברת מקח טעות. ובשו"ת צמח צדק (אבהע"ז, ש"ב) האריך בזה והוכיח שיש להחמיר, ואף כתב שבחייבי לאוין ייתכן שאף צריכה גט מספק דאורייתא, מה שאין כן במומים כשכנסה סתם שצריכה גט רק מדרבנן (ועוד הוסיף שם טעמים להחמיר בענייננו). וגם בשו"ת רמ"ץ (או"ח, ט"ו), אף שהקשה על האוסרים, מכל מקום להלכה הסיק כדברי הר"ן. וכן כתב בשו"ת דברי מלכיאל (א', פ"ו) לאסור (באלמנה לכהן גדול) כיוון שהיה צריך לחקור ולברר הדבר (ורק באופן מסוים מאוד הסכים להקל). וכן הסכים בשו"ת בית אב"י (ג', קל"ה) שלא להקל בחייבי לאוין.

ומה שיש להסתפק הוא במקרה שיש מום גדול, אך אינו מום בעיקר הנישואין, וכגון שיטת התוספות ר"ד והריב"ש שהובאה לעיל. ונראה שביבם יש להחמיר אם הבעל היה שלם וכשהוא אף בבעל יש מקום אף בזה להקל, וראיה לדבר ממה שכתב ביד דוד כלל בזה (ויובא לקמן בפירוט), שכל מום שכופים את הבעל להוציא בנולד המום לאחר הנישואין – הנישואין בטלין בהיה המום קודם הנישואין ולא הכירה בו (ואף הוא כתב שזה לא כחייבי לאוין שהיו צריכים לבדוק ומן הסתם התרצו). וכן הבאנו לעיל שדעת הברכת רצ"ה (סימן ק"ז) להקל בכגון זה, וגם בשו"ת יביע אומר (ט', אבהע"ז, ל"ו) כתב שלא כל המומים שווים בזה, וודאי יש מומים שבהם אין אומרים "טב למיתב".

וזהו שכתב הגרמ"פ (אבן העזר א', פ') להקל בשוטה:

"שוטה הוא מום גדול שאינו ראוי לאישות כלל, דהא מפורש ביבמות דף ק"ב דבשוטה לא תקינו נישואין משום דלא קיימא תקנתא דרבנן דאין אדם דר עם נחש בכפיפה אחת. ומהאי טעמא ברור דבאדם שנשתטה אחר הנישואין, אם היה יכול לגרש היו כופין אותו לגרש... וכיון שהוא מום כזה שלא ראוי לאישות כלל... מסתבר שבלא ידעה שהיה חולה במחלת שטות, ואף בידעה אך חשבה שנתרפא לגמרי ואחר הנישואין נודע שהיה חולה ולא נתרפא לגמרי שמחמת אותה המחלה חזר ונשתטה ביותר ונעשה משוגע גמור אחר הנישואין, יש לדון בזה דין מקח טעות ולבטל הקידושין".

לעיל הבאנו רשימת תשובות של הגרמ"פ בעניין שוטה, ובאחת (אבהע"ז ד', פ"ב) כתב שיש מקום לומר ששטות אף גרועה ממום של איילוניות:

"ששטות גרועה מאחר שהמום הוא משום שאין אדם יכול לדור עם נחש בכפיפה אחת... ולא דמי לאיילוניות שטוב לדור עמה כמו עם כל אשה והוא רק חסרון מצד שלא תוכל להוליד... אבל אולי מעצמנו בלא ראייה קשה לסמוך למעשה".

גם בשו"ת הרי בשמים (ד', קמ"ז) סבר לומר כן, ששוטה גרועה אף מאיילוניות. וכן ראינו לעיל שאף מומר הוא בכלל מום גדול, וגם בזה התיר הגרמ"פ.

והנה, יש להדגיש כי כל מה שאמרנו הוא בהתקיים שני תנאים: (א) שאין יכולים להשיג גט מהבעל, והמעין בתשובות הגרמ"פ יראה כי הוא מדגיש זאת, וכי אין אנו דנים דין ביטול קידושין אלא במקום שיש בכך צורך. (ב) שברגע שידעה מזה עזבה את בעלה ולא שהתה עמו, כי הרי כל היתר זה הוא משום מקח טעות, ושאנו אומרים שאם הייתה יודעת עניין זה שהיה קיים בו בשעת הנישואין לא הייתה מוכנה להתחתן עמו. וכשפורשת ממנו לאחר שמגלה, הרי היא מוכיחה בזה שאין רצונה בו כלל ובאמת היה זה מקח טעות לכל דבר ועניין. וכן הבאנו לעיל משו"ת מהרי"ק, וכן פסקו בשו"ת צמח צדק (שם) ובשו"ת שבט הלוי (ד', קע"ב), וכן כתב בשו"ת ברכת רצ"ה (סימן ק"ז).

וכך, לדוגמה, כתב בשו"ת עזרת כהן (סימן מ"ד):

"ובכלל באישה הטוענת על בעלה שלא הייתה לו גבורת אנשים מתחילת נישואין, ומכל מקום לא הלכה מאיתו וישבו יחד איזה משך זמן, מפני שחיכתה לרפואה, בזה כבר גילתה דעתה דלכל הפחות אין דעתה לבטל את הקדושין מפני המום שלו בעבר ובתחילה, אלא אם יתרפא תתפייס בכך, ומאחר שהיתה כבר מרוצה לחכות איזה זמן על רפואתו, וסברא וקבלה, מאן ספין ומאן רקיע לקבוע קצבה לדבר, ולומר שעד כה נתפייסה לחכות על רפואתו וסברא וקבלה, ויותר מזה לא? ומאחר שחיכתה איזה חודשים וישבה עמו, על סמך של נחיתת הספיקא שמא יבריא, אם נאמר שאולי בעוד איזה שבועות או איזה חדשים יבריא, ודאי היתה עוד מחכה ברצונה וסברא וקבלה. ואם כן מי יוכל לקבוע לומר שעד כאן הוא הזמן הקבוע, ומאחר שאי אפשר לנו להגביל את הזמן, ולומר שלא נתפייסה על כל פנים בדיעבד להיכנס בשום ספק אי אפשר, שהרי ישבה עמו איזה משך של זמן, ונתפייסה על כל פנים בזה המום של צורך הרפואה, אם כן אם נדמה את המום הזה אפילו למום של מקח דעלמא, וגם אם לא נשתמש בסברת טב למיתב טן דו, גם כן הוי כאן קדושין ודאין, שאי אפשר גם לצרפם לשום ספק ספיקא כלל".

ואולם, יש לתנאי שני זה יוצאים מן הכלל, וכך כתב הגרמ"פ בעניין זה (אבהע"ז ג', מ"ה):

"אבל מצד השיגעון שהיה בבית חולים של משוגעים כמה שנים ונתברר אצל כבוד תורתו הרב שהיא לא ידעה מזה קודם החתונה, חסר עדיין לידע משבעה השבועות ששהתה אצלו דאם אך נודעה אחר החתונה ומכל מקום נשארה אצלו הרי יש לנו לומר דסברה וקבלה. אך אולי נתברר אצל כבוד תורתו הרב שכל העת ששהתה אצלו לא נודעה מזה, או אולי יש לה טעם הגון על מה שנשארה אצלו אחר שנודעה... ואם תשיב שחשבה שאולי הוא רק מקרה וכדומה תירוצים נכונים יש להאמינה משום שודאי יש לתלות שלא היתה מתרצה כשאינו יכול לבעול. ואם תיכף הודיעה לקרוביה והם התאונו לפני אחרים שהם עדים כשרים הוא הוכחה שאמרה אמת ואין צריך לבדוקה אצל דאקטאר, ואף כשהיתה בעולה בשעת נישואיה

שלא שייך בדיקת דאקטאר, אבל תצטרך ליתן אמתלא על מה ששהתה אצלו ז' שבועות".

מדבריו למדנו שאם יש לה סיבה לשהייתה שיש מקום לקבל סיבה זו, אך שמכל מקום מעיקר הדין אם שהתה בלא סיבה אין מאמינים לה לאחר מכן לדון דין קידושי טעות. ואמנם יש לציין שהגר"י אברהמסקי סייג וכתב שבדבר שהוא מעיקר עניין הקידושין מקילים אף בזה, כי אין לומר שהתקדשה על מנת שימנע ממנה תשמיש כל ימי חייה, ולכן אף כשהתה יש לומר מקח טעות.

פרק ח': כפיית גט בבעל אלים – שיטות הגאונים והראשונים

בכל המקרים האמורים לא מצאנו בצורה מפורשת את דינו של בעל אלים, אולם נראה כי גם במקרה של איש שהיה אלים קודם נישואיו, והאישה לא ידעה, ניתן לדון דין ביטול קידושין (לפי המקרה, וכמו שיתבאר). על מנת לעמוד על דינו של בעל אלים לעניין ביטול קידושין, יש לדון תחילה אודות דין כפיית גט בבעל כזה. בראשית הדיון יש להדגיש: דיונו יתמקד בשאלה העקרונית ולא בשאלה המעשית. אין אנו שואלים אם הפוסקים פסקו לכפות בפועל גט על הבעל (שכן גם בית דין זה אינו מבקש לכפות גט בפועל) אלא רק אם מעיקר הדין סברו שנכון וראוי לכפות.

הגמרא אינה עוסקת בדינה של אישה המבקשת להתגרש מבעלה המכה אותה, אולם בגאונים דנו בדבר. בהלכות גדולות (הלכות כתובות, סימן ל"ו) נפסק שאישה זו יכולה לדרוש לצאת מבעלה:

"וגברא דאמר בעינא דאיגרשה לאינתתי דחזיתי בה מילתא, אי מוקים עלה סהדי מוטב, ואי לא איהו אסרה על נפשיה בשום רע דאפיק עלה, ומגרש לה ומגבי לה כל מידעם דאיתית מן בית אבוהא לבר מן מאני לבושי וכסויי דבלו להו, וכל מידי דכתב לה איהו... ואי מחמת איבה גרשה דיניה הם הכין... ואיתתא דאמרה לא בעינא ליה להאי גברא גרשוני מיניה, אי מחמת צערא דקא מצער לה הוא ואית לה סהדי דיניה הם הכין, ואי לית לה סהדי לית לה עליה אלא עשרים וחמישה זוזי מוהרא וכל מידעם דאיתית מבית אביה לדילה"

כך פסק גם רב פלטי גאון, כמובא באוצר הגאונים למסכת כתובות (סימן תע"ד):

"כתב רב פלטי גאון ז"ל: והיכא דארגילו קטטה, אם היא מרגלת – כמורדת דמיא ואין לה כלום. ואם הוא מרגיל – יש לה כל כתובתה. ואם מרגילין בני הבית, כגון: חמותו ובת חמותה, יש עליו מן הדין להוציאה למקום אחר דאין אדם דר עם נחש בכפיפה. ואם אין מוציאה – מגרשה ונותן לה כתובתה, וכן הלכה וכן מנהג"

אולם בתשובות אלו לא מצאנו מפורשות חיוב כפיית גט אלא רק חיוב נתינת כתובה, ובאנו בזה למחלוקת הראשונים אם הלשון "יוציא ויתן כתובה" משמעו גם כפיית גט אם לא, ואין כאן המקום להאריך. ואכן מצאנו גם תשובה אחרת (תשובות הגאונים, קורונל, סימן מ"ד) לגאון אחד, המתנגדת מפורשות לכפיית גט בכגון זה:

"וששאלתם: מי שהכה את אשתו מכות ועשה בה פצעים והכה אותה מכות גדולות ועשה בה חבורות, כך הדין: קונסין אותו ממון לפי כוחו ולפי נכסיו ויתן לאשתו ותעשה מה שתרצה, ובלבד שלא תתן במתנה חוץ מדעתו. ויעשון ביניהם פשרה, ואין כופין אותו ליתן גט"

מדברים אלו עולה כי הכל מסכימים כי לכל הפחות ניתן לפסוק את תשלומי הכתובה כתוצאה מהתנהגות זו, ודבר זה נשנה ונשלש אף בראשונים. כך, לדוגמה, פסק המהר"ם מרוטנבורג בתשובה (ג', רצ"א):

"אם כן איפוא כמו שכתב מעבר הלז, שהבעל רגיל להכות את אשתו, והיא ביקשה ממנו שלא להכותה... קל וחומר הוא: ומה אחר שאינו מצווה עליו לכבדו מצווה הוא על הכאתו, אשתו שהוא מצווה עליה לכבדה אינו דין שיהא מצוה שלא להכותה? ואדרבה, חייב לכבדה יותר מגופו... ואין זה דרך בני עמינו להכות נשותיהן כמנהג אומות העולם, חלילה לכל בני ברית מעשות כדבר הזה. ובפחות מזה כתב רב פלטי גאון ז"ל שיוציא ויתן כתובה..."

דברים אלו הובאו בשלטי גיבורים על המרדכי (כתובות, סימן רס"ד, סק"ט), ובדומה לכך מופיע בשו"ת הרשב"א

(המיוחסות לרמב"ן, סימן ק"ב):

"שאלה: בעל המכה אשתו בכל יום ומצטערת עד שהצריכה לצאת מביתו, והלכה לבית אביה, והוא טוען שהיא מקללתו בפניו והיא מכחישתו, והיא אומרת שחמותה מחרחרת ריב בינו לבינה ומסבבת הכאותיה ועל כן אינה רוצה לדור עם חמותה בחצר אחת... תשובה: אין לבעל להכות ולענות אשתו, דלחיים ניתנה ולא לצער, ואדרבא צריך לכבדה יותר מגופו... ואם הוא מכה ומצער שלא כדין והיא בורחת – הדין עמה, שאין אדם דר עם נחש בכפיפה... אלא גוערים אותו ומייסרין ומודיעין שאם יכה שלא כדין שיהא חייב להוציא וליתן כתובה, שאפילו על שאר דברים שאין לה כל כך צער כגון שמדירה שלא תלך לבית אביה או לבית האבל או לבית המשתה או אפילו שלא תשאל נפה וכברה מחברותיה או שלא תשאל להם הוא מוציא ונותן כתובה, כל שכן במכה ופוצע ומצערה בגופה"

וכן הוא באגודה בסוף מסכת כתובות:

"בעל המכה אשתו החמירו בו הגדולים מאוד ואומרים שעובר על לאו דלא יוסיף... לכן יבטיחנה בבטחונות שלא יכנה עוד, ואם אינו רוצה להבטיחה – יוציא ויתן כתובה. והאריכו והחמירו מאוד בזה"

מכל אלו המקורות מתבאר כמה חמורה היא תופעה זו של בעלים המכים את נשותיהם (ובשדי חמד (אסיפת דינים, ערך "הכאה") האריך והרחיב בזה), אך עדיין לא מצאנו שירותו בצורה מפורשת על כפיית גט. אולם בכל זאת מצאנו דעה מסוף תקופת הגאונים המתירה אף לכפות את הגט בכגון זה. כך דעת רבי יוסף בן אביתור בתשובה (שערי צדק, חלק ד', שער ד', סימן מ"ב), וזו לשונו:

"ושאלתם: אשה שאמרה אי אפשי בפלוגי בעלי שהוא מכה אותי ומצער אותי, ונמצא הדבר אמת, וביקשה ממנו גט, כופין אותו ליתן גט או כופין אותה לישב תחת בעלה? ואם מצער אותה בחינם – תצא בכתובתה כולה או לא? הווי יודעין שאם נתקיים הדבר בעדים שהכה אותה פעם ופעמיים חייבין בית דין להוכיחו על כך ולומר לו: הוי יודע שאי אתה רשאי להכותה, ואם שנית באולתך תצא בכתובתה. ומשהין אותה עמו על יד נאמן, ואם שנה באולתו תצא בכתובתה, שכך אמרו חכמים: לחיים ניתנה ולא לצער ניתנה... ואף על פי שנמצא הדבר אמת שהכה אותם פעם ופעם כמו שפירשתם, אין אנו כופין את הבעל ליתן לה גט ולהגבותה כתובתה עד שיתרו בו בית דין וזקני הקהל ויאמרו לו: הוי יודע שמקויים עליך בשטר כתובתה שתכבדנה ותזוננה... וכשמקבל עליו התראה ומשהין אותו על יד נאמן, אם מעיד אותו נאמן ששנה באולתו מגבין לה כתובתה"

מלשונו משמע שלאחר שהתרו בו הזקנים, ניתן גם לכפות את הגט עליו (אמנם בשו"ת עטרת דבורה (ב', צ"ב) העיר שנראה שתשובה זו מסתמכת על תקנת הגאונים לכפות גירושין בכל אשה שאינה רוצה בבעלה – תקנה שלא התפשטה מעבר לתקופת הגאונים, ועל כן אין להביא מתשובה זו ראיה לנידוננו). גישה זו התומכת בכפיית גט במקרה של בעל אלים ממשיכה בפסקי אור זרוע (בבא קמא, קס"א) שהביא את תשובת רבינו שמחה בעניין זה, וזו לשונו:

"מיכן יש ללמוד שאסור לאדם להכות את אשתו וגם חייב בנזקיה אם הזיקה, ואם הוא רגיל תדיר להכותה ולהבזותה ברבים כופין אותו להוציאה. וכבר היה מעשה באחד שהיה רגיל תדיר להכות את אשתו, ונשאל מורי ורבי רבינו שמחה זצ"ל, והשיב שכופין אותו להוציאה, זה לשונו... דלחיים ניתנה ולא לצער... ועונשו גדול ממכה חבירו כי היא יושבת לבטח אתו ודמענה מצויה... ואם דבריו אמיתיים תקנסהו קנס חמור בין בגופו בין בממונו על מה שעבר... ותטילו שלום ביניהם שלום מקויים ומסויים, ותבררו שניים או שלושה שיהיו מוכיחים ביניהם... ואם לא יעמוד הבעל בקיום השלום שיוסיף להכותה ולבזותה אנו מסכימים אחריכם להיות מנודה... ויעשוהו על ידי גוים לתת גט... אפילו לשמואל דאמה... עד שכופין אותו להוציא יכפוהו לזון, הני מילי מזונות שיש בידינו לעשות תקנה לדבר דיורדין לנכסיו וזנין אותה, אבל להכותה ולבזותה שענייה זו אסורה בידו ואין בידינו לעשות תקנה לדבר אפילו שמואל מודה דאין אדם דר עם נחש בכפיפה"

דברים אלו הובאו אף בהגהות אשרי למסכת בבא קמא (ג', י'), וכדברי רבינו שמחה כתבו אף ראשונים אחרים. בתשב"ץ (ב', ח'), לדוגמה, כתב כן:

“עוד שאלת: אשה שבעלה מצער אותה הרבה עד שמרוב הצער היא מואסת אותו והכל יודעים בו שהוא אדם קשה הרבה והיא אינה יכולה לסבול אותו לרוב הקטטות והמריבות וגם שהוא מרעיבה עד שהיא שנאה את החיים... תשובה: קרוב הדבר בזה שיוציא ויתן כתובה, דקיימא לן: לחיים ניתנה ולא לצער... ואפילו במדיר את אשתו בדברים שאין לה צער כל כך אמרינן “יוציא ויתן כתובה”... כל שכן בצער תדיר שיש לנו לומר יוציא ויתן כתובה לפי שאין אדם דר עם נחש בכפיפה. ואף על גב דבאומר “איני זן ואיני מפרנס” פסק הרי”ף ז”ל דלא יוציא ויתן כתובה, התם היינו טעמא משום דאפשר בתקנה – עד שיכפוהו לגרש יכפוהו לזון – אבל הכא מעוות לא יוכל לתקון הוא. ומקרא מלא דיבר הכתוב: “טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב”, ועוד כתוב: “טוב ארוחת ירק ואהבה שם משור אבוס ושנאה בו”, הרי שיותר קשה היא מריבה מחסרון מזונות. ואיזו טובה יש לאשה שבעלה מצערה במריבה בכל יום ויום? ואפילו לכוף אותו להוציא יש לדון מקל וחומר דבעל פולפוס, דהשתא מפני ריח הפה כופין, מפני צער תדיר שהוא מר ממות לא כל שכן? וכיוצא בזה הקל וחומר הזכירו בירושלמי... וגם יש פוסקין באומר “איני זן ואיני מפרנס” כופין אותו להוציא, ואם זה מרעיב אותה הרי הוא בכלל זה”

בדומה לדבריו מופיע אף בשו”ת יכין ובעוז (ב’, מ”ד), וכדברי רבינו שמחה פסק אף בפסקי ריקאנטי (סימן תקי”א), וכן הובא בשו”ת מהר”ח אור זרוע (סימן קכ”ז) שרבי מנחם בן רבי אברהם פסק כרבינו שמחה.

פרק ט’: כפיית גט בבעל אלים – פסיקת ההלכה

והנה, הבית יוסף (אבהע”ז, קנ”ד) הביא בעיקר את דברי רבינו שמחה והאור זרוע, וכתב:

“ומכל מקום נראה לי דאין לסמוך על דברי ספר אגודה ורבינו שמחה ואור זרוע לכפות להוציא על דבריהם כיון שלא נזכרו בדברי שום אחד מהפוסקים המפורסמים”

אך כנגדו העיר בדרכי משה (שם, אות כ”א):

“ואיני רואה בזה דבריו כלל, דכדאי הם הגאונים לסמוך עליהם, כל שכן שהרמב”ן ומהר”מ הסכימו בתשובותיהן בעניין הכאת אישתו והביאו ראיות ברורות לדבריהם, גם הסברא מסכמת עמהן. ומה שלא הוזכר בדברי הפוסקים – אפשר לומר שהיה פשוט בעיניהם, וקל וחומר הוא מהאומר “איני זן” וכו’, וכמו שהורה בתשובה הנ”ל, ואף שלא היה בנמצא בימי הפוסקים הראשונים ולכן לא הוזכרו, ולכן אין לדחות דברים ברורים בקש. ומכל מקום נראה דטוב שלא לכופו ליתן גט אלא בדרך זה להחרימו או לתופסו בידי גויים או בשוטים שלא להכותה, או שיוציא ויתן גט, ובדרך זה לא מיקרי כפייה על הגט רק לקיים מה שמחוייב לעשות”

בדרכי משה אף מביא את האמור בשו”ת בנימין זאב (סימן פ”ח):

“על האיש שרגיל להכות אשתו ודמעתה על לחייה בוכה ונאנחה מה תיקון יש בדבר, ושאלת ידידי שאם לא ישמע לקול הרבנים הרודים בעם אם דינא הוא לכופו להוציאה בגט אם יתברר שממנו בא הסיבה ולא מהאשה... משם רבינו שמחה מצאתי מעשה באחד... והשיב דכופין אותו להוציא... הא קמן דגדול עונו מנשוא המכה אשתו כי הגדיל לעשות הרע בעיני ה’ עד שהוא עובר בלאו דלא יוסיף כדכתב הרב שמחה, וראה כמה הפליג להביא ראיות עד שבסוף כתב אם אין שם תקנה אחרת כופין אותו לגרש ואפילו על ידי גוים דבכהאי גוונא גט מעושה כשר הוא... ואף על גב דאין מעשין אלא לפסולות ואין כופין אלא במקום שאנו שונין כופין... מכל מקום יש לסמוך אדברי רבינו שמחה דכופין כדפרישית. ואם תאמר: אם כן הוא דבכהאי גוונא יש לכופו, למה לא מנו אותו בתלמוד בהנך דאמרינן דכופין...? יש לומר דהתלמוד לא מנה אלא הנך דבאין ממילא כגון מוכה שחין ובעל פולפוס... אבל כזה וכדומה דאיתייא על ידי פשיעת הבעל לא הוצרך המשנה להזכירו... והרמב”ם כתב הלכות אישות סוף פרק י”ב האי דינא ולא אמר אלא “יוציא ויתן כתובה”... ואם כן לדעת ר”י ולרבינו שמחה דלעיל כייפינן ליה לגרשה. ומצאתי בקונדרס ישן משם רבינו יום טוב, וזו לשונו: “העובר על תקנת חכמים מעשין וכופין לגרש כאשר מעשין לפסולות...”, ומכאן נראה לעניות דעתי ללמוד לכוף ולגרש כל עובר כל גזרה ותקנה שגזרו חז”ל...”

ואם על דמאיש עלי כתב האלפסי והרמב"ם פרק י"ד מהלכות אישות דאם אמרה מאיש עלי ואיני יכולה להבעל לו מדעתי כופין אותו לשעתו לגרשה, שאינה כשבויה שתבעל לשנאוי לה דאין אדם דר עם נחש בכפיפה... כל שכן היכא דמתמיד להכותה ברשע ובזדון דפשיטא דכופין אותו לגרשה. אמנם מצאתי בתשובות הגאונים דצריך החכם לחקור בדבר אם הדבר גורם לה ההכאות מחמתה... ובשאלות ותשובות מהרשב"א והיא כתובה בתשובות להרמב"ן ז"ל סימן ק"ב מצאתי ובה אסיים מאי דדמי לנידון זה... הנה הדבר ברור כשמש מזאת התשובה דאם הוא הגורם ודאי צריך שיתרו בו ראשי הקהל שנים ושלשה פעמים ואם לא ישוב מדרכו הרעה יגרשנה, דאין אדם דר בכפיפה אחד עם הנחש ואשה לחיים ניתנה ולא לצער ניתנה, וכופין אותו להוציא וכדרשב"א כדלעיל"

אמנם בסוף דבריו כותב הבנימין זאב שיש להחמיר משום חומרת אשת איש, אך כל זה לעניין כפייה בפועל, אך פשוט מדבריו כי מעיקר הדין סבר שיש לכפות בעל אלים לגרש.

יש להעיר כי נראה מדברי הבנימין זאב והרמ"א שיש בתשובות הרמב"ן ומהר"ם ראייה לסוברים שניתן לכפות על הגט בכגון זה, אף כי הם לא כתבו כן מפורשות, ורק אמרו שיש להורות שצריך לגרש ולתת כתובה, אך כפייה לא אמרו (וכך נראה שהבין בדעת ראשונים אלו בשו"ת מהריט"ץ (חדשות, סימן ל"ז), שאין כופים). ומכל מקום, כיון שנקטו בלשון חריפה, והרמב"ן הזכיר מה שאי אפשר לדון עם נחש בכפיפה אחת, הרי זה דומה למוזכר במסכת כתובות (ע"ז). בשם רב, ומשם משמע שבכפיית גט ממש אנו עוסקים (ובשו"ת עטרת דבורה (שם) הביא מדברי החזון איש להסביר את דברי הרמ"א, עיינו שם). גם מדברי ההגהות מיימוניות בסוף הלכות אישות (כ"ה, י"א, סק"ד) משמע שיש אפשרות לכפות על עניין זה.

והנה, להלכה לא פסק הבית יוסף דבר זה בשולחן ערוך, אך הרמ"א (אבהע"ז, קנ"ד, ג) כתב:

"איש המכה אשתו, עבירה היא בידו כמכה חברו. ואם רגיל הוא בכך, יש ביד בית דין לייסרו ולהחרימו ולהלקותו בכל מיני רידוי וכפייה, ולהשיעו שלא יעשה עוד, ואם אינו ציית לדברי הבית דין יש אומרים שכופין אותו להוציא, ובלבד שמתרין בו תחילה פעם אחת או שתיים כי אינו מדרך בני ישראל להכות נשותיהם, ומעשה עובד כוכבים הוא"

(ולעניין התנאי שאין לכפות אלא אם כן בית דין התרה בו, יש להעיר על מה שכתב הרב שאר ישוב כהן בפסקי דין רבניים (ט"ו, עמוד 153): "לכאורה, ההתראה אינה אלא כדי לברר שאיש זה מנהגו הקבוע בכך, להכות ולפצוע, אינו מתחשב בדעת בית הדין ואינו עומד בהבטחותיו, והוא מועד לכך. ונראה כי אין דין התראה זו דומה להתראה בדיני נפשות דהיא לעיכובא כידוע. לכן נראה ברור, שמי שחוזר פעם אחרי פעם על מעשים כאלו, ואף נתבע על כך והורשע בבית משפט ב"תקיפה הגורמת חבלה ממש"... כי אין שום תועלת בהתראה נוספת – בייחוד שיש כאן לדעתנו עניין של פיקוח נפש, אחרי התנהגות כזו של הבעל, שלא נובעת מכעס חד-פעמיים אלא ממצב מתמשך – הרי שיש לחוש שבאמת ובקור רוח יוסיף לרדותה ולהכותה ולרדת לחייה, ועל כגון דא נאמר לחיים ניתנה וכו', ואין אדם דר עם נחשב בכפיפה אחת, וגם דעת המחמירים בכפייה בשוטים, יודו לכאורה בכפייה בדרך ברירה שיש לחייב אותו לגרשה").

אמנם פסיקה זו מצויה במחלוקת אחרונים גדולה. בשו"ת הרדב"ז (אלף רכ"ח), נשאל אודות "מי שרגיל להכות את אשתו ולבזותה תמיד בפני רבים", והביא את הסוברים שיש מקום לכפות על הגט, ותמה על דבריהם:

"אבל אני תמה על הוראה זו... דבשלמא בעל פוליוס וחבריו ירדו חכמים לסוף דעת כל הנשים ואינן יכולות לסבול, לפיכך הפקיעו חכמים קידושיה על ידי גט כזה; אבל הכא פעם מכה אותה ופעם משמח אותה, פעם מבזה אותה ופעם מכבד אותה במלבושים נאים! ובשלמא כפייה בדברים או על ידי פרעון כתובה או קנס ניהא, אבל כפייה בשוטים על ידי עכו"ם לא תהא כזאת! וכן כתב הרשב"א ז"ל בתשובה שאין כפייה אלא לאותם שמנו חכמים, וכן כתב הרא"ש ז"ל דליכא כפייה בשוטים, ולכן אין אני רואה לסמוך על הוראה זו, ועד שנכוף אותו להוציא נכוף אותו על ידי כתובה... אלא כיצד יעשו? מנדין אותו שלא יכה אותה, אם חזר – מוטב, ואם לאו – מכריזין עליו שהוא מנודה. אם חזר – מוטב, ואם לאו – קונסין אותו בכתובה. אם חזר – מוטב, ואם לאו – עונשין אותו על ידי עכו"ם בגופו שהרי עבר על "פן יוסיף להכותו". וחובשין אותו מפני שהכה אותה ואין מזכירין לו שיוציא את אשתו כלל... אבל לכוף אותו

לגרש על ידי נידוי או שמתא או עונש הגוף וכל שכן על ידי עכו"ם, איני רואה ולא מסכים כלל, וקרוב בעיני להיות הולד ממזר"

וכן עולה שיטתו גם בתשובה נוספת (ג', תמ"ז), וכך גם כתב בספר וישב אברהם (שמו יצחק, מערכת מ', אות ל"ו). אף בשו"ת מהרש"ך (ב', ק"ל) כתב (בנוגע לדברי ההגהות מיימוניות):

"הן אמת כי אין לסמוך על ההגהה זאת לכופף להוציא, מכל מקום לפחות יספיק שראוי לחייב לפחות לאיש העושה זאת להוציא".

ומטעם זה הבינו הכנסת הגדולה (שם) ובשו"ת פרח מטה אהרן (א', ס') ועוד אחרונים רבים שדעת המהרש"ך כדעת הבית יוסף שאין מקום לכפות במקרה של אלימות הבעל. אך יש בכך מקום פקפוק, שכן בסוף תשובתו כתב המהרש"ך:

"כל שכן שיש טעם גדול לכופו ממה שכתבתי בתחילת דברי, שהיה הדין נותן וראוי לבית דין להזקק שיגרש מהטעם שבא בתחילת השאלה שהיה מכה אותה, באופן שאם ימאן ויסרב מלגרש בגט כשר ראוי לכופו"

אך יש להסתפק בכוונתו, כי שמא כוונתו שמתעם שהבעל מכה את אשתו יש להזדקק לדין זה, ועצם כפיית הגט הינה מטעמים אחרים המבוארים בתשובה שם, וצריך עיון. אף בשו"ת רבי עקיבא איגר מכתב יד (אבהע"ז, ק"ז) כתב "דקשה לעשות מעשה לכופף אגט" ולא התיר אלא לגבות את כתובתה. גם בשו"ת רבי משה פרובינצאלו (א', ק"ג) כתב שבמקרה שמציערה במכות "עדיין לא באו לכלל הכפייה על הגט", וכן בספר משחא דרבואתא (אבהע"ז, עמוד קמ"ד) נראה שדעתו שאין לכפות.

לכאורה הדין עם הרדב"ז וסייעתו זו, שכן כתב הרשב"א בתשובה (ז', תע"ז) לעניין בעל המכה את אשתו:

"ואף על פי שנמצא דבר אמת שהכה אותה פעם אחר פעם אין כופין הבעל ליתן גט ולגבותה כתובתה עד שידרו אותו בית דין וזקני הקהל, ויאמרו לו: הוי יודע שמקויים עליך בשטר כתובה שתכבדנה ותזוננה... וכשמקבל עליו התראה ומשרין אותה על ידי נאמן, אם יעיד אותו נאמן ששנה באולתו מגבין לה כתובתה"

ממה שסיים הרשב"א בכך שמגבים את כתובתה ולא אמר שגם יכולים לכופף אותה לגרשה, ניתן אולי להוכיח שדעת הרשב"א שאין לכופף לגרשה בשום מקרה (אף שיש מקום לבעל דין לחלוק). כמו כן מצאנו שכתב הרא"ש בתשובה (כלל מ"ג, סימן ג'):

"ומה שהיא טוענת שבעלה מטורף וטפשות מתווספת עליו מידי יום יום ושואלת שיגרשנה טרם יטרף ותהיה עגונה לעולם וגם שמא תלד בנים ולא יוכל לזונה, ואביה היה עני ומחמת דחקו השיאה לו וכסבורה היתה יכולה לקבל ואינה יכולה לקבל, כי מטורף הוא לגמרי ויראה פן יהרגנה בכעסו כי כאשר מרגזים אותו מכה והורג וזורק ובוטע ונושך. וראובן משיב: הכרת בו מקודם לכן וסברת וקיבלת, גם אינו מטורף אך אינו בקי בטיב העולם ולא יגרשך אלא אם תחזירי הספרים או כסף ערכם ואז יגרשך. איני רואה מתוך טענותם דברים שיהיה ראוי לכופו עליהם לגרש, כי אין להוסיף על מה שמנו חז"ל בפרק המדיר: ואלו שכופין אותו להוציא, מוכה שחין ובעל פולפוס והמקמץ והמצרף נחושת ובורסקי. ועוד שנינו התם: האיש שנולדו בו מומין – אין כופין אותו להוציא. לכן אין לכופו לגרש, אך תפייסנו שיגרש או תקבלנו ותזון מנכסיו"

מכאן שאין להוסיף על מה שמנו חכמים, וגם בעל זה היה אלים (אלא שצריך עיון אם היה אלים כלפי אישתו בפועל או שמא רק הייתה בו מידה זו של אלימות, ומכמה אחרונים משמע שלא הייתה כאן אלימות בפועל), ואף על פי כן לא התחשב בכך הרא"ש בתשובתו. אולם, לכאורה גם לפי הרא"ש יש לחלק בין נידונים שונים, וכדי לבאר זאת נביא את מה שנפסק בשו"ת משפט צדק (א', נ"ט), שאפילו רודף אחריה בסכין אי אפשר לכופו:

"וגם אין לכופף אותו לגרש מטעם שרודף אחריה בסכין... שהרי כתב שם מורנו הרב יוסף קארו דאין לסמוך על דברי ספר אגודה... וכן בתשובות הרמב"ן... כפייה לא הזכירה..."

המשפט צדק ממשיך וכותב שכיון שלא נשנה מקרה זה במשנה אי אפשר ללמוד שאפשר לכפות בכגון זה, כמו

שכתב הרא"ש. אולם בסוף דבריו שם משמע שמחלק בין מי שרדף אחר אשתו עם סכין "דעביד איניש דגזים ולא עביד" לבין מי שהכה ממש, שאז יש מקום לומר שגם הרא"ש יודה (ובכנסת הגדולה (אבהע"ז, קנ"ד, הגהות בית יוסף, ס"ק מ"ט) הביא עיקרי דבריו ולא פירט, וגם מה שהביא שם משו"ת לחם רב (סימן ל"א) שאין כופים את הגט, המעיין שם יראה שאינו עניין לנידוננו, כי שם אין הבעל נוהג באלימות מרובה כלפי אשתו, אך מכל מקום אפשר להסיק מדבריו שסבור כדעת הבית יוסף).

וכן בשו"ת מטה לחם (אבהע"ז, ח') הביא את דברי המשפט צדק, וסיכם:

"והגם דמסיק דמאחר דלא הכה אותה רק רודפה עביד איניש דגזים ולא עביד וכו' אינו אלא כלפי נידונו דהיה רודף אחריה בסכין להפחידה לבד, מה שאין כן הכא בנידון דידן דגזים ועביד וזרק סכין מתוך ידו אדעתא דיגיע אליה, וכבר הגיע אליה אלא דבדרך נס הייתה הצלחה, היכי יצוייר אשר לא תעלה מורא ופחד בלבה ולהתקרב אצלו, ובכהאי גוונא ודאי דיש לה רשות למרוד בו, ויש צד לכופו לגרשה..."

(אמנם יש לציין שבתשובה אחרת שם (סימן ל"א) נראה שנוטה להחמיר ולפסוק כדעת הבית יוסף, ותמה על המקילים, ומכל מקום אינו תוקע עצמו לכאן או לכאן הלכה למעשה באותה תשובה, ושמה יש לומר שלשיטתו הכל לפי העניין, או שיש לחלק בין סוגי אלימות שונים (כפי שנראה בהמשך אצל כמה פוסקים). ודברי המטה לחם בסימן ח' הובאו להלכה בפסקי דין רבניים (כרך י"ח, עמוד 80)).

אף משו"ת משאת משה (א', אבהע"ז, י"ז) נראה שהסכים שדברי הרא"ש נכונים רק במקרה שאין ביטחון בכך שהבעל יהיה אלים, או שהאלימות איננה אלא מעידה רגעית, אך במקרה שהסכנה מהבעל ברורה ודאי שניתן לכופו:

"אלא הכי קאמר דאין להוסיף אלא מעין אותם ששנו שם... דברי היוזקיהו, דהלב גומר שאינה יכולה לסבול, דמהך טעמא הוה להוסיף את האומר "איני זן ואיני מפרנס"... אלמא כל מידי דבריא היוקא אין זה כמוסיף על מה ששנו חכמים, דזיל בתר טעמא והיא היא"

כמו כן, בשו"ת מהרי"ט (א', קי"ג) כתב שאפשר לכפות את הגט במקרה של נכפה, ולמרות שלא מנוהו חכמים, וביאר את דברי הרא"ש, וזו לשונו:

"והא דכתב הרא"ש ז"ל... תשובה זו לא פליגא אתשובתו... דהכא לא הוי מחמת חולי אלא שאומרת שהוא מטורף וטפשות רבה עליו ורגזו וראובן משיב שאינו מטורף רק שאינו בקי בטיב העולם; ודבר זה אפילו כפי דברי האשה לא חשיב מום אלא תרבות רעה וחסרון דעת... והא דכתב כאן דאין להוסיף על מה ששנו חכמים בפרק המדיר, נכפה לאו הוספה היא דמקל וחומר דריח הפה אתי כיון דהוי חיי נפש, וכי היכי דשייר הא דהאומר "איני זן", שייר נמי נכפה"

ועל פי זה כתב בשו"ת פרח מטה אהרן (א', ס') בסופו:

"ובנידון דידן כיון שבא הדבר לידי הכאות הרבה לא אמרינן בכהאי גוונא סברה וקיבלה דלא גרע מריח הפה כו"

גם בשו"ת נושא האפוד (סימן ל"א) חילק בין דברי הרא"ש לנידונו של בעל אלים:

"אבל נראה דשניין דא מן דא, דבנידון דידן אנן קחזינן דהוציא מחשבתו לפועל מה שסיים אומר שהטוב שיהרגו שניהם, וכבר ביקש להרוג את עצמו אלא שלא עלה בידו... ותהילות לאל שלא היה שם האיש... דשאני נדון הרב משפט צדק דעביד איניש דגזים ולא עביד, מה שאין כן הכא דזרק הסכין מתוך ידו אדעתא שיגיע אליה, וכבר הגיע אליה, אלא דבדרך נס הייתה הצלחה... ובוודאי דטענתה היא חזקה וקרובה אל השכל, ודינא הוי דכופין אותו לגרש"

אמנם לאחר מכן מביא שם את מחלוקת הפוסקים שם וסומך על דברי הרמ"א בצירוף ספיקות אחרים, ולכאורה משמע שלבד לא היה סומך על פסיקת הרמ"א; ומכל מקום מוכח מדבריו בתשובתו שנוטה לומר שמעיקר הדין ודאי שנכון לכופו בעל שמתנהל באלימות ומהווה סכנה לאשתו, ורק משום חשש גט מעושה מקפיד לצרף כמה דברים אחרים.

לצד הדיון בדעת הפוסקים המתנגדים לשימוש בכפייה בבעל אלים, מצאנו פוסקים שכתבו לתמוך בפסיקת הרמ"א, וכפי ששמע שהיא הסכמת ראשונים רבים. ביד אהרן (אבהע"ז שם, הגהות בית יוסף, ס"ק כ"ב) כתב שאף הבית יוסף עצמו היה מסכים לדברים אלו אילו היה רואה את תשובת התשב"ץ:

"ואילו היה רואה רבינו המחבר ז"ל דברי הרשב"ץ ז"ל אלו, אפשר שלא היה כותב שאין לסמוך על דברי ספר האגודה כיוון שלא נזכרו בדברי שום אחד מהפוסקים המפורסמים"

על כך יש להוסיף ששמא אם היה רואה הבית יוסף את כל הנ"ל תוספות שהוספנו מדברי גאונים וראשונים, קל וחומר הוא מדבריו של היד אהרן שהיה נוטה להחמיר על הבעל יותר (אכן הביא כגון סברה זו בספר משפט הגט (ג', תרמ"ו-תרמ"ז) מספר כתר יונתן, עיינו שם). אולם גם אם נאמר שמחלוקת זו במקומה עומדת, מכל מקום מעיקר הדין נראה שרבים מסכימים שיש מקום לכפות על אלימות הבעל, שכך נראה מלשונו בשו"ת פני משה (א', נ"ה), לעניין אשה "שהיה מכה אותה בעלה כפעם בפעם, ואף על פי שהיו מתרים בו אנשי השכונה שלא יוסיף להכותה לא זו מדרכים המקולקלים עד שפעם אחת מעידים רץ אחריה בסכין..." והוא כותב בסוף תשובתו:

"דהרי דברים הללו באיש שרגיל להכות את אשתו, להקת מהפוסקים רבינו שמחה ואור זרוע... ותשובת הרמב"ן... כולו הני רבוותא סברי שהוא מהדברים שכופין להוציא וליתן כתובה. ואף שמרן כתב דלמעשה לכוף להוציא לא כפינן, מכל מקום מכוער הדבר מאוד מאוד, ועל פי הדין נפרדה מבעלה כי אין אדם דר עם נחש..."

גם מהגר"א (שם, סק"י) משמע שמסכים לשיטת הרמ"א (וכן ראינו שהבין בדעתו הגרי"א הרצוג בשו"ת היכל יצחק (אבהע"ז א', ג'), וראו גם בשו"ת דבר אליהו (סוף סימן ע"ג)), וכן מובא בספר בן שלמה (מערכת מ', אות א') בשם מהריק"ש בהגהותיו (אבהע"ז, קנ"ד) שפסק בדומה לדברי הרמ"א. אף הר"י לבית הלוי (כלל ב', סימן ט') כתב שייטכן לכפות גט בכגון זה על פי פסיקת הרמ"א (אף שלא תקע עצמו בשיטה זו הלכה למעשה). גם בשו"ת היכל יצחק (שם) משמע שפוסק כרמ"א בכל עניין, וגם מצרף שם את שיטת הרמב"ם לכות בטענת מאיס עלי על מנת לומר שיש כאן לכל הפחות ספק ספיקא להחמיר ולכפות את הגט.

יש לציין שיש מן האחרונים שלא רצו לפסוק כרמ"א, אולם סברו שגם הבית יוסף יסכים במקרה של אלימות קיצונית. בשו"ת ויאמר יצחק (אבהע"ז, קל"ה) מביא בתחילה מדברי התשב"ץ, ולאחר מכן מביא שסתרם מדברי הבית יוסף, ואז הציע לחלק בין איומים בעלמא לבין מעשים בפועל, אלא שמכל מקום דחה זאת, וזו לשונו:

"הן אמת דעם כל זה עדיין יש לחלק ולומר דעל כן לא אמרו הפוסקים הנזכרים דאין כופין אלא דווקא במכה מכות של צער בלבד דאין בהם חשש סכנה, אבל הכא בנידון דידן שהכה אותה במזלג מכות המביאות לידי סכנה... אפשר דאף מרן ז"ל ודאזלי בשיטתיה יודו דכופין. מכל מקום, אחר שלא נמצא חילוק זה בדברי שום אחד מהפוסקים ומהספרים המצויים אצלנו, לא מלאנו ליבנו לעשות מעשה בכגון זה שהוא איסור חמור ולעשות גט מעושה... ומה גם לפי מה שכתב הכנסת הגדולה ז"ל בשם משפט צדק דאפילו רודף אחריה בסכין אין כופין, מוכח מזה דאפילו יש חשש סכנה בדבר דאין כופין; הגם דיש לדוחה לדחות דשאני התם דמצינן למימר גזים ולא עביד, מלבד שאין לבדות חילוקים מדעתנו בדבר זה... מדברי הכנסת הגדולה... נראה שכבר היה מוחזק להכות... ואפילו הכי אין כופין. וספר משפט צדק הנזכר אינו מצוי בדינו לראות האופן היאך היה"

אמנם, לכאורה אפשר לומר שאם היה רואה המחבר את מה שכבר הבאנו לעיל מדברי הפוסקים שחילקו באופן זה בין גזים ולא עביד לבין מי שעשה מעשה בפועל, אף הוא היה סומך ידיו על חילוק זה. ומכל מקום, אף הוא חזר וכתב שהכל יסכימו במצב כזה שבו הבעל מכה את האשה מכות מוות ממש, וזו לשונו:

"והנה על פי העדאת העדים הנזכרים יש לומר שהיינו יכולים לכוף לבעל הנזכר לגרש את אשתו, ואך למה שכתבו הפוסקים הנזכרים דאין כופין במכה את אשתו, הכא יודו, דכיון שהבעל היה אומר לה שיהרגנה או עשה לה מום שלא תהיה ראויה לאיש, והוציא מחשבתו הרעה לפועל ועשה כאשר זמן במכות מוות... ודאי דבכהאי גוונא כולי עלמא יודו דכופין... והא עדיפא מנכפה שפסק הרא"ש ז"ל דכופין... נמצא דאם יש סכנה לכולי עלמא כופין..."

והוסיף שם גם את המובא בשו"ת התשב"ץ (ד; חוט המשולש, טור ג; סימן ל"ה) שיש מקום לבית הדין לדון על פי המקרה:

"עוד ראיתי לכתוב פרט אחד בעניין זה, עם היות שאין צריך עוד שום טעם לנדון זה לא חשכתי עצמי מלכותבו. והוא, כי אפילו לדעת האומרים שאין לכפות על הגט אלא באותם שהזכירו חז"ל כפייה, מכל מקום ראיתי שהם עצמם מתירים לכתחילה לכוף כשיראה להם שהעניין צריך לכך, שהרי כתב הרא"ש ז"ל... הנה משום חשש דשמה ילך ויתעכב דן הרב שיכופו אותו לגרש, ועל תשובה זו סמכו הריב"ש ז"ל ואבי זקני הרשב"ץ ז"ל ובנו ז"ל ועשו מעשה"

(ויש להעיר שמדברים אלו תשובה למפקקים בכך שתשובת הרשב"ץ שהובאה לעיל היא ראייה לסוברים שאפשר לכוף, כמובא בשו"ת ויאמר יצחק (שם) וכן בשו"ת שואל ונשאל (ו; פ"א), ומכאן מוכח שאכן הייתה דעת הרשב"ץ בבירור שאפשר לכוף על כך).

בדומה לכך מצאנו בספר יפה ללב (ז; אבהע"ז קנ"ד, ג), שלמרות שנפסק באופן עקרוני שלא לכפות גט במקרה של בעל אלים, מכל מקום כותב הוא כי "אם ייראה בעיני חכמי הדור שנכוף אותו לגרש, אף אני אהיה סניף קטן להם, דהא קיימא לן דאם יש חשש סכנה כופין אותו". אמנם דבריו שם אינם בכל הכאה אלא דווקא בהכאה שיש בה סכנת מוות, וכמו שנראה משו"ת ויאמר יצחק הנ"ל. וכן מופיע בספר שושנים לדוד (ב; אבהע"ז, כ).

כן כתב בפירוש גם בשו"ת ציץ אליעזר (ו; מ"ב, קונטרס אורחות המשפטים, פרק ג), וקצת נראה שנוטה דעתו שאף בהכאה שאינה הכאת מוות יש מקום לכפות גט. עוד מצאנו בפסקי דין רבניים (ט"ו, עמודים 156-157) שכתב הרב שאר ישוב כהן בלשון זו:

"כשאנו באים לדון בכפיית גט יש להבחין בין מקרה בו האשה אמנם טוענת "מאוס עלי" אך יש לתלות, לכל הפחות באופן חלקי, גם בה את האחריות לכך... לבין מצב ששום אשה נורמלית לא תוכל לעמוד בו, שהוא מעין "ריח הפה" ו"מוכה שחין" ובעל פוליוס וכדומה שכופין אותו, בפרו שעניין זה של דרך חייו ויחסו אליה נראה מוזר... ואולי נובע מצד בריאותו הנפשית, ומצב זה לא היה ידוע לה, כלל וכלל, בעת הנישואין"

מהמשך דבריו שם בכל תשובתו נראה ברור שדעתו שמעיקר הדין יש מקום לכפות בבעל אלים בכגון נידונו. כן גם סבר הרב מרדכי אוריה שישב בבית הדין באותו מקרה, ורק דעת המיעוט של הרב שאנן סברה שאין לכפות בכגון זה.

לסיום סקירה זו, יש להעיר כי יש אף סברה לומר שמחלוקת זו לא הייתה נכונה אלא בימיהם, שאז למגינת לבנו רגיל היה הדבר שהבעל היה מכה את אשתו, וכמו שראינו כמה גדולים צווחים ככרוכיא על נגע זה שפשה גם אצל בני ישראל, רחמנים בני רחמנים. אולם, בימינו שהרגישות האנושית התחדדה, ייתכן שהכל היו מסכימים שאין אשה מסוגלת לחיות עם בעל המתנהג עמה באלימות. סברה זו הועלתה בשו"ת שמע שלמה (א; אבהע"ז, ט"ו), שלאחר שמקל לכפות במכות של סכנה, נוטה לומר שבדורנו יש להקל יותר גם במכות רגילות משום שנשתנו הדורות:

"ובנידון דידן אפשר דהוו מכות שיש בהם סכנה אחר שנזקקה לטיפול רופא, ומה גם דיש לחלק ולומר דבזמננו יש להחמיר טפי בעניין מכה אשתו אחר שכל איש הגון ונבון מתבייש בזה ואין אשה שיכולה לסבול זה כלל וחרפה גדולה היא בימינו יותר מימים קודמים, שאפשר לומר בשופי דאיש המכה אשתו הוא נמאס ונתעב בעיני אשתו בתכלית המיאוס עד כדי שאינה יכולה לחיות עמו כלל..."

כללו של דבר: למדנו שאין מקום לכפות בעל המפגין אלימות רגעית כלפי אשתו לתת לה גט, אך באלימות מתמשכת רבים סוברים שמעיקר הדין אפשר לכפות את הבעל לתת גט, ובמכות של סכנה רבים סוברים כן אף הלכה למעשה ולא רק מעיקר הדין, ובעיקר בימינו יש סברה גדולה לומר שאישה אינה מוכנה ואינה יכולה לגור עם בעל שמפגין כלפיה אלימות.

פרק י': כפיית גט בבעל המבזה ומקניט את אשתו

פרק זה מהווה סיכום קצר של דבריו של הרב אריה רלב"ג בחוברת מוריה (שע"ה-שע"ז, עמוד 220 והלאה), המציע שיש מקום לכפות גט אף במקניט ומבזה אשתו. וזו לשון השאלה המוצגת שם:

"יש דברים שנפסק בשולחן ערוך דכופין בעל לגרש מדינא דגמרא, כגון מוכה שחין, ריח פה וריח חוטם (בעל פוליוס), האומר איני זן ואיני מפרנס, מקבץ צואת כלבים, מורד מתשמיש. אמנם היום רחמנא ליצלן יש תופעה שהבעל מלחיץ-נפשי באופן קיצוני את אשתו, מבזה ומקניט ומקלל ומגדף – ולא מדובר שמכה אשתו – אבל זה עינוי נפשי שאי אפשר לסבול, הנקרא היום "אלימות מילולית ונפשית קיצונית". השאלה היא האם יש לעשות משהו מצד הדין לכופו לגרש?"

הרב רלב"ג ממשיך ומביא את לשון ההגהות מיימוניות בהלכות אישות (פרק כ"ב, אות ד') הכותב:

"עובר על דעת או אפילו מומר אין כופין אותו להוציא... אם לא שעבר על דת שקיבל עליו חרם שהוא כלפי דידה, כגון שלא להכותה או שלא להקניטה"

ומשווה לשון זו ללשון הרמ"א (אבהע"ז, קנ"ד, א') בהביאו דין זה:

"ויש חולקים ואומרים דאין כופין למומר או שאר עובר על דת אלא אם כן פושע לה כגון... שעבר על חרם ששיעבד עצמו נגדה שלא להקניטה"

מלשון ההגהות מיימוניות משמע שמדובר בהתחייבות פרטית של הבעל לאשתו, אך מלשון הרמ"א ניתנת לפרשנות באופן אחר, וכמו שמסביר הרב רלב"ג:

"דמדובר בשיעבוד כללי שכל איש ישראל מקבל על עצמו בשעת נישואין, שלא להקניטה ושלא להכותה"

ראיה לפרשנות זו מביא הרב רלב"ג משו"ת בנימין זאב (סימן פ"ח), ועל זה כותב ומסכם:

"ולפי זה יש מקום ברור לומר, שהדין שציטטו הגהות מיימוניות ורמ"א דבעל המכה אשתו ועבר על חרם שלא להקניטה ולא להכותה, כוונתם על שיעבוד וחרם הכללי של הראשונים הנ"ל (ר"ש רבינו תם ור"י) שלא להכות לבנות ולצער את אשתו, וכל המכה את אשתו נכנס ועבר על חרם הנ"ל ויש לכופו לגרש"

שוב הביא הרב מחבר המאמר ראייה לכך משו"ת נודע ביהודה (תניינא, אבהע"ז, צ'), ודן בדבריו. אמנם הוא חוזר ומקשה שהרמ"א מביא דין הכאת אשתו בסעיף ג' (שם בסימן, וכמו שהובא לעיל), ולכאורה גם מכה אשתו הוא בכלל חרם הקדמונים; ואם היינו אומרים שסעיף א' מדבר בחרם פרטי וסעיף ג' מדבר בחרם הקדמונים הכפילות ברורה, אך ללא תירוץ זה לכאורה קשה על הפירוש הנ"ל? על כך מתרץ הרב רלב"ג:

"בסעיף ג' הרמ"א מדבר על מכה אשתו שכופין מפני שגורם לה צער הגוף, וזה יכול להיות בלי כוונה לבזותה ולהקניטה אלא רוצה להוכיחה, או הוא נכנס בכעס גדול על משהו ואינו יכול לרסן עצמו, אבל אין כוונתו לבזותה ולהקניטה... בסעיף א' הרמ"א מדבר על מכה אשתו שכופין מפני עובר על דת, פירושו שעובר על דת החרם הכללי שכל בר ישראל נכנס בו בשעת הנישואין שלא להכות... והרמ"א מחדש לנו... בעניין אישות ובענייני היחסים בינו לבינה, אז כופין, וזה חידוש שלא נמצא בגמרא, אלא למדו הרמ"א מהגהות מיימוניות. ומה נקראה עובר על דת בענייני אישות? הרמ"א נותן בסעיף אק כמה דוגמאות... ודבר שלישי... שהיות שבגמרא מבואר שבעל חייב לכבד את אשתו יותר מגופו ולהיזהר מאונאת אשתו שדמעתה מצויה ואונאתה קרובה, ואסור להטיל אימה יתרה בתוך ביתו, וכל שכן שאסור להכותה, ואם כן זה שאינו עושה כתקנת חז"ל ומקניטה ומכה אותה, והיות שהם דברים הנוגעים לענייני אישות, אז נקרא עובר על דת בענייני אישות"

הרב רלב"ג ממשיך ומביא ראייה לפרשנות זו ברמ"א מדברי רבי יהודה מילר (תלמיד השבות יעקב ועבודת הגרשוני) בתשובה (סימן י"ד), ושם מדובר באחד שהיה מקניט ומבזה אשתו באופן קיצוני שחירף וגידף וקילל אותה והוריה, ולא דיבר עמה מאומה יותר משלושים יום, ולא הרשה לה להיכנס לחדר משכבו וייחד עצמו עם פנויות ונשואות מבנות ישראל ובנות הגויים, ונשאר עמם בחדר לבד כמה שעות ולא נתן לאשתו להיכנס, והמריד את העבדים והשפחות לבזותה. גם המריד את בניה לעשות נגדה ניאוצים וחרפות, ולא קרא למיילדת כשהרתה

שוב, וגנב את כל תכשיטיה ומלבושיה והעמידה ערומה בלא כסות, והכריחה לטבול אך מרד בה משתמיש במשך שנה וחצי, וקרא לה זונה ועוד כהנה וכהנה בזיונות.

הרב רלב"ג ממשיך ומנתח את דבריו של רבי יהודה מילר בתשובתו, ומראה שאף הוא פירש את הדברים כפי שנתפרשו דברי ההגהות מיימוניות על ידי הרמ"א ועל ידי תשובת בנימין זאב, והוא מסכם:

"נמצא למעשה שלפי הגהות מיימוניות הרמ"א ושו"ת רבי יהודה מילר, יש לכוף על מי שמקניט ומבזה אשתו באופן קיצוני, שעובר על תקנת חכמים, והוא נקרא עובר על דת בענייני אישות, וכופין להוציא... ובנדון של שו"ת רבי יהודה מילר מדובר שמקבל עליו ללכת לבית דין על ענייני שלום בית אם יפול ביניהם קטטה וריב, ומסרב לבוא לדין, והוא מחשיבו כעובר על תקנת חכמים ויכול לכופו. ונראה הפירוש בעומק טעמו של שו"ת רבי יהודה מילר הנ"ל הוא משום שאז היא מרגישה כשבויה, שאין לה שום מוצא ומקום להשיע טענותיה על שלום בית ולכן זה נוגע לעצם האישות, דהוי כעובר על דת בענייני אישות, שהוא נגד שיעבודו לבוא לדין בענייני שלום בית"

ועל כן קבע שם הלכה למעשה:

"נראה לפי עניות דעתי, אם יסכימו גדולי פוסקי הדור דיש יסוד לפסוק כפייה (או לכל הפחות לצרפו כסניף) בשעת הדחק ובמקום עיגון גדול בהסכמת הגדולים בבעל המקניט ומבזה אשתו באופן קיצוני שנקרא "אלימות מילולית ונפשית"

בשולי הדברים, יש להזכיר את שהובא בפרק הקודם בשם הרב עמאר, שבימינו יש לאלימות במסגרת הנישואין משמעות שונה, ושמה יש לכפות יותר בימינו על דברים מעין אלו משום כך; וכך יש לומר גם לעניין מבזה ומקניט אשתו, שאף אם היה מקום גדול יותר להסתפק אם עניינים אלו מהווים סיבה לכפות גט בימים עברו, מכל מקום בימינו גדלה מאוד הרגישות בעניינים אלו, וסברה גדולה היא לכפות עליהם בזמן הזה.

פרק י"א: ביטול קידושין בבעל אלים

כאמור לעיל, מקרה של ביטול קידושין בבעל אלים לא הוזכר במפורש בספרות הפסיקה (אך דיונים אלו הלכה למעשה הינם ככלל נדירים למדי, וגם לא מצאנו להיפך שיאמרו שבמקרה כזה אי אפשר לבטל קידושין למפרע, ועל כן אין ללמוד משתיקת הפוסקים לכאן או לכאן), אך נראה שניתן ללמוד מדברי הפוסקים שאכן ניתן לבטל קידושין בכגון זה. ראשית, נביא את אשר הוזכר לעיל בשם הרב דוד מקרלין בספרו יד דוד (א', הלכות אישות, עמוד 372), וזו לשונו:

"ובדין סריס אדם – רצוני לומר: פצוע דכה – שהוא ב"לא יבא" והיא לא הכירה בו, לדעתי היה נראה לומר דהוה קידושי טעות, דאין לך מום גדול מזה שהבית דין כשיודעו מזה יכריחו אותו לגרשה... ומה גרע זה ממקדש בדינר של כסף ונמצא שהוא של נחושת וכדומה דהקידושין בטלן, דכיון דאמר לה או שראתה שהיא של כסף ונתרצית להתקדש בשל כסף אמרינן דאילו הייתה יודעת שהיא של נחושת לא הייתה נתרצית; כמו כן בטעות בהאיש אם הוא דבר דאין לה לחשוב שיכול להיות כן ולא היה לה להתנות בזה. ולא דמי למקדש האשה ואמר "כסבור הייתי שהיא כהנת וכו' או עשירה וכו'... דמקודשת, דשם היה לו לאסוקי אדעתיה דשמא אין הדברים כן כמו שאומרת שהיא עשירה או מתנהגת עצמה כן אולי מטעת אותו, והיה לו או לבדוק אחריה או להתנות בזה; מה שאין כן באיסור לא היה לה לאסוקי אדעתה שיעשה איסור לקדש אשה האסורה לו.

ולדעתי קרוב הדבר לומר דכל המומין דקיימא לן בהם שאם נולדו לאחר נישואין כופין אותו להוציא, אם היה קודם נישואיה ולא היה לה באפשרות שתדע מהם – שהקידושין בטלן"

היד דוד מסביר כי ניתן לכאורה לקבוע כלל: כל דבר שאם קרה לאחר שנישאו בית הדין כופים על הבעל להוציא, ניתן לדון בו דין קידושי טעות אם היה קיים קודם הנישואין ורק נתגלה לאחר מכן. היד דוד ממשיך ומביא ראיות לדבריו, ובסוף דבריו כותב שחושש לפסוק כך (כלומר: לפסוק ביטול קידושין בכלל) הלכה למעשה משום שלא מצא לו חברה, אך חוזר ומסיים בכך שמצא בשו"ת חוות יאיר (סימן רכ"א) מי שסובר כמותו לעניין סריס; ולעיל

כבר נתבאר שרבים הם הסוברים שניתן לפסוק דין ביטול קידושין, ואין החוות יאיר והיד דוד יחידים בדעתם זו. כמו כן, מצאנו לרב אברהם שפירא בספר מנחת אברהם (ב', י') שהביא אף הוא סברה זו של היד דוד, ואף הוא פסק שם ביטול קידושין הלכה למעשה, וזו לשונו:

"אכן הרי באיילונית גופא שהתוספות כתבו שם שאינה צריכה גט משום דהוי מום גדול, הרי יש חולקים שצריכה גט. אכן, לדידהו יש לומר דלא סברי דמום דאיילונית הוי מום חמור כמומין שבסוף המדיר שרק לבנים היא פגומה ולא לאישות, מה שאין כן במום דמוכה שחין שבאלו שכופין להוציא, דמום זה הוי כמום שבמקח דהוי טעות גמור ומבטל המקח. ועוד נראה, שהרי על ההוכחה הגדולה של התוספות שאין צריך גט גם מדבריהם ממה שצרתה מותרת להתייבם יש לפנינו התירוץ של רבי אברהם מבורגלייא דמייירי דמת לפני דנודע שהיא איילונית דשמא לא היה מקפיד, ומוכח דלדידהו על כל פנים אם נודע ומקפיד הוי מקח טעות. ולפי זה נראה דבזה מודי כולי עלמא דבאם נודע לו ומקפיד הוי קידושי טעות לכתחילה, ורק באינו מוחה בזה פליגי. וכן כתב הגאון רבי דוד מקרלין ביד דוד, דמצד הסברה קשה להבין: למה נימא בנמצא מום גדול המונע מאישות שאפילו נולדו אחר כך כופין על זה לגרש ולא יהא לו דין מקח טעות? וכי מה גרע זה ממום במקח? ובמומין כאלו לא שייך הסברה שסברה שיערב עליו המקח, כמו שכתב הר"ן גבי חייבי לאוין"

נראה להביא ראיה לכלל זה של היד דוד, לכל הפחות לאלו הסוברים שיש מקום לבטל קידושין במקרה של מומה, שהרי הרמ"א (אבהע"ז, קנ"ד, א') הביא מחלוקת לעניין כפיית גט במומה, שיש אומרים שכופים את הגט במומה, ויש חולקים על כך; והנה לדעת הסוברים שיש לכפות מצאנו שהשוו דין כפייה לדין ביטול, ולדעת הסוברים שאין לכפות מצאנו שלמרות זאת דנו דין ביטול קידושין בכגון זה, ואם כן ודאי שאפשר ללמוד שבמקום שכופים אפשר גם לבטל.

מכל מקום, לא זו בלבד שמבחינת כללו של היד דוד יש מקום לבטל את הקידושין, אלא שגם מצד הסברה שכתב הדברים נראים ברורים. הלא כשם שאין לאישה להעלות על דעת שבעלה היה נושא אותה והיא אסורה לו, כך לא היה לה להעלות על דעתה – ללא הבחנה בסימנים מוקדמים במשך זמן ההיכרות ביניהם קודם הנישואין – שבעלה לעתיד יהיה בעל מכה. אף אם נאמר שהיה לה להעלות כן על דעתה במידה מסוימת, ודאי שלא הייתה צריכה להעלות על דעתה שיכה אותה בצורה קיצונית ומתמשכת.

אמנם, לכאורה היה מקום לחלק ולומר שלא מצאנו ביטול קידושין משום מקח טעות אלא בעניינים כאלו הקשורים באישות, וכגון איילונית, שאז מצאנו פגם בעיקר עניין הנישואין (כמו שנתבאר לעיל), ולפי זה יש לחלק בין פגמים גופניים-ביולוגיים לבין פגמים התנהגותיים: בעוד יש מקום לבטל קידושין בעקבות מצב של איילונית, סריס, מי שאין לו גבורת אנשים, וכדומה – שאלו אינם מסוגלים לקיים יחסי אישות כראוי ובכך יש פגיעה בעיקר הנישואין – אלו שפגמם נובע מחמת התנהגות שנהגו בה או מאורע שאירע להם אינם יכולים לטעון טענת מקח טעות. אכן, ראינו לעיל שנראה שהמהרש"ם וההיכל יצחק חילקו באופן זה.

אולם, מאידך ראינו שבשו"ת חיים של שלום מחלק להיפך, ורואה בסיבה התנהגותית סיבה יותר נכבדת לבטל קידושין. כמו כן, ראינו כמה פוסקים שסברו שמעיקר הדין – וחלקם גם להלכה ולמעשה – יש לבטל קידושין במקרה של התנהגות בעייתית. כך מצאנו בשרידי אש שהובא לעיל בנידונו של בעל משומד, שכתב: "שאינן שום בת ישראל כשירה, ואפילו אשה עוברת על דת, אינה מתפייסת בבעל מומה..." וסבר שזה קל וחומר מאיילונית.

כמו כן הבאנו לעיל את דברי הרב משה פינשטיין לעניין שוטה, שכתב: "ששטות גרועה מאחר שהמום הוא משום שאין אדם יכול לדור עם נחש בכפיפה אחת... ולא דמי לאיילונית שטוב לדור עמה כמו עם כל אשה והוא רק חסרון מצד שלא תוכל להוליד..." ואם כן גם הוא סבר שקל וחומר הוא לחיסרון שבא מחמת התנהגות קיצונית. וגם הוא כתב לעניין מומר: "משום שרוב אף מאלו שאינם שומרי תורה ואף מאלו שעוברים על עבירות חמורות נמי לא היו רוצות לינשא למשומדים..."

אמנם, היה ניתן לומר שגם בכל אלו הסיבה שדנו הפוסקים דין מקח טעות הוא משום שאין האישה יכולה לקיים יחסי אישות עם אדם כזה (וכגן שהוא שוטה שאינו יכול לקיים את חובותיו כלפיה, או לחילופין שהוא משומד ואינה יכולה לשמור על הלכות נדה וכדומה), אך מלשונם שכתבו שהוא קל וחומר מאיילונית לא נראה שהם

מדמים את הנידונים. ועוד, שגם בבעל אלים ניתן לומר שהאלימות אינה משאירה מקום לקיום יחסי אישות תקינים. והאחרון הכביד, שכתבו שהסיבה היא ש"אין אדם דר עם נחש בכפיפה אחת", ומוכח שעצם צורת ההתנהגות היא הבסיס למקח טעות. מכל הנ"ל יוצא שגם בפגם כזה שנובע מחמת התנהגות הבעל אף הוא יכול לשמש בסיס למקח טעות, ומצד הסברה כאמור זה פשוט (לשיטת הראשונים והאחרונים המאפשרים ביטול קידושין על בסיס זה).

פרק י"ב: יסודות היתרה של הגברת פלונית – תיאור העובדות

בתאריך ... למנינם, נישאו האישה והאישה בחו"ל כדת משה וישראל, על ידי הרב י' (רב של משפחת הבעל). השניים חיו יחד במשך שלוש שנים, ולאחר מכן גירש הבעל את אשתו מדירתם המשותפת, ומאז – במשך ארבע השנים האחרונות – הם חיים בנפרד. האישה פתחה תביעה כנגד הבעל בחו"ל, אך בית הדין בחו"ל הבין לאחר מספר נסיונות לקיים דיון כי אין בכוחו לעשות דבר, ועל כן פנתה האישה (אשר חיה בארץ ישראל בשנים האחרונות) אל בית הדין בנתניה על מנת לפעול כנגד הבעל. פנייה זו אירעה באמצע שנת תשע"ה (תחילת שנת 2015), ובסוף שנת תשע"ו (סוף ספטמבר 2016) הועבר התיק לאגף העגונות בהנהלת בתי הדין.

בתחילת שנת תשע"ז (תחילת נובמבר 2016) ביקש בית הדין לקבל דיווח על הנעשה בעניין זה. באמצע שנה זו (פברואר 2017) עודכנה התביעה של האישה על ידי טוענת רבנית שנחלצה לעזרתה, ובית הדין ניסה שוב לעסוק בנדון ולקבל עדכון על הנעשה. ביום ז' אדר ה'תשע"ח (22 בפברואר 2018) התקיים דיון בבית הדין בנתניה, ודווח שהבעל נקב בסכום כסף בלתי סביר מבחינת יכולותיה של האישה. כמו כן, בית הדין דיבר עם אחות ואם הבעל, ואלו סיפרו לבית הדין כי אין להם כל השפעה על מעשיו. בפרוטוקול הדיון נאמר שגם הרב י' איבד את השפעתו על הבעל. כמו כן, הבעל שטח בפני בית הדין (בטלפון) את טענותיו הכספיות כלפי אשתו, ובית הדין הציע לבעל שייתן גט, ואת תביעותיו הכספיות יפתור בבית משפט באופן נפרד. הבעל סרב, וגם איים להמשיך כך לעגן את אשתו עוד 20 שנה אם יש בכך צורך.

לאחר דיון זה, שלחה האישה באמצעות באתר-כוחה מכתב לבית הדין לנסות ולפעול בכיוונים נוספים, על מנת לפתור את מצוקתה. בתשובה לבקשתה, שלח בית הדין (בתאריך י"ח אדר ה'תשע"ח), את תשובתו כי "במענה לבקשת האישה מבהיר בית הדין כי בשלב זה לא ידוע לבית הדין מהי דרישתו של הבעל והאם וכיצד ניתן לגשר על המבקשת להעלות הצעה למתווה שייתכן שיוביל לפיתרון ובית הדין יפעל כמבוקש". מאז לא נעשו צעדים משמעותיים על יד אי אלו מהצדדים, ומתשובת בית הדין משתמע כי בית הדין אינו מסוגל לפעול כרגע בעניינה של האישה, מחוסר אמצעים.

לסיכום, בית הדין פעל כמיטב יכולתו, אך עקב שהותו של הבעל בחו"ל לא היה כח ביד בית הדין בנתניה לפתור את מצוקתה של האישה על ידי השגת גט מהבעל. הבעל הכריז כי הוא מעדיף לשבת בכלא מאשר לשחרר את אשתו, וסירב לקבל סכום כסף ריאלי עבור הסכמתו לגרש (אף שלפעמים היה אומר שהסיבה שאינו נותן גט הוא משום שאשתו חייב לו כך וכך כסף עבור מה שנתן לה במשך השנים, מכל מקום למעשה אינו מוכן לבוא בפני בית הדין על מנת לפתור את העניין, או לנקוב בסכום מסוים שניתן להיגבות. בפועל הבעל מעגן את אשתו).

מסכת חייה של האישה תחת בעלה מזעזעת ומחרידה, כל השומע תצלינה שתי אוזניו. כבר בשבת שלאחר החתונה התנהג הבעל באופן מזוהר ואלים, עד כדי כך שהגברת פלונית הייתה צריכה לברוח אל דירת חברתה. את הכסף מהחתונה לקח הבעל ונסע ל... שם בזבז אותו על שתייה והימורים; לאחר מכן התקשר לאשתו ודרש שתבוא על מנת להסיעו הביתה. במשך כל שנות זוגיותם המשותפת התנהג הבעל בצורה מחפירה שכזו, ולפעמים גם אלימה. כך מספרת האישה במכתב שכתבה לבית הדין על מנת לתאר את שעבר עליה:

"חיייתי תחת פחד, לחץ ומכות של הנ"ל בלי סוף. הייתי תלויה בו באופן גורף ולכן כבר לא יכולתי להגיב באופן חופשי. הוא היה מסית אותי כל הזמן, והיה משפיל אותי ומאיים עלי והיה אומר לי שיום אחד הוא יהרוג אותי. הוא גם היה מוסיף כי בשל "פשע של תשוקה" העונש מאסר הוא אך ורק 5 שנים ולכן יעשה זאת.

הוא היה לעיתים קרובות שובר לי את הטלפון, ולאחר מכן מסגיר אותי בבית אחרי שהוא דאג להחליף מנעול (הוא מנעולן במקצועו!), כך הוא היה בטוח שלא אצור קשר עם אף אחד. תוכניתו הייתה לנתק אותי מהעולם! לעיתים קרובות, כשהייתי מבשלת לשבת כל הארוחה והסלטים היו נגמרים בפת. הוא היה זורק הכל בלי שנאכל שום דבר. מידי שבוע, אם לא הייתי מגישה את המנה העיקרית יחד עם התוספות הוא היה זורק הכל, ואני, חסרת אונים, הייתי בוכה בלי הפסקה מרוב ייאוש ומרימה את כל האוכל מהרצפה.

לעיתים קרובות הוא היה אונס אותי ליחסים אינטימיים. הייתי בוכה וצועקת אבל הוא היה חזק ממני. לבסוף, הוא היה יורק עלי ומקלל אותי ומנבל את הפה. הוא היה קורע את כל בגדיי עם מספרים וזורק אפר סיגריות עליהם וגם עלי. הוא היה מאיים עלי עם סכין שיהרוג אותי.

הוא היה מנתק לי את החשמל ואת המים כדי להעניש אותי כשהיה מתעצבן, כדי שלא אוכל להתקלח או לחילופין להסתובב בבית חופשייה, וגם היה פותח את כל החלונות בחורף הקר של ... אחרי שהוא הכריח אותי ללבוש לבוש קצה. לאחר מכן, כשהייתי בוכה בלי סוף מכל הסבל הוא היה מאלץ אותי לשתוק, וכשלא הייתי מצליחה, הוא היה שם את הראש שלי בתוך הכרית עד שלא יכולתי לנשום. אז, כשכבר לא יכולתי לבכות, הוא היה תופס אותי בשערות ואז היה שואל: "זהו, נרגעת?", והייתי עונה מיוחדת שכן.

הוא היה לעיתים קרובות מושך אותי עם פיג'מה לבחור, בלי כלום, באמצע הלילה. אז, הייתי מתחבאת במדרגות של הבניין, בוכה עד השעות הקטנות של הבוקר. אז, הייתי עולה ברכבת הראשונה ורצה להורים שלי על מנת להימלט ממנו. לעיתים, לא הייתי גם מספרת כדי לא להדאיג אותם יותר מדי, אבל אמא שלי הייתה רואה את העיניים שלי הנפוחות, והייתה מבינה שלא טוב לי.

כשהיינו ברכב והיינו רבים, הוא היה מוציא אותי באמצע הרחוב, לבדי, והיה נוסע. כשהחברות שלי היו מתקשרות כדי לשאול לשלומי, הוא היה מכריח אותי לנתק והיה מקלל, ואיים עליהם גם. כשהייתי הולכת להורים למצוא שם קצת נחת, הוא היה מגלה, מגיע לשם, ומצלצל עד אין סוף והיה מנתק את החשמל מבחוץ... לעיתים קרובות הוא היה מוריד את האוויר של הגלגלים של רכבי ושל הרכב של ההורים שלי.

הייתי חיה עם מפלצת וכולם ידעו את זה. החברות שלי היו דואגות כי גם הן פחדו ממנו. הוא היה טוען שכשהוא היה מרים את ידו הוא היה דואג לא להשאיר סימנים כך המשטרה לא יכלה לעשות שום דבר בלי ראיות. הוא אהב לצלם אותי כשהייתי בוכה ובמצב הכי אנוש. יום אחד הוא הפיץ את המספר טלפון שלי בפייסבוק בטענה: "אם מישו צריך זונה לערב, אשתי פנויה!", וגם צירף תמונות שלי... תמיד פחדתי להגיש תלונה ושהוא ינקום ויפגע במשפחתי"

האישה גם מספרת שאפילו בתקופת זוגיותם – וקל וחומר לאחר שנפרדו – שכב האיש עם נשים אחרות רבות, ביניהן העוסקות בזנות. לאחר שהבעל והאישה נפרדו, נשפט הבעל על אלימות שנקט כלפי אשתו הראשונה וכלפי אחרים, וב-2016 נשפט הבעל ונאסר ל-18 חודשי מאסר, מה שנותן תמיכה ברורה לכך שאכן נהג הבעל באלימות באשתו הראשונה (ושזה אף טיבו של האיש). כמו כן, לדברי האישה ישנם סימוכין מעדי ראייה וחברי המשפחה. ראשית, נזכיר את מכתבו של הרב ג', שכתב באריכות אודות האיש ומעלליו, ודבריו ודאי נאמנים בעינינו:

"האיש פלוני – שהוא איש רע ובליעל... איש שקרן, נוכל, ורודף זימה נשים נוכריות, והיא אישה תמימה לא הרגישה בכל זה, עד שבאו חברות וסיפרו לה. וכשהתחילה לדבר כמעט חנק אותה והרביץ לה באכזריות, שיקר לה שהוא דתי. אחרי החתונה חילל שבת בפרהסיא. ואני זוכר שביום כיפור שכל בני אדם דתיים ולא דתיים כיבדו את יום הקדוש, והוא הגיע בעצם היום הזה כדי להרביץ לאבא של פלונית... בן אדם שעבר כמה פעמים בבית סוהה, ומוכר לעברייני גדול ולבן אדם מסוכן.

פעם רדף אחרי כל המשפחה שהגיעו מהפטירה של הסבתא, רדף אחריהם בשדה התעופה, התחיל להרביץ לאבא, וסטירה לאימה, והפיל את פלונית, והיו מוכרחים לערב את המשטרה, ובלי זה היה נגמר באסון חס ושלום. האשה הזאת לא בשבילו – הייתה כאן מקח טעות, והרשעות הזאת שהוא מתאכזר שלא לתת לה הגט מראה על המידות המושחתות שיש לו. אפשר לכתוב כמה דפים, אבל אני מבין

שהבית דין יש להם את ההבנה והחכמה להבין במי מדובר”

הסיפור אודות יום הכיפורים מקבל תימוכין גם מעד נוסף (ד') שמתאר את הפחד שאחו בקהל עקב התנהגותו האסרטיבית והעבריינית של הבעל. עד ראייה נוסף מתאר את התקרית מספטמבר 2012 שהתרחשה בשדה התעופה, בה הבעל הפיל את העגלה עם המזוודות אל הרצפה, דחף את אשתו והחל לצעוק עליה. עד הראייה הוא שקרא למשטרה, והללו אסרו את הבעל ולקחו אותו לתחנת המשטרה. כמוזכר לעיל, לולי המשטרה שהגיעה למקום, חס ושלום היה יכול לקרות אסון. במכתב נוסף כתב הרב ג' בהרחבה גדולה יותר:

”הכריח אותה לתת כל המתנות של החתונה, ואין לה רשות לדבר על זה, וביקשו ממנו שישלם לכל הפחות מזה התמונות של החתונה שעד היום עוד לא ראו תמונה אחת. וכל שאר הכסף הלך לעזאזל. כמה היא נכלמה ונעלבה שבשבוע הראשון של החתונה הזמין את אימא שלו לבית וישנה אתו באותו חדר, ואת פלונית זרק לחדר בחוץ. לא נדבר על הקריזות שלו בהתחלה, כבר בשבת הראשון של שבע ברכות שהחויב של שבע ברכות זה על החתן... הוא ומשפחתו לא רצו לעשות שום דבר... ובמקום שישמח מזה בליל שבת שהזמינו אותו ומשפחתו, כבר עשה בלגן, עזב את הכלה החדשה, ברח עם חילול שבת ברכב לביתו, ואכלו כולם הסעודה בלי שבע ברכות.

ואז התחיל להתעלל בה, וכמובן הייתה בורחת אצל ההורים. כמובן מיד היה מאיים על ההורים בכל מיני איומים, שימסור אותם למיסים, ולכל מיני דברים שמפחידים אותם ואותה. אני זוכר אותו ערב כיפור שהגיע אצל ההורים אחרי שפלונית ברחה אצלם, ורצה לשבור את הדלת כדי להיכנס לבית, והכריח אותם שיתנו לו את שטר הכתובה... וכשלא רצו לתת לו קרא למשטרה שהגיעו אצל ההורים והסביר להם בכל מיני שקרים שלקחו לו שטר של החתונה שלו, והמשטרה בכריחה אותם לתת לו את הכתובה...”

אף חברותיה של האישה מסרו את עדותם לבית הדין. חברה אחת העידה כי “בתקופה שבה הייתי חברתם של הזוג הייתי עדה להרבה אלימות פיזית, נפשית ומילולית של האדון פלוני כלפי אשתו וגם להטרדות טלפוניות, לידי וגם בפומבי. הוא עקב אחריה הרבה פעמים, האדון פלוני פשוט מטורף ומפחיד ואין לו גבולות”. חברה נוספת סיפרה: “הייתי עדה לאלימות הן פיזית והן נפשית... בכל מפגש שלי עם הזוג, הנ”ל היה תוקפן משפיל ואלים... הוא היה משפיל ומוריד מהערך שלה כל הזמן עד שיום אחד הוא דחף אותה בצורה אלימה וזאת מול כולם. בכל פעם שהייתי מתקשרת לפלונית לשאול לשלומה, הוא היה מכריח אותה לנתק כי הוא רצה לנתק אותה מכל בני אנוש”.

בית הדין השתכנע מכל הנ”ל שמדובר במקרה חמור ביותר שבו ודאי שיש לכפות גט מעיקר הדין. כמו כן, התיאורים הנ”ל מעידים על אופיו, שיחו וטיבו של האישה.

פרק י”ג: יסודות היתרה של הגברת פלונית – ניתוח הלכתי

בית הדין השתכנע כי במקרה זה יש להחליט כי קידושי האישה מבוטלים למפרע, ועל ארבעה נימוקים ההיתר עומד: (א) אלימותו הפיזית של הבעל בנישואיו הקודמים. (ב) הקנטתו והשפלתו את אשתו מנישואיו הקודמים. (ג) יציאתו לשמד לאחר פירוק זוגיותו עם אשתו הנוכחית. (ד) ספק ברצונה של האישה להתקדש למר פלוני ולהתחתן עמו מלכתחילה. ונבוא עתה לדון על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון.

כבר הארכנו לעיל בנוגע לדינו של בעל אלים, וביארנו שמעיקר הדין יש מקום לכפות גט בבעל אלים לפי פוסקים רבים, וקל וחומר בבעל שמפעיל אלימות כזו שמסכנת את חייה של האישה. כמו כן, ביארנו שכל מקום שיש דין כפייה כשאירע הדבר לאחר הנישואין, יש סברה לומר שיש דין ביטול אם קרה הדבר קודם הנישואין והאישה לא ידעה.

בנידוננו, היו לבעל נישואין ראשונים. הגברת פלונית ידעה על הנישואין הראשונים, וידעה שהנישואין הקודמים התפרקו מחמת סכסוך מסוים בין בני הזוג, אך בעלה פלוני המציא תירוצים שונים עוד לפני נישואיהם כדי להסביר את הגירושין באופן שאינו מעיד עליו רעה. אולם, האמת רחוקה מאוד מכך. לא היה פשוט לגלות פרטים על הנישואין הקודמים של הבעל, וזאת מפני שהמשפחה לא רצתה לחזור ולעסוק באיש זה שהוא בן בליעל

ומירר את חייה של כלתו הראשונה. כמו כן, יש לו ולאשתו הראשונה בת משותפת והאם לא רצתה ליצור סכסוך ולסכן את שלום בתה. אפילו כשהוסבר שהדבר יכול לעזור לאישה אחרת, סירבו האישה הראשונה ומשפחתה לדבר בחופשיות על אשר אירע.

אולם זאת הצליח בית הדין לגלות, על פי מקורות מהימנים הקרובים למשפחה: גם האישה הראשונה סבלה מסכת ייסורים בידי הבעל. הוא הפליא את מכותיו באשתו הראשונה, כפי שעשה באשתו השנייה. כמו כן, שרף הבעל את רכבה של חמותו, ובפעם אחרת לקח את הרכב והתנגש חזיתית בשער בית מגורי ההורים בכוונה, ואף ישב בכלא על כך. לאחר מכן, סירב הבעל לתת גט לאשתו, והעניין לא בא על מקומו בשלום עד שקיבל סכום כסף נכבד ממשפחת הכלה. כיון שלכל אורך נישואיהם איים הבעל על אשתו ומשפחתה לא רצו הם, כאמור, לפרסם את הדברים או לעסוק בהם שוב, ולכן ניהלו את העניין כולו בשקט, כך שאכן רוב העולם לא ידע על אשר התרחש, ואשתו השנייה – פלונית – לא ידעה על כך מאומה.

ביקשנו מהגברת פלונית להסביר לנו כיצד לא זיהתה סימנים לאופיו האלים של בעלה קודם נישואיהם, על מנת להבין במדויק את עניין מקח הטעות שקיים בנידוננו, וכך סיפרה לנו:

“כדי להיות כנה – תחילה הוא לא היה פרופיל שחיפשתי כדי להתחתן איתו, וגם אמרתי לו זאת. אבל ככל שהזמן חלף הוא התחיל “לפתוח את לבו”, ובכך רצה לשנות את דעתי עליו. הוא התחיל לספר לי על סבל ילדותו, על היחסים הלא טובים והמשפילים עם אביו, ועל האהבה המאוד מיוחדת שהייתה לו כלפי אמו וכלפי אחותו הקטנה – הוא טען שהוא תפס את המקום של אב המשפחה... הוא גם הוסיף שהיה מפרנס את משפחתו ושהוא היה שולח כסף אליהם באופן קבוע.

לאט לאט השתכנעתי בכך שהיו לו מידות מיוחדות שלא קיימות אצל כל אחד... הוא טען שהוא בן אדם טוב, שאפתן... הוא גם סיפר לי שלקחו לו את הבת מהנישואים הקודמים... כי למשפחה של גרושתו יש קרובים פוליטיקאים... כל הסיפורים הללו נגעו לליבי כאישה יהודיה ושפטתי אותו לכף זכות. הוא הכיר לי תחילה את אמו דרך הטלפון, והיא לא הפסיקה לשבח את הבן שלה. אמו סיפרה לי שהוא פינק את גרושתו, התייחס אליה כמו נסיכה... אמו היא אשה חרדית ולכן חשבתי לעצמי שהיא אשה ישרה ושהיא לא תשקר לי כי יש לה יראת שמיים...

לפני הנישואים, האדון פלוני הראה לי את הצד הכי טוב שלו, הכי מבריק. הוא קנה לי טלפון ושם את שמו כבעל הקו. לאחר מכן, המכוננית של הייתה במצב לא טוב ולא עבדה, והוא נתן לי את המכוננית החדשה והטובה שלו...”

האישה ממשיכה ומספרת במכתבה הארוך כיצד הכל התהפך מיד לאחר הנישואין, וכל הדברים שנראו לה לפני הנישואין כחסדים שעושה עמה הבעל, התבררו כמיניפולציות שהשתמש בהם על מנת לשלוט בחייה.

תמימותה היחסית של פלונית בנוגע לטיבו האמיתי של בעלה לעתיד באה לידי ביטוי בכמה מן המכתבים שקיבלנו, שאחד כתב שהיא “הייתה תמימה ורגישה כך שהיא עצמה לא ראתה שום בעיה בבעלה”. גם הרב ג’ כתב על הבעל “שהוא רימה את האישה פלונית, שהראה לה בתחילה שהוא בן אדם טוב וישר ואחרי קצת זמן כח הרע יצא לחוץ”. ועוד כתב: “מיום שהכירה את הבן אדם הרע הזה השתדל בכל הערמימות שלו לכסות על כל חסרונותיו. ולהיפך רכש את ליבה בכל מיני שוחד ומתנות וקנה לה רכב ובזה קנה את לבה. כל הזמן דיבר לה שכל מה שמדברים עליו רע זה לא אמת שזה רק מקנאה, ובכח השכנוע שלו קנה את ליבה, ועוד שהיא תמימה האמינה בו בכל לבה, והתחתנה איתו בעיוורון גדול שהרבה ניבאו לחתונה הזאת שתיגמר ברע ובאכזבה גדולה”.

כבר הבאנו לעיל את מסכת ייסוריה של אשתו הנוכחית של מר פלוני בפרוטרוט, ועתה רואים אנו כי התנהגות אלימה זו קיימת הייתה לפני נישואיו השניים, עוד בתקופת נישואיו הראשונים. האישה מצהירה – וכמובן שהדבר סביר ואינו צריך לראיה – כי לו הייתה יודעת על כך שבעלה הינו אדם אלים בצורה קיצונית, וגם סרבן גט בעברו (וכבר הערנו לעיל על כך שגם צורות התנהגות יכולות להיות עילה לביטול קידושין), ודאי שלא הייתה מתחתנת עמו.

לכל זה יש להוסיף שהתברר לבית הדין כי הבעל שהה במוסד לחולי נפש בצעירותו, והאישה לא ידעה על כך כלל, ולעיל ראינו שהרב פינשטיין כותב לדון מקח טעות במקרה של שוטה. עובדות אלו מובילות אל המסקנה הברורה כי אכן היה כאן מקח טעות. עד כאן הנימוק הראשון.

הנימוק השני דומה לראשון במהותו, אלא שאינו מתמקד על האלימות אלא על ההקנטה, ההשפלה והביזיון שעברה אשתו הראשונה של מר פלוני. שוב, לו הייתה הגברת פלונית יודעת על מעלליו בעברו, לא הייתה מתחנתת עמו (וכפי שיתבאר גם היו לה על כך ספקות אפילו בשעת החתונה). דברים אלו מבוססים על מאמרו של הרב אריה רלב"ג, וכפי שביאר את דברי ההגהות מיימוניות, הרמ"א, הבנימין זאב ורבי יהודה מילה, ובהתחשב בדברי היד דוד שהובאו לעיל לעניין ביטול קידושין, וכנ"ל.

כמובן, יש לבעל דין לטעון כי העובדה שנשארה עמו שלוש שנים תחת הסבל הנוראי שהוצג לעיל, מראה כי אדרבה, היא הייתה מוכנה לסבול את ההתנהגות המחפירה הזו, וזוגיות ארוכה זו מעידה כי לא הייתה פוסלת חיים עם אדם שמתנהג באלימות מילולית, נפשית וגופנית. אך כבר הבאנו לעיל משו"ת אגרות משה (אבהע"ז ג', מ"ה) שיש להאמין לאישה שמסבירה באופן סביר את העובדה שנשארה עם בעלה למרות מום שיש בו שעתה מצהירה שלא הייתה מתחנתת עם אדם שיש לו מום כזה, וכגון שטוענת שחשבה שהמום יעבור, וכדומה. גם כאן – וכפי שסופר לעיל – האישה איים הן על האישה והן על משפחתה, והאישה מסבירה שנשארה עמו מפני שחששה שיממש את איומיו להחמיר את התנהגותו, ואפילו להורגה. על כן, העובדה שנשארה עמו כל אותו הזמן איננה מכריעה את נידוננו לכך חובה.

הנימוק השלישי קשור לדינו של בעל משומד. בפסק הדין שביטל את קידושיה של הגברת צביה גורודצקי עסקנו באריכות בביטול קידושין משום אומדנא דמוכח בבעל מומר, וכאן נסכם את הדברים בקצרה. בשו"ת הרד"ך (בית ט', חדר ח') מזכיר את דינו של בעל מומר, ונראה שמחמיר בדבר לומר שאין אפשרות לבטל את הקידושין בכגון זה. אף בשו"ת נודע ביהודה (קמא, יו"ד, ס"ט) דן בשאלת האומדנא, והעלה שם כמה חילוקים, ומסוף דבריו היה נראה שיש מקום לבטל קידושי בעל מומר, אולם בתשובה אחרת (קמא, אבהע"ז, פ"ח) דן הנודע ביהודה "באשת המומר שאי אפשר בתקנה, ותהיה צרורה ועגונה כל ימיה, אולי נוכל למצוא לה תרופה", ובסוף דבריו לא רצה להתיר ופסק להחמיר. אף משו"ת אבני צדק (אבהע"ז, נ"ו) נראה שאין להקל, ואף המהרש"ם בתשובה (ב', ק"י) סבר שאין מקום להקל בכך, וכתב שלא נמצא כן בשום פוסק.

אמנם המהר"ם מרוטנבורג הקיל ביבם משומד משום שאין האישה רוצה לשבת תחת מי שיעבירנה על דת, ולכאורה אין בסברה זו חילוק בין יבם משומד לבעל משומד. כמו כן, בשו"ת מהרי"ל (סימן ק') ובשו"ת תרומת הדשן (סימן רל"ז) קבעו כי זכות גמורה היא לאישה שיקבלו גיטה מבעל שנשמתד (שלא לדעת רש"י כמבואר שם), ובשו"ת הרא"ם (סימן ס"ח) תמך במסקנה זו. בשו"ת מהר"י קצבי (סימן י') דן בעקבות דברים אלו בביטול קידושין בבעל מומר, ואף שהצריך גט לחומרא מכל מקום סבר שאכן יש אפשרות לביטול קידושין בכגון זה מעיקר הדין. אף בשו"ת אבני קודש (סימן ו') נראה מתוך לשונו שמשווה שם בין יבם מומר ובעל מומר, אף שלהלכה לא כתב כן מפורשות, וגם משו"ת עזרת כהן (סוף סימן ס"ז) עולה סברה זו. גם מהב"ח (אבהע"ז, קנ"ז) נראה קצת שסובר שיש מקום לסברה זו.

למעלה מכל הנ"ל, ערך בזה מערכה גדולה בשו"ת שרידי אש (א', צ'), לאחר שנשאל על כך מאת הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג (ובשו"ת אהל משה (ב', קכ"ג) שדן בדברי השרידי אש הללו). והנה, אף שלמעשה לא רצה השרידי אש להקל בדבר (אחר שיצא הדבר מפי הנודע ביהודה להחמיר), מכל מקום מצאנו לאחד מהאחרונים שצירף אומדנא זו הלכה למעשה, שבשו"ת חסד לאברהם (תניינא, אבהע"ז, נ"ה) נשאל אודות בעל מומר, וכתב שיש לצרפה להיותה. כך גם הביא בשו"ת הר צבי (אבהע"ז, צ"ט), ואם כן על פי שניים עדים יקום דבר שאפשר להקל לצרף אומדנא זו.

והנה, שמועה באה לפני בית הדין שעוד לפני החתונה היה אומר הבעל ש"נמאס לי מהעם היהודי", וסוף מחשבה זו שהביאה לידי מעשה, כי היום הוא יוצא עם אישה מוסלמית, והרב ג' במכתבו מאשר זאת, וכתב: "בהתחלה עשה את מה שעשה בצנעה, ואחר כך התחיל לפרסם בעצמו בטלפון שהוא חי עם ערבייה וכבר השתמד לאיסלאם. ושמעתי את זה, וגם כל זה נמצא בטלפון אצל פלונית, מוקלט מילה במילה". וכן מופיע גם בפרוטוקול בית הדין הרבני בנתניה, וכאמור הדברים גלויים לכל דורש ברשתות החברתיות שהבעל נמצא בהן.

גם כאן, האישה מצהירה כי ודאי לא הייתה מתחנת עם אדם כזה שמוכן לייצר מערכת יחסים עם מוסלמית. אמנם כאן אין לנו כל ראייה שהיה משומד עוד קודם הנישואין, ועל כן כל דיוגנו בסניף זה הוא משום אומדנא דמוכח, וכבר כתבנו שאין כאן אלא סניף לצירוף על מנת להקל בנידוננו (ובשולי הדברים נעיר כי אין לומר שכיוון שהוא עצמו לא התאסלם ממש אינו בגדר מומר, כמבואר בשו"ת מנחת יצחק (ג', ס"ה) שהביא ראייה לדבר משו"ת חכם צבי (סימן ל"ח), ואין כאן המקום להאריך בכל זה).

הנימוק הרביעי העומד בבסיס ההיתר הינו שיש לפקפק בכוונת האישה להתקדש. דבר זה עולה הן מעדותה של האישה על כך שאיננה זוכרת את עצמה בחתונה, כלומר: מצבה הרגשי והנפשי היה כזה שהיא הרגישה כאילו איננה ממש שם; והן מעדותן של חברותיה הסובבות אותה. חברה אחת (א') מעידה כי "הייתי באמצע לצלם את פלונית ואיחלתי לה מזל טוב והוספתי "תחייכי פלונית זה היום הכי יפה בחייך!" והיא ענתה לי בפנים עצובות: "לא, זה היום הכי עצוב וגרוע בחיי!". היינו בשוק מהתשובה ולא ידענו מה לענות".

חברה אחרת (מ') מספרת: "אני יכולה להעיד על כך שחברתי התחנתה לא ברצון אלא בכפייה. פלונית הייתה תחת השפעתו ותחת מניפולציה של הנ"ל והיא התחנתה בלא שום רגש של אהבה... הייתי עדה לכך שמר פלוני שאל את פלונית: "את אוהבת אותי?" והיא ענתה: "לא", והורידה את הראש בהכנעה. לא היו לא פנים של כלה כלל, גם לא התנהגות של כלה, היא לא מצאה את עצמה בחתונה הזאת. באמצע החתונה, כשהיו לנו כמה דקות לבד, שאלתי את החברה שלי: "למה את מתחנתת?" והיא ענתה: "אינני יודעת", מה שהדאיג אותי להמשך הזוגיות שלהם.

לשאלת בית הדין מדוע התחנתה עם אדם זה, ענתה הגברת פלונית כי דמויות קרובות לבעל דיברו על לבה להתחתן עמו. כמו כן, אביה היה חולה באותו זמן, ואחד הרבנים אמר לה שאם היא תתחתן תהיה בכך ברכה רוחנית לרפואתו של האב. מתוך כל הנ"ל הרגישה לחץ גדול להתחתן, אך בעצמה הרגישה שהיא לא רוצה בכך. אמנם ברור הדבר כי בסופו של דבר אכן נעשה מעשה קידושין, והיא קיבלה טבעת ממר פלוני, ואם כן לכאורה כל הנ"ל אינו יכול להוות שיקול להקל.

אולם אף שכמובן אי אפשר לתלות אך ורק בזה, מכל מקום כסניף להקל בוודאי יש מקום אף לשיקול זה, וכמו שכתב בשו"ת יביע אומר (ג', אבן העזר, כ'):

"ובר מן דין יש לצרף מה שהעידו העדים שקידושי האשה נעשו למורת רוחה ובעל כורחה, מפני שאיים עליה אביה שאם לא תלך לחופה להתקדש ולהינשא יכזה ברצועת החמור. וידוע מאי דקיימא לן כמר בר רב אשי שהמקדש אשה בעל כורחה אין קידושיו קידושין, מאי טעמא? הוא עשה שלא כהוגן לפיכך עשו עמו שלא כהוגן, ואפקעינהו רבנן לקידושין מיניה. וכן פסקו בטור ושולחן ערוך... ואף על פי שבנידון דידן לא היה אלא איום, ונימא דעביד איניש דגזים ולא עביד, הא לאו מילתא היא, שהרי פסק מרן בחושן משפט: אחד האונס את חבירו שהכהו או תלאו עד שמכר או שהפחידו בדברים שאפשר לו לעשות הרי זה אונס... והכי נמי בנידון דידן שעשתה כן מרוב פחדה פן יכזה על סירובה להנשא לבעל זה, הרי זה כמקדש בעל כורחה.

ואף על פי שהרמ"א בהגה שם כתב שיש חולקים וסבירא ליה שאם הפחידו לאו כלום הוא, דעביד איניש דגזים ולא עביד, מכל מקום נראה דשאני הכא שבערי תימן היה מנהג נפוץ לקדש את בנותיהם בגיל צעיר למדי... ורובם אינם חוששים כל כך להסכמת רצון הבת, ואפילו אם לא תרצה להנשא אל האיש שבחרו לה הוריה חזון נפרץ הוא להכריחה להינשא בעל כרחיה ואפילו בכח גדול וביד חזקה, וכמו שנוכחנו בזה בכמה עובדות שבאו בבית דיננו, ואם כן יש לומר שאין זה בגדר גזים ולא עביד...

איברא דאכתי איכא למישידי נרגא בהאי טעמא... שהואיל וטעמו של מר בר רב אשי דתליוה וקדיש אין קידושיו קידושין, משום שעשה שלא כהוגן, היכא שהמקדש לא הכריח אותה, אלא היא נתרצית להתקדש מחמת פחד שפחדה מאחרים, אי אפשר לבטל הקידושין מטעם זה כלל, שעל מי נאמר הוא עשה שלא כהוגן, הלא הוא לא עשה כלום, ולא אמרינן בכהאי גוונא אפקעינהו רבנן לקידושין... ואם כן הכי נמי בנידון דידן שהכל מודים שהאונס היה רק מצד הורי האשה, והבעל לא נקף אצבע לאיים עליה ולהכריחה להתקדש לו, אי אפשר לבטל הקידושין מטעם זה. אמנם ראיתי להרב יד אהרן... שאפילו

המקדש לא עשה כלום אלא אחרים אנסוה להתקדש, אפילו הכי יש לומר דאפקעינהו רבנן לקידושין כדי שלא תצא לפועל כוונת האונסים... ואם כן כל שכן בנידון דידן שהבעל ידע שברחה לבית אחיה ובמשך זמן ממושך התחבאה שם מפניו, ועם כל זה עביד עובדא בנפשיה לקדשה למרות רצונה, כשבאה לחופת אחיה, ובעקיפין באו עליה להעמידה בפני עובדא קיימת, ולמרות טענתה שנדה היא, לא אבו שמוע לה וקיבל אביה את קדושיה... ומכיון שעשה שלא כהוגן, עושין בו שלא כהוגן, ומפקיעין לקידושין מניה”

אמנם יש מקום לבעל דין לחלוק ולחלק בין הנידונים, אך גם כאן נראה שבכל האמור אין מספיק כדי להוות נימוק ראשוני, אך בתור נימוק משני המצטרף להקל אכן נראה שיש דברים בגו.

פרק י"ד: הלכה למעשה

שבע שנים רעות עברו על הגברת פלונית. בעלה עינה אותה בצורה מחפירה, שלא כדרך בני ישראל הכשרים. האלימות המילולית, הרגשית והפיזית שהיא עברה מצדיקות מעבר לכל ספק את היפרדותה מעל בעלה, ולו היה הבעל נשמע לקול בית הדין, אין ספק שהיו כבר פוסקים לגביו חיוב גט. אולם הבעל הינו רשע מרושע, ומסרב לספק את הגט המיוחל. הוא אינו שומע בקול מורים, וממשיך לחטוא כלפי אלהים ואדם. ככל הנראה, הסיכויים לקבל גט ממנו הינם אפסיים.

עיון מדוקדק בפרטי המקרה מעלה כי יש מקום להקל משום מקח טעות, בצירוף סניפים נוספים. לבעל ישנו עבר אלים, וכן עבר סרבני, והאישה – לא ידעה על כך מאומה. היא ידעה על הנישואין הראשונים, אך לא הבינה את הנסיבות שבהן הן נגמרו. היא לא הכירה את חומרת האלימות וההשפלה שבעלה לעתיד מסוגל להם, ולכן התחנתה איתו. מצב כזה – ובהתחשב בכך שמדובר באדם אלים בצורה קיצונית – הינו מקח טעות ברור, וראוי לקידושין אלו שיתבטלו. כמו כן, יש לצרף כסניף להקל את העובדה שהבעל מתנהג עתה כמשומד, עקב מערכת יחסים שהוא מנהל עם אישה מוסלמית. נימוק נוסף ואחרון שיש לצרף כסניף להקל הינו הלחץ הקשה שתחתיו כרעה האישה ערב חתונתה, לחץ שהיה ניכר על פניה וגם נאמר במפורש לחברותיה, עד כדי פקפוק האישה ברצונה להתחתן.

כל אלו חברו יחדיו, ובעקבותיהם נראה שפשוט שיש להתיר את האישה מכבלי עיגונה.

חתימות הדיינים

דיין

דיין

אב"ד